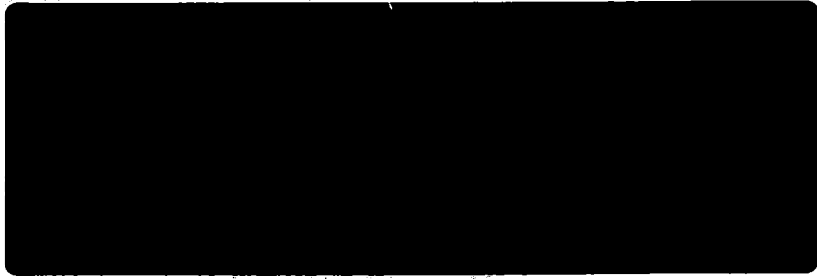

isor

**Op zoek naar
buitenschoolse educatieve activiteiten
over natuur en milieu**

Verslag van een inventariserend onderzoek

Karel Stokking
Margreeth Broens
Rob Kloppenburg

Utrecht, januari 1995

ISOR/Onderwijsonderzoek

ISOR/ONDERWIJSONDERZOEK

Universiteit Utrecht
Heidelberglaan 2
Postbus 80140
3508 TC Utrecht
telefoon: 030-534863 (Rapportcentrale)

ISOR-rapportnummer: 95.02

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Stokking, Karel

Op zoek naar buitenschoolse educatieve activiteiten over natuur en milieu:
verslag van een inventariserend onderzoek / Karel Stokking, Margreet
Broens, Rob Kloppenburg. - Utrecht: ISOR/Onderwijsonderzoek. - (ISOR-
onderwijsreeks ; nr. 95.02)

Met lit. opg.

ISBN 90-5187-210-0

Trefw.: natuureducatie/ onderzoek / milieu-educatie ; onderzoek.

DRUK:

REPRODUKTIE-AFDELING FACULTEIT SOCIALE WETENSCHAPPEN

© 1995 ISOR/Onderwijsonderzoek/Universiteit Utrecht
Stichting Schooladviescentrum

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt
door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan
ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het ISOR/Afdeling
Onderwijsonderzoek.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint,
microfilm or any other means without written permission of the Department.

WOORD VOORAF

Herkenning en erkenning van het belang van natuur en milieu en de wijzen waarop mensen daarmee omspringen, hebben in Nederland geleid tot toenemende activiteiten met betrekking tot natuur- en milieu-educatie (NME). Nadat vanaf 1990 in een grootschalig landelijk project is gewerkt aan inbedding van NME in het onderwijs, hebben in 1993 zeven departementen een Kaderplan vastgesteld voor de periode tot 1999. In deze periode moet met name ook de ontwikkeling van buitenschoolse NME-activiteiten worden gestimuleerd.

Ter voorbereiding hiervan is een interimmanagement ingesteld, uitgevoerd door Twijnstra Gudde. Dit interimmanagement heeft het ISOR gevraagd om een inventariserend onderzoek naar buitenschoolse NME-praktijken. Dit onderzoek is uitgevoerd in de periode september 1994 - januari 1995.

Het onderzoek is begeleid door een vertegenwoordiger van de Interdepartementale Werkgroep NME (IW-NME): mevr. drs. R.A.E. Goezinne van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, later opgevolgd door mevr. drs. P.J. van den Broek, en een vertegenwoordiger van het interimmanagement Twijnstra Gudde: mevr. drs. S. Kreijenbroek. Wij bedanken hen voor hun waardevolle bijdragen.

Uiteraard bedanken wij alle (ongeveer 200) personen die aan het onderzoek hebben meegewerkt, via een gesprek, een interview, het opsturen van documentatie en/of het invullen van een schriftelijke vragenlijst.

Onze collega's Ralph Young en Mirjam Bastings bedanken wij voor hun ondersteuning bij de samenstelling van het adressenbestand voor de enquête resp. de categorisering van antwoorden op open vragen in de enquête.

Het onderzoek heeft laten zien dat op allerlei plaatsen hard en inspirerend wordt gewerkt aan de verdere ontwikkeling van NME. Wij hopen dat de uitkomsten van deze inventarisatie kunnen bijdragen aan de uitwerking van beleid en ondersteuning voor NME in de komende jaren.

Utrecht, januari 1995

Karel Stokking, Margreeth Broens, Rob Kloppenburg

INHOUD

Woord vooraf

Samenvatting

1	Inleiding en probleemstelling	1
1.1	Voorgeschiedenis en achtergronden	1
1.2	De totstandkoming van dit onderzoek	2
1.3	Doelen en taken in het Kaderplan en vraagstellingen van dit onderzoek	3
2	Opzet van het onderzoek, onderzoeksuitvoering en respons	6
3	Inhoudelijke en beleidsmatige afbakeningen	10
3.1	De aanvankelijke conceptualisering in het onderzoeksplan	10
3.2	De eerste verdere uitwerking van een 'typologie' van NME-activiteiten	11
3.3	De bijdrage vanuit de gesprekkenronde 1e fase	13
4	Resultaten	16
4.1	Typen organisaties die NME-activiteiten uitvoeren	16
4.1.1	Uitkomsten enquête	16
4.1.2	Uitkomsten interviews	18
4.1.3	Conclusies	19
4.2	Doelgroepen, doelen en typen activiteiten	20
4.2.1	Uitkomsten enquête	20
4.2.2	Uitkomsten interviews	23
4.2.3	Conclusies	24
4.3	Aanzet tot een typologie van NME-activiteiten	26
4.3.1	Uitkomsten enquête	26
4.3.2	Uitkomsten interviews	35
4.3.3	Conclusies	40
4.4	De omvang van de activiteiten	44
4.5	Ondersteuning en samenwerking	46
4.6	Actuele, gewenste en verwachte ontwikkelingen	47
4.7	Financieringsaspecten	50
4.8	De rol van het Kaderplan en de Activiteitenprofielen	52
4.9	De mogelijke rol van een landelijk databestand	55
5	Conclusies, discussie en aanbevelingen	57

Literatuur 71

Bijlagen:

1	Vragenlijst 1e ronde	73
2	Gesprekspartners 1e ronde	74
3	Vragenlijst 2e ronde	75
4	Gesprekspartners 2e ronde	77
5	Begeleidende brief 3e ronde	78
6	Vragenlijst 3e ronde	79

SAMENVATTING

Voorgeschiedenis

In het beleid van de rijksoverheid wordt vanaf ongeveer 1985 steeds meer aandacht besteed aan Natuur- en Milieu-Educatie (NME). Op dit terrein waren reeds jaren vele, vaak particuliere, organisaties actief. In de tweede helft van de jaren '80 komt dit werk in een stroomversnelling, met name ook door diverse in de Tweede Kamer aangenomen moties, van Tommel (1985) en Feenstra/Eisma (1988).

In 1988 verschijnt de nota 'NME, een meerjarenvisie' van de ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne (VROM). Deze nota benadrukt het belang van het in samenhangende en structurele zin ontwikkelen van NME en het daarbij ook betrekken van de mogelijkheden van andere ministeries.

Uitgaande van de in de Tweede Kamer aangenomen motie Feenstra-Eisma (TK 20 487), wordt een verdeling gemaakt in een 'binnenschools' en een 'buitenschools' NME-project, resp. aan te duiden met NME-Onderwijsproject en NME-breed.

In december 1990 wordt het NME-Onderwijsproject gestart. Daarin gaan zes ministeries samenwerken (de twee hiervoor genoemde, aangevuld met het ministerie van Verkeer en Waterstaat (V&W), het ministerie voor Ontwikkelingssamenwerking (OS), het ministerie van Economische Zaken (EZ) en het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (O&W), onder coördinatie van laatstgenoemde). Het project is gericht op grootschalige, landelijke invoering van NME in het onderwijs.

In 1993 wordt de lijn naar 'NME-breed' verder uitgewerkt. In november 1993 verschijnt een 'Kaderplan Natuur- en Milieu-Educatie 1993-1999', nu namens zeven ministeries (incl. Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC)).

In het voorjaar van 1994 wordt besloten om het NME-Onderwijsproject te verlengen tot het einde van het cursusjaar 1994-1995.

In dezelfde periode wordt, conform het Kaderplan NME, een interimmanagement ingesteld, voor een periode van maximaal 1,5 jaar. Dit moet onder meer werken aan de ontwikkeling van een plan van aanpak voor de periode 1995 t/m 1998. Daarbij wordt integratie gewenst met (de follow-up van) het NME-Onderwijsproject. In overeenstemming met het NME-O-project wordt ook met het kaderplan gestreefd naar versterking van de vraagkant.

In het voorjaar van 1994 verzoekt de interimmanager Kaderplan NME het ISOR een plan op te stellen voor een inventariserend onderzoek. Het plan wordt in de zomer van 1994 ingediend en begin september 1994 besproken met leden van de Interdepartementale Werkgroep NME (IW-NME). Eind september 1994 wordt officieel opdracht verleend tot uitvoering van het onderzoek.

Vraagstellingen, opzet en uitvoering

De hoofdvraagstelling van het onderzoek betreft een inventarisatie van (typen) NME- praktijken, gericht op de kenmerken: doelstellingen, doelgroepen, inhouden en typen produkten en activiteiten.

Daarnaast wordt bij de inventarisatie aandacht besteed aan de kenmerken: (type) aanbieder, plaatsen (voor welk(e) de(e)l(en) van Nederland werkzaam), samenwerkingsrelaties en aantallen deelnemers.

Aanvullend zijn ook aandachtspunten: het onderscheid tussen professionals en vrijwilligers, het onderscheid tussen ondersteunende en uitvoerende NME-activiteiten, de bekendheid met en mening over het Kaderplan en de daarin beschreven 'Activiteitenprofielen', en de eventuele behoefte aan en medewerkingsbereidheid tot de opbouw van een landelijke 'database' van NME-activiteiten.

Tenslotte werden de onderzoekers uitgenodigd meer in het algemeen bij te dragen aan een kader waarin over de toekomst van NME kan worden gesproken.

Het onderzoek is begeleid door een vertegenwoordiger van de Interdepartementale Werkgroep NME (IW-NME): mevr. drs. R.A.E. Goezinne van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, later opgevolgd door mevr. drs. P.J. van den Broek, en een vertegenwoordiger van het interimmanagement Twijnstra Gudde: mevr. drs. S. Kreijenbroek.

Het onderzoek is bedoeld om meer overzicht te verkrijgen over de diverse typen (buitenschoolse) NME-praktijken zoals die anno 1994-1995 bestaan. Daarbij gaat het zowel om uitvoerende als om ondersteunende, voorwaardenscheppende activiteiten. Tevens gaat het om ontwikkelingen die plaatsvinden en de mogelijke rol die het Kaderplan en de daarin beschreven activiteitenprofielen zouden kunnen vervullen. In het onderzoek is NME zodanig omschreven dat ook voorlichtings- en communicatie-activiteiten daaronder vallen, mits met een duidelijk vormende bedoeling. Daarmee is het kader dus iets ruimer getrokken dan meestal bij 'educatie' het geval is (zie bv. de Nota NME, een meerjarenvisie, uit 1988). Dit is gedaan om te komen tot een brede inventarisatie. Om dezelfde reden is geprobeerd ook activiteiten mee te nemen die door betrokkenen zelf evt. (nog) niet tot NME worden gerekend. Ook de omschrijving van 'buitenschools' is afgestemd op een brede inventarisatie, door alleen 'binnenschoolse' activiteiten uit te sluiten in de betekenis van activiteiten die door scholen worden georganiseerd (deze binnenschoolse NME wordt beschreven in de rapportages vanuit en over het NME-O-project). De beschrijving van de NME-praktijken is gericht op een middenniveau van specificatie: combinaties van typen activiteiten, doelgroepen, onderwerpen en werkvormen, zo mogelijk te localiseren bij bepaalde typen uitvoerende of ondersteunende organisaties. Het was niet de bedoeling van het onderzoek om tot een dekkende lijst van activiteiten of organisaties te komen.

Het onderzoek is opgezet in drie fasen:

- Fase 1: Gesprekken met beleidsambtenaren op alle betrokken ministeries en met vertegenwoordigers van belangrijke landelijke ondersteunende instellingen.
De bedoeling van deze gesprekken is het verkrijgen van meer inzicht in de informatiebehoeften op de departementen, de mogelijke afbakeningen van 'NME' en 'NME-praktijken', en in voor de inventarisatie in de fasen 2 en 3 te benaderen (typen) ondersteunende en uitvoerende organisaties.
- Fase 2: Interviews met ongeveer 30 personen, werkzaam bij uiteenlopende organisaties waar NME-activiteiten plaatsvinden.
Deze interviewronde beoogt een zo diepgaand en divers mogelijk beeld te verkrijgen van wat zoal aan NME-activiteiten plaatsvindt. Tevens dient deze ronde voldoende input te leveren voor de constructie van een schriftelijke vragenlijst voor fase 3.
- Fase 3: Een schriftelijk survey onder ongeveer 500 organisaties.
Dit survey is bedoeld om een overzicht te verkrijgen in de breedte.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode september 1994 - januari 1995. De uitvoering en respons verliepen als volgt. In fase 1 zijn 10 gesprekken gevoerd.

Vervolgens is, op basis van beschikbare namen en adressen bij de ministeries, het interimmanagement, diverse NME-organisaties, en het ISOR, een bestand samengesteld van ongeveer 1000 organisaties. Dit bestand is opgebouwd langs twee dimensies: het geografische niveau waarop de organisatie actief is (landelijk, provinciaal, regionaal en plaatselijk) en de mate waarin al dan niet sprake is van een 'NME-organisatie', met als categorieën: specifieke NME-organisaties, natuur- en/of milieu-organisaties, organisaties met NME als (mogelijk) neven doel, en (andere, algemenere) educatieve organisaties.

Hiervan zijn 535 organisaties schriftelijk en 25 persoonlijk benaderd (zo goed mogelijk verdeeld over de hiervoor genoemde vier categorieën en daarbinnen over een twintigtal onderscheiden subcategorieën). Van de eerste groep reageerde (in enkele weken, rond de Kerst) 30%, waarvan afgerond 150 in dit rapport konden worden verwerkt. Deze respons was breed gespreid over de diverse categorieën organisaties. Deze 150 organisaties voeren gemiddeld 5 typen uitvoerende en/of ondersteunende buitenschoolse NME-activiteiten uit. In de vragenlijsten zijn door de respondenten van deze organisaties in totaal 240 concrete activiteiten gedetailleerd beschreven. De 25 persoonlijk benaderde organisaties leverden gedetailleerde beschrijvingen op van nog eens 100 activiteiten.

Al met al biedt dit onderzoek voldoende basis voor het verlangde overzicht van typen buitenschoolse NME-praktijken. Een uitzondering daarbij moet worden gemaakt voor specifieke milieu-opleidingen en trainingen zoals die binnen het bedrijfsleven plaatsvinden. Het onderzoek was er niet op gericht om ook die sector in kaart te brengen.

Uitkomsten

De voornaamste uitkomsten van het onderzoek laten zich als volgt samenvatten:

- de organisaties richten zich, in meerdere of mindere mate, op alle (ongeveer 20) onderscheiden doelgroepen; opvallend veel organisaties zijn (mede) gericht op 'de (gehele) bevolking';
- de organisaties richten zich, in meerdere of mindere mate, op alle (ongeveer 10) onderscheiden doelen; opvallend veel organisaties streven doelen na m.b.t. kennis en inzicht;
- de organisaties richten zich, in meerdere of mindere mate, op gemiddeld 5 van de (ongeveer 15) onderscheiden typen (uitvoerende dan wel ondersteunende) activiteiten;
- de organisaties laten zich amper groeperen naar typerende combinaties van doelgroepen, doelen of typen activiteiten, ze verschillen primair in het aantal doelgroepen, doelen en activiteitentypen dat ze bestrijken;
- de in totaal bijna 350 gedetailleerd geïnventariseerde activiteiten zijn beschreven naar doelgroep, type activiteit, inhoud (onderwerp) en werkvorm; de dominerende uitkomst is dat bijna alle mogelijke combinaties van deze kenmerken voorkomen;
- al met al blijken typen organisaties zich niet duidelijk te profileren of specialiseren, en vormen de NME-praktijken een ware lappendeken van zeer diverse activiteiten;
- de meest voorkomende typen ondersteunende activiteiten zijn:
 - ontwikkelen, produceren, distribueren en/of uitlenen van materialen;
 - ontwikkelen van cursussen, trainingen, begeleidingsaanpakken, e.d.;
 - coördinatie, netwerkontwikkeling, overleg;
 - onderhouden en openstellen van terreinen;
- de meest voorkomende typen uitvoerende activiteiten zijn:
 - educatieve activiteiten, gericht op kennisoverdracht en vorming, door middel van:
 - begeleide doe-activiteiten, vaak op lokatie (bv. veldwerk);
 - cursussen, lessen, scholingsbijeenkomsten, workshops;
 - voorlichting en communicatie (vaak voor brede doelgroepen), door middel van:
 - informatieve materialen;
 - tentoonstellingen;
 - diverse spelvormen;
 - diverse vormen van informatie-uitwisseling en discussie;
 - excursies en rondleidingen op lokatie;
- de inhoud (onderwerpen) van de activiteiten dekken de beleidsterreinen van alle in het Kaderplan deelnemende departementen;
- de aantallen doelgroepen en onderwerpen waarop de organisaties en de activiteiten zich richten, nemen toe;
- een relatief toenemend aantal activiteiten is gericht op werkvormen als informatie-uitwisseling en discussie (opiniëring, participatie);
- de grenzen tussen ondersteuning, samenwerking en uitvoering lijken te vervagen; steeds meer organisaties worden elkaars doelgroepen, en steeds meer activiteiten betreffen voorwaarden voor NME, in de sfeer van beleid en/of werkontwikkeling;
- er lijkt zich een verschuiving te voltrekken naar minder intensieve educatieve activiteiten en een kleiner accent op vrijwilligers, en naar het meer opzetten van en opereren binnen structuren en meer opereren op een markt; enerzijds kan dit worden getypeerd als een toename van verzakelijking, anderzijds als een toename van concurrentie; onzekerheden nemen toe en relatief meer activiteiten gaan voorwaarden betreffen, in plaats van het primaire proces; een bijkomende ontwikkeling is een toenemende emancipatie van lokale en regionale organisaties van traditionele relaties met landelijke en provinciale instellingen, welke in hun oude vorm naar het lijkt in toenemende mate als bevoogdend en disfunctioneel worden ervaren;
- het uitgebrachte Kaderplan en de daarin beschreven activiteitenprofielen zijn (slechts) voor de helft van de organisaties in potentie functioneel;
- het begrip 'NME' krijgt zeer verschillende invullingen, van heel breed tot heel specifiek; de term wordt door een aantal betrokkenen bewust vermeden vanwege de negatieve connotaties die ze kan oproepen ('milieucommunicatie' en 'milieu-opleidingen' zouden termen zijn die 'beter liggen').

Mogelijke consequenties van de uitkomsten voor het Kaderplan

Welke consequenties moeten of kunnen de uitkomsten van dit onderzoek hebben voor de verdere uitwerking en uitvoering van het Kaderplan NME? Volgens het Kaderplan kan NME een belangrijke rol spelen bij het creëren en versterken van het draagvlak voor duurzame ontwikkeling. NME wordt daarbij als volgt omschreven: "NME helpt (personen en groepen in) de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen te betrekken."

Volgens het Kaderplan is NME tot nu toe met name gericht geweest op het aanbrengen van basiskennis en op mentaliteitsbeïnvloeding. Op langere termijn is ook een NME nodig die veel meer is gericht op daadwerkelijke activiteiten en concrete en zichtbare handelingen. Het Kaderplan bevat onder meer de volgende doelen (hier enigszins herordend):

- a concretisering en operationalisering van de inhoud van NME over de volle breedte van het concept 'duurzame ontwikkeling';
- b uitbreiding van de onderwerpen en soorten NME-activiteiten om duurzame ontwikkeling te realiseren;
- c uitbreiding van het aantal doelgroepen, uitbreiding van de actieve participatie door actoren in de samenleving, en verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en 'van onderop';
- d verhoging van de kwaliteit van de NME-activiteiten, leidend tot haalbare doelen en herkenbare effecten (doelgerichtheid en effectiviteit);
- e verbetering van het overzicht over en de samenhang en synergie tussen de NME-activiteiten, incl. een meer gezamenlijke programmering tussen de departementen;
- f vergroting van het rendement van de inspanningen die door de departementen worden gefinancierd.

Van deze doelen lijken, gezien de uitkomsten van het onderzoek, de doelen van uitbreiding van onderwerpen, soorten activiteiten en doelgroepen al steeds meer te worden gerealiseerd. Het ligt niet in de rede dat dit proces van uitbreiding op zich momenteel een extra impuls behoeft.

Gelet op de toename van diverse vormen van informatie-uitwisseling en discussie lijkt ook aan het doel van toenemende participatie te worden tegemoet gekomen.

Een verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en 'van onderop' lijkt zich daarmee tevens af te tekenen. De departementen zouden daaraan verder kunnen bijdragen door zich bij de inhoudelijke programmering (m.b.v. activiteitenprofielen of anderszins) te beperken (om activiteiten van onderop voldoende kans te geven), en ook door de gevestigde landelijke en provinciale instellingen geen zwaardere rol te geven dan adequaat is (om de toenemende emancipatie van lokale en regionale organisaties van traditionele relaties met landelijke en provinciale instellingen niet te frustreren).

Opvallend weinig duidelijke voortgang lijkt het doel van de nadere operationalisering van NME resp. duurzame ontwikkeling te boeken. Er verschijnen wel steeds meer aanzetten (zie literatuurlijst), maar die worden nog weinig systematisch benut. Ook over de kwaliteit van de vele activiteiten is nog slechts weinig bekend. Beide laatste punten ('operationalisering' en 'kwaliteit') bevestigen de uitkomsten van de tussentijdse evaluatie van het binnenschoolse NME-O-project, en betekenen dat de betreffende agenda uit de Nota NME, een meerjarenvisie (uit 1988) nog steeds open staat.

Het Kaderplan-doel van een meer samenhangende programmering staat eveneens nog op de agenda.

Van de uiteindelijke doelen van het Kaderplan en hun onderlinge relaties lijkt steeds slechts een deel in beeld te verschijnen, nl. het versterken van het (maatschappelijk) draagvlak voor op natuur en milieu gerichte maatregelen van de (rijks)overheid, en het bevorderen van het (maatschappelijk) leerproces aangaande (het rekening houden met) de principes van duurzame ontwikkeling.

Beide doelen monden erin uit dat personen en organisaties zich op bepaalde wijzen (gaan) gedragen. Het Kaderplan lijkt een dergelijke gedragsgerichte benadering te beklemtonen, naast een al langer bestaande gerichtheid op kennis en houding. Het belang van de ontwikkeling van kennis, inzicht en waarden, lijkt daardoor wat op het tweede plan te komen. Dat zou echter onverstandig zijn, want we weten nog onvoldoende wat (op lange termijn) duurzaam is (resp. duurzaamheid bevordert), het is dus niet adequaat nu al te nadrukkelijk aan te sturen op specifieke gedragingen die daaraan nu lijken te voldoen, en het maatschappelijk leerproces vergt juist dat personen en organisaties hun gedrag kunnen (leren) bijstellen op grond van toenemende kennis en inzichten, en bepaalde waarden.

Op operationeel niveau staan de departementen voor de vraag welke beleidsinstrumenten zij ten behoeve van het bereiken van de doelen van het Kaderplan willen en kunnen inzetten. Op een aantal punten zijn nadere keuzen mogelijk, en wellicht ook nodig:

- a leggen van accenten op bevorderen van kennis, inzicht en betrokkenheid, dan wel op het veranderen van concrete gedragingen van personen en organisaties;
- b bevorderen van verdieping van NME-activiteiten (bv. meer doelgroepspecifieke activiteiten of meer intensieve werkvormen met naar verwachting meer blijvende effecten), dan wel verdere verbreding;
- c bevorderen van educatie (langduriger systematischer leerprocessen), tweezijdige communicatie (vormen van dialoog) en/of eenzijdige communicatie/voorlichting;
- d de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' resp. 'van onderop' (mede in relatie tot aspecten van acceptatie, commitment, verbreding, innovatie en kwaliteit);
- e de wijze van aansluiting bij het NME-O-project;
- f de situering van NME-beleid: NME als koepelbegrip (min of meer de situatie in de afgelopen jaren), NME als geïntegreerd (facetbeleid), of juist NME als apart beleidsterrein.

Wat betreft de punten a t/m d lijkt het voor de hand te liggen het een te doen en het ander niet te laten. Dat wil zeggen: juist een beleid waarin minder van bovenaf wordt gestuurd en meer activiteiten van onderop worden bevorderd, moet geen a priori uitspraken doen over specifieke doelstellingen en aanpakken. Zowel diepte- als breedte-activiteiten hebben bestaansrecht, zeker zolang nog onduidelijk is wat hun uiteindelijke bijdrage is aan het beoogde maatschappelijke leerproces.

Ten aanzien van de aansluiting met het NME-O-project (e) merken we op dat dat project heeft geleid tot de ontwikkeling van allerlei producten, diensten, ervaringen, ideeën en samenwerkingsrelaties (ook met allerlei buitenschoolse organisaties). Het zou absurd zijn daar niet bij aan te sluiten. Het hele onderscheid binnenschools-buitenschools is als probleem in hoge mate toevallig ontstaan en kunstmatig.

De vraag hoe beleid met betrekking tot NME het beste kan worden ingekaderd (f) zou mede moeten worden gezien vanuit de vraag hoe het maatschappelijke leerproces het beste kan worden bevorderd, hetgeen onder meer wil zeggen, hoe:

- de gewenste activiteiten kunnen worden gestimuleerd;
- storende interferenties vanuit andere beleidskaders kunnen worden vermeden;
- andere overheden, maatschappelijke organisaties, educatieve instellingen, bedrijfsleven en de kennisinfrastructuur kunnen worden ingeschakeld.

Het lijkt in dit verband voor de hand te liggen dat de departementen die onderdelen die tot nu toe nog niet nauw bij het Kaderplan zijn betrokken, daar wel bij gaan betrekken (Volksgezondheid op VWS; Volwasseneneducatie op OC&W, Waterstaat op V&W), en gaan stimuleren dat in het veld meer samenwerking op gang komt tussen de organisaties die tot nu toe met NME bezig waren, en sociaal-culturele instellingen en instellingen voor volwasseneneducatie, die nauwe contacten met belangrijke doelgroepen onderhouden maar, zo blijkt uit dit onderzoek, nog relatief weinig bij NME zijn betrokken.

Al met al zijn de twee meest opvallende kenmerken van 'NME' als werkveld en als beleidsterrein:

- dat de doelen, inhouden en aanpakken zich, zo lijkt ook weer uit dit onderzoek te moeten worden geconcludeerd, zich nog niet hebben uitgekristalliseerd;
- dat over de kwaliteit en effecten opvallend weinig bekend is, en dit in termen van:
 - de kwaliteit van de organisaties, resp. de professionaliteit waarmee het werk gebeurt;
 - de leer- en gedragseffecten bij de deelnemers;
 - de evt. doorwerking daarvan in de samenleving;
 - de evt. impact daarvan op de toestand van natuur en milieu.

De evt. doorwerking in de samenleving en de impact op natuur en milieu betreffen zaken die moeilijk tot de verantwoordelijkheid van het NME-veld kunnen worden gerekend, en overigens ook niet gemakkelijk onderzoekbaar zijn. Dit geldt niet voor de eerste twee genoemde zaken. Het vermoeden lijkt gerechtvaardigd, dat de beperkte voortgang qua doelen, inhouden en aanpakken voor een belangrijk deel voortkomt uit het gebrek aan kennis over effecten. Aan de ook in het Kaderplan genoemde aspecten van kwaliteit, monitoring en evaluatie kan daarom moeilijk teveel gewicht worden toegekend.

Aanbevelingen

- 1 De vraag hoe beleid met betrekking tot NME het beste kan worden ingekaderd, moet worden gezien vanuit de vraag hoe het maatschappelijke leerproces het beste kan worden bevorderd, hetgeen onder meer wil zeggen, hoe:
 - de gewenste activiteiten kunnen worden gestimuleerd;
 - storende interferenties vanuit andere beleidskaders kunnen worden vermeden;
 - andere overheden, maatschappelijke organisaties, educatieve instellingen, bedrijfsleven en de kennisinfrastructuur kunnen worden ingeschakeld.

De betrokken departementen zouden om te beginnen die eigen onderdelen die tot nu toe nog niet nauw bij het Kaderplan zijn betrokken, daar wel bij moeten gaan betrekken (Volksgezondheid op VWS, Volwasseneneducatie op OC&W, Waterstaat op V&W), en moeten gaan stimuleren dat in het veld meer samenwerking op gang komt tussen de organisaties die tot nu toe vooral met NME bezig waren, en allerlei sociaal-culturele instellingen en instellingen voor volwasseneneducatie, die wel nauwe contacten met belangrijke doelgroepen onderhouden maar, zo blijkt uit dit onderzoek, nog weinig bij NME zijn betrokken.
- 2 Het onderscheid binnenschools-buitenschools is als probleem in hoge mate toevallig ontstaan en kunstmatig. Het NME-O-project heeft geleid tot de ontwikkeling van allerlei producten, diensten, ervaringen, ideeën en samenwerkingsrelaties (ook met allerlei buitenschoolse organisaties). Daarbij moet zoveel mogelijk worden aangesloten.
- 3 Een beleid waarin minder van bovenaf wordt gestuurd en meer activiteiten van onderop worden bevorderd, moet geen a priori uitspraken doen over specifieke doelstellingen en aanpakken. Zowel diepte- als breedte-activiteiten hebben bestaansrecht, zeker zolang nog onduidelijk is wat hun uiteindelijke bijdrage is aan het beoogde maatschappelijke leerproces.
- 4 De departementen kunnen bijdragen aan verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en 'van onderop' door zich bij de inhoudelijke programmering (m.b.v. activiteitenprofielen of anderszins) te beperken (om activiteiten van onderop voldoende kans te geven), en ook door de gevestigde landelijke en provinciale instellingen geen zwaardere rol te geven dan adequaat is (om de toenemende emancipatie van lokale en regionale organisaties van traditionele relaties met landelijke en provinciale instellingen - welke in hun oude vorm naar het lijkt in toenemende mate als bevoogdend en disfunctioneel worden ervaren - niet te frustreren).
- 5 Het Kaderplan lijkt een gedragsgerichte benadering te beklemtonen, naast een al langer bestaande gerichtheid op kennis en houding. Het belang van de ontwikkeling van kennis, inzicht en waarden, moet daardoor niet op het tweede plan komen, want:
 - we weten nog onvoldoende wat (op lange termijn) duurzaam is (resp. duurzaamheid bevordert);
 - het is dus niet adequaat nu al te nadrukkelijk aan te sturen op specifieke gedragingen die daaraan nu lijken te voldoen;
 - het maatschappelijk leerproces vergt juist dat personen en organisaties hun gedrag kunnen (leren) bijstellen op grond van toenemende kennis en inzichten, en bepaalde waarden.
- 6 Er worden uiteindelijk doelen nagestreefd ten aanzien van de natuur en het milieu zelf. Deze worden vaak gedefinieerd in relatie tot handelen van mensen (afname van uitputting, vervuiling en aantasting). Indicatoren voor de kwaliteit van natuur en milieu en de mechanismen die deze kwaliteit bedreigen zouden meer dan nu gebeurt een rol moeten (kunnen) vervullen, als kennisinhouden bij leerprocessen.
- 7 Het Kaderplan-doel van toename van rendement, vergt op dit moment vooral dat meer duidelijkheid ontstaat over inhouden, aanpakken en effecten. In dit kader wordt aanbevolen:
 - a de extra impuls te binden aan duidelijker subsidievoorwaarden ten aanzien van kwaliteitszorg en evaluatie, meer dan te sturen via inhoudelijke programmering (de daarmee beoogde verbreding van doelgroepen en onderwerpen vindt, blijkens dit onderzoek, toch wel plaats);
 - b nadrukkelijker onderzoek en monitoring uit te zetten naar de hiervoor genoemde aspecten van kwaliteit en effecten, en te bewerkstelligen dat de kennis die dit oplevert ook (meer) wordt benut;
 - c te bezien welke specifieke ondersteuning nodig is van de verdere operationalisering van het concept 'duurzame ontwikkeling', van de ontwikkeling van nieuwe en/of meer effectieve activiteiten, en van de professionalisering van de betrokken organisaties en personen;
- 8 De uitvoering van het Kaderplan dient tussentijds, bij voorkeur halverwege (1997), te worden geëvalueerd, en zonodig op grond daarvan bijgesteld (de daarbij benodigde gegevens zullen dan uiteraard wel al moeten zijn verzameld en verwerkt).

1 INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

1.1 Voorgeschiedenis en achtergronden

In het beleid van de rijksoverheid wordt vanaf ongeveer 1985 steeds meer aandacht besteed aan Natuur- en Milieu-Educatie (NME). Op dit terrein waren reeds jaren vele, vaak particuliere, organisaties actief. In de tweede helft van de jaren '80 komt dit werk in een stroomversnelling, met name ook door diverse in de Tweede Kamer aangenomen moties, van Tommel (1985) en Feenstra/Eisma (1988).

In 1988 verschijnt de nota 'NME, een meerjarenvisie' van de ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV) en Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieuhygiëne (VROM). Deze nota benadrukt het belang van het in samenhangende en structurele zin ontwikkelen van NME en het daarbij ook betrekken van de mogelijkheden van andere ministeries.

Als hoofddoelstelling van het Rijksbeleid m.b.t. NME wordt genoemd "het versterken van de zorg voor natuur en milieu in de samenleving en zodoende het behoud en het verbeteren van de kwaliteit van natuur en milieu door het bevorderen van bewustwording, waardering, kennis, inzichten en vaardigheden op het terrein van natuur en milieu." Als achtergrond van het beleid wordt genoemd de opbouw en versterking van een maatschappelijk draagvlak voor natuurbehoud en milieubeheer.

In de periode rond 1990 verschijnen beleidsnota's over Natuurbeleid (ministerie van LNV) en over Milieubeleid (ministerie van VROM) waarin wordt gewezen op het belang van NME, wordt een aantal taken op milieugebied in kaart gebracht waarvoor gemeenten de verantwoordelijkheid op zich zouden moeten nemen, en worden door de ministeries van Verkeer en Waterstaat (V&W) resp. voor Ontwikkelingssamenwerking (OS) de verkeerseducatie resp. de ontwikkelingseducatie verder uitgewerkt en in relatie gebracht met NME. Uitgaande van de in de Tweede Kamer aangenomen motie Feenstra-Eisma (TK 20 487), wordt een verdeling gemaakt in een 'binnenschools' en een 'buitenschools' NME-project, resp. aan te duiden met NME-Onderwijsproject en NME-breed.

In december 1990 wordt het NME-Onderwijsproject gestart. Daarin gaan zes ministeries samenwerken (de vier hiervoor genoemde, aangevuld met het ministerie van Economische Zaken (EZ) en het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (O&W), onder coördinatie van laatstgenoemde). Het project is gericht op grootschalige, landelijke invoering van NME in vier sectoren van het onderwijs (primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs (inclusief leerlingwezen), en landbouwonderwijs).

Op 17 december 1990 stuurt de staatssecretaris van O&W, mede namens de betrokken bewindslieden van de overige vijf ministeries, een brief aan de Tweede Kamer met 'de hoofdlijnen van een opzet voor een plan natuur- en milieu-educatie (NME)'. Gesteld wordt dat de samenleving zal moeten transformeren in een die is gebaseerd op duurzame ontwikkeling. Daarvoor is een groot draagvlak nodig. NME is een van de instrumenten om een dergelijk draagvlak te creëren. Het onderwijs is daarin een onmisbare schakel. Binnen het onderwijs wordt ernaar gestreefd dat leerlingen kennis, inzicht en vaardigheden verwerven die een bijdrage kunnen leveren aan (de bevordering van) duurzame ontwikkeling. De brief stelt dat een aantal activiteiten wordt ontwikkeld, gericht op een structurele inbedding van NME in het onderwijs, waarbij het plan tot doel heeft een samenhangende en effectieve uitvoering van deze activiteiten mogelijk te maken.

Op 30 januari 1992 verschijnt een Meerjarenplan NME 1992-1995. In dit plan wordt een organisatie-structuur geschetst, waarin de overheid (via een interdepartementale projectgroep), een onafhankelijk procesmanagement, uitvoerende instellingen en scholen een eigen plek hebben. Per onderwijssector zullen sectorplannen worden opgesteld. Daarin zal de mogelijkheid worden opgenomen om, binnen de kaders van de regelgeving, instellingen te laten inschrijven op deelactiviteiten. Deze inschrijvingen zullen op basis van marktvraag en kwaliteit worden toegekend.

In de loop van 1992 treden vier sectormanagers en een coördinerend procesmanager aan. Zij werken het Meerjarenplan nader uit in een nieuw beleidsplan en vier sectorbeleidsplannen. Daarin verschuift het accent enigszins verder van het aanbod naar de vraag ('scholen centraal'). In maart 1993 worden de sectorbeleidsplannen 1993-1995 aan de Tweede Kamer aangeboden.

In 1993 wordt de lijn naar 'NME-breed' verder uitgewerkt. In november 1993 verschijnt een 'Kaderplan Natuur- en Milieu-Educatie 1993-1999', nu namens 7 ministeries (incl. Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC)).

In het Kaderplan wordt geconstateerd dat het begrip 'NME' de laatste jaren is ontwikkeld en verbreed, als gevolg van acceptatie door overheid en samenleving van 'duurzame ontwikkeling' als doel van het beleid. De uitwerking en operationalisatie van het begrip duurzame ontwikkeling duurt nog voort. Daarbij bestaan (vooralsnog) verschillende visies en accenten. NME kan een belangrijke rol spelen bij het creëren en versterken van het draagvlak voor duurzame ontwikkeling. NME wordt daarbij als volgt omschreven: "NME helpt (personen en groepen in) de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen en activiteiten te betrekken." Het kaderplan betreft "het verwerven van de kennis, inzichten, vaardigheden en houdingen die deze trendbreuk mogelijk maken." Het plan beoogt een extra impuls inzake NME in de buitenschoolse educatie.

Ook in 1993 start een evaluatieonderzoek van het NME-Onderwijsproject. In het voorjaar van 1994 verschijnt daarvan een interimrapport. Daarin wordt onder meer het volgende geconstateerd. Bij het begin van het NME-Onderwijsproject is geen nadere analyse gemaakt van de behoeften in het scholenveld, noch van de mogelijke of gewenste inhoud en aanpakken voor NME. De diverse beleidsplannen bevatten slechts summiere en algemene informatie over de doelen en inhoud van NME. In feite is de invulling van NME aan de scholen en leraren zelf overgelaten. Als invoeringsstrategie is primair gehanteerd het "scholen centraal", anders gezegd: het versterken van de vraagkant, in een als 'markt van vraag en aanbod' gedefinieerde situatie.

Vanaf najaar 1992 is een groot aantal projecten en activiteiten uitgezet. In alle sectoren zijn de toegekende projecten breed gespreid over de aanwezige infrastructuur van instellingen. Ook wat betreft de doelgroepen en de producten en diensten die worden ontwikkeld en aangeboden, is sprake van een grote spreiding. In alle sectoren zijn en worden bovendien activiteiten ondernomen om samenwerking en uitwisseling te bevorderen, en bij te dragen aan de vorming van netwerken.

In het voorjaar van 1994 werd besloten om het NME-Onderwijsproject te verlengen tot het einde van het cursusjaar 1994-1995.

In dezelfde periode werd, conform het Kaderplan NME, een interimmanagement ingesteld, voor een periode van maximaal 1,5 jaar. Dit moet onder meer werken aan versterking van het draagvlak, communicatie en de ontwikkeling van een 'Plan van aanpak' voor de periode 1995 t/m 1998. Daarbij wordt integratie gewenst met (de follow-up van) het NME-Onderwijsproject. In overeenstemming met het NME-O-project wordt ook met het kaderplan gestreefd naar versterking van de vraagkant.

1.2 De totstandkoming van dit onderzoek

Vanuit het ISOR is in het voorjaar van 1994 het interimmanagement Kaderplan NME op de hoogte gesteld van de voorlopige resultaten van de evaluatie van het NME-Onderwijsproject. Tot die resultaten behoorde ook een aantal aanbevelingen, onder andere over uit te voeren aanvullend onderzoek. Eén van de suggesties betrof een inventariserend onderzoek van bestaande NME-praktijken, binnenschools zowel als buitenschools, op organisatorische en inhoudelijke aspecten. Bij 'organisatorische aspecten' werd gedacht aan lokaties, vormen, budgetten, deskundigheden, doelgroepen, aantallen deelnemers en samenwerkingsrelaties, bij 'inhoudelijke aspecten' aan doelen, inhoud, aanpakken en hulpmiddelen.

De aanbeveling tot een dergelijk onderzoek kwam voort uit verschillende constatering. Op diverse departementen bestaat behoefte aan meer inzicht in wat projecten en organisaties op het terrein van NME nu eigenlijk doen. Tijdens de periode van het NME-Onderwijsproject, en mede daardoor bevorderd, lijkt het aantal NME-praktijken duidelijk te zijn toegenomen, zowel qua (typen) aanbiedende organisaties, als qua (typen) producten en diensten, als qua doelgroepen en deelname. De samenwerking tussen organisaties rond NME, al dan niet in de vorm van netwerken, lijkt eveneens toe te nemen. Ook lijken in toenemende mate relaties te worden gelegd tussen binnenschoolse en buitenschoolse NME. Voor een doelgerichte en doelmatige verdere ontwikkeling van NME (beleid en praktijk) is meer kennis hierover zeer gewenst.

De interimmanager Kaderplan NME verzocht het ISOR voor een inventariserend onderzoek een plan op te stellen. Het betreffende plan is in de zomer van 1994 ingediend en begin september 1994 besproken met leden van de Interdepartementale Werkgroep NME (IW-NME). Dit leidde tot een aantal toespitsingen. Vervolgens is eind september 1994 officieel opdracht verleend tot uitvoering van het onderzoek.

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode september 1994 - januari 1995. De begeleidingscommissie is viermaal bijeen geweest (8 september, 7 oktober, 21 november 1994 en 19 januari 1995) en heeft daarnaast de diverse concept-instrumenten tussentijds schriftelijk becommentarieerd.

1.3 Doelen en taken in het Kaderplan en vraagstellingen van dit onderzoek

Doelen en taken in het Kaderplan

In het onderzoeksplan is uitgegaan van het Kaderplan NME. Het Kaderplan schetst de accenten die de diverse departementen leggen en de lopende activiteiten in dat kader. Gesteld wordt dat zowel het aantal doelgroepen waardoor en waarvoor NME-activiteiten worden opgezet, als de onderwerpen en soorten activiteiten belangrijk zullen (moeten) worden uitgebreid, om duurzame ontwikkeling te realiseren.

Tot nog toe, zo wordt in het Kaderplan opgemerkt, is NME relatief gezien meer betrokken geweest op mentaliteitsbeïnvloeding en het aanbrengen van basiskennis. Op langere termijn is ook een NME nodig die veel meer is gericht op daadwerkelijke activiteiten, op concrete en zichtbare handelingen, gebaseerd op haalbare doelen en herkenbare effecten. De doelen van het kaderplan zijn:

- (1) vergroting van het rendement van inspanningen die door de departementen worden gefinancierd;
- (2) verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en activiteiten 'van onderop';
- (3) concretisering en operationalisering van de inhoud van NME over de volle breedte van het concept 'duurzame ontwikkeling';
- (4) uitbreiding van de participatie door actoren in de samenleving, waaronder met name burgers;
- (5) verbetering van de samenhang tussen en het overzicht over de NME-activiteiten;
- (6) verhoging van de kwaliteit van NME-activiteiten.

Via een extra impuls moet een tastbare en toetsbare meerwaarde worden gegeven aan het scala van thans versnipperd uitgevoerde en gefinancierde activiteiten. Het is de bedoeling positieve ervaringen met een gezamenlijke NME-programmering op te doen en NME-activiteiten effectiever te maken resp. synergie te ontwikkelen. Het opsporen van witte vlekken en dubbelingen moet worden vergemakkelijkt.

Het Kaderplan noemt een aantal specifieke taken ten aanzien van coördinatie, monitoring, analyse, ontwikkeling, informatievoorziening, stimulering, onderzoek en evaluatie, gericht op doelgroepen, intermediairen en/of overheden. Het ontwikkelen van een plan van aanpak zal voor een belangrijk deel bestaan uit het concretiseren en toewijzen resp. verdelen van deze taken. De uit te voeren inventarisatie moet dus, zo mogelijk, mede daaraan dienstbaar zijn.

In het Kaderplan worden de volgende taken genoemd (*toegevoegd zijn hier de relaties daarvan met de in het Kaderplan genoemde doelen*):

- het vastleggen, analyseren en toegankelijk maken van alle ervaringen die met NME worden opgedaan; (*ad doel (1)*)
- het verder uitwerken van het begrip duurzame ontwikkeling, en het concretiseren en operationaliseren van de (daarop gerichte) inhoud van NME; (*ad doelen (3), (6) en (1)*)
- het bevorderen van initiatieven 'van onderop'; het in kaart brengen van de vraag naar NME; het afstemmen van het aanbod op de vraag; (*ad doelen (2) en (4)*)
- het bevorderen van het overzicht over alle activiteiten, onderwerpen en participanten; (*ad doelen (5) en (1)*)
- het bevorderen van de samenhang en het waar nodig verminderen van overlap; (*ad doelen (5) en (1)*)
- het onderzoeken van successen en mislukkingen van activiteiten; (*ad doel (6)*)
- het bevorderen van kansrijke activiteiten. (*ad doel (1)*)

De totstandkoming van de vraagstellingen van dit onderzoek

In het onderzoeksplan is een analyse gemaakt van de wijzen waarop NME-praktijken kunnen worden afgebakend resp. beschreven. In hoofdstuk 3 van dit rapport wordt daarop verder ingegaan.

Hieronder volgt een beschrijving van de totstandkoming van de vraagstellingen van dit onderzoek.

Aan het eind van dit hoofdstuk worden deze vraagstellingen samengevat.

Voorgesteld werd om de inventarisatie te richten op het beschrijven van 'typen NME-activiteiten', aan de hand van een aantal kenmerken die relatief onafhankelijk van elkaar kunnen worden geïnventariseerd en beschreven, en die op verschillende manieren kunnen worden gecombineerd resp. gepresenteerd. Het plan bevatte een voorlopige lijst van kenmerken: zie schema 1.

Schema 1 Voorlopige lijst van kenmerken van NME-activiteiten

- 1 Lokalisering van het aanbod
 - 1.1 (type) aanbieder
 - 1.2 plaatsen (voor welk(e) de(c)l(en) van Nederland werkzaam)
 - 1.3 positie in de structuur (qua 'sector' (overheid, non-profit, particulier, commercieel bedrijfsleven, sociale partners e.a. maatschappelijke organisaties, etc.) en qua bestuurlijke context)
 - 1.4 samenwerkingsrelaties, participatie in 'netwerken'
- 2 Activa/Passiva
 - 2.1 budgetten (indicaties van omvang, herkomst, stabiliteit)
 - 2.2 personeel, functies en deskundigheden
 - 2.3 voorraden produkten, gedane investeringen
- 3 Gerichtheid en bereik van het aanbod
 - 3.1 doelstellingen (resp. visie op NME/duurzame ontwikkeling en de eigen taakstelling daarbij)
 - 3.2 doelgroepen
 - 3.3 aantallen deelnemers
- 4 De inhoud en vorm van het aanbod
 - 4.1 inhouden (onderwerpen)
 - 4.2 typen produkten en activiteiten
 - 4.3 hulpmiddelen
- 5 Ervaringen en resultaten
 - 5.1 ervaringen (incl. knelpunten en lacunes)
 - 5.2 resultaten/effecten
- 6 Professionaliteitsaspecten
 - 6.1 deskundigheidsbevordering van uitvoerenden
 - 6.2 aanbodontwikkeling
 - 6.3 afstemming op behoeften van doelgroepen
 - 6.4 evaluatie
 - 6.5 kwaliteitszorg
 - 6.6 organisatieontwikkeling
- 7 Plannen en verwachtingen
 - 7.1 Concrete plannen
 - 7.2 Verwachte ontwikkelingen
 - 7.3 Wensen en ideeën
 - 7.4 Bekendheid met en opvattingen over het beleid van de departementen

In de bespreking van het plan met de begeleidingscommissie is vastgesteld dat het onderzoek diende te worden toegespitst op de kenmerken 3.1, 3.2, 4.1 en 4.2. Anders gezegd: de 'NME-activiteiten' dienden vooral op deze kenmerken te worden getypeerd.

Aanvullend werden typeringens wenselijk geacht in termen van organisatie (1.1 en 1.2), samenwerkingsrelaties (1.4) en aantallen deelnemers (3.3).

Aan deze kenmerken werden als aandachtspunten toegevoegd het onderscheid tussen professionals en vrijwilligers en het onderscheid tussen ondersteunende en uitvoerende NME-activiteiten.

Bij de verdere uitwerking van het onderzoek zijn nog enkele vragen toegevoegd, betreffende de bekendheid met en mening over het Kaderplan en de daarin beschreven 'Activiteitenprofielen', en de eventuele behoefte aan en medewerkingsbereidheid tot de opbouw van een landelijke 'database' van NME-activiteiten.

Tijdens de discussies in de begeleidingscommissie ontstond ten slotte steeds duidelijker het idee dat het NME-terrein nog dermate weinig overzichtelijk is, dat het onderzoek ook een bijdrage zou moeten leveren aan de ontwikkeling van een adequaat conceptueel raamwerk om over NME te kunnen spreken en beslissen. (In het plan was reeds voorzien dat de ontwikkeling van een dergelijk raamwerk om te beginnen al noodzakelijk zou zijn om de beoogde inventarisatie te kunnen uitvoeren).

De vraagstellingen samengevat

De hoofdvraagstelling van het onderzoek betreft een inventarisatie van (typen) NME- praktijken, gericht op de kenmerken: doelstellingen, doelgroepen, inhouden en typen produkten en activiteiten.

Daarnaast wordt bij de inventarisatie aandacht besteed aan de kenmerken: (type) aanbieder, plaatsen (voor welk(e) de(e)l(en) van Nederland werkzaam), samenwerkingsrelaties en aantallen deelnemers.

Aanvullend zijn ook aandachtspunten: het onderscheid tussen professionals en vrijwilligers, het onderscheid tussen ondersteunende en uitvoerende NME-activiteiten, de bekendheid met en mening over het Kaderplan en de daarin beschreven 'Activiteitenprofielen', en de eventuele behoefte aan en medewerkingsbereidheid tot de opbouw van een landelijke 'database' van NME-activiteiten.

Tenslotte werden de onderzoekers uitgenodigd meer in het algemeen bij te dragen aan een kader waarin over de toekomst van NME kan worden gesproken.

2 OPZET VAN HET ONDERZOEK, ONDERZOEKSUITVOERING EN RESPONS

Het onderzoek is opgezet in drie fasen:

- Fase 1: Gesprekken met beleidsambtenaren op alle betrokken ministeries en met vertegenwoordigers van belangrijke landelijke ondersteunende instellingen.

De bedoeling van deze gesprekken was het verkrijgen van meer inzicht in de informatiebehoeften op de departementen, de mogelijke afbakeningen van 'NME' en 'NME-praktijken', en voor de inventarisatie in de fasen 2 en 3 te benaderen (typen) ondersteunende en uitvoerende organisaties.

- Fase 2: Interviews met ongeveer 30 personen, werkzaam bij uiteenlopende organisaties waar NME-activiteiten plaatsvinden.

Deze interviewronde beoogde een zo diepgaand en divers mogelijk beeld te verkrijgen van wat zoal aan NME-activiteiten plaatsvindt. Tevens diende deze ronde voldoende input te leveren voor de constructie van een schriftelijke vragenlijst voor fase 3.

- Fase 3: Een schriftelijk survey onder ongeveer 500 organisaties.

Dit survey was bedoeld om een overzicht te verkrijgen in de breedte.

Deze drie fasen van het onderzoek zijn min of meer conform de opzet en planning uitgevoerd. Daarbij bleek het in een aantal gevallen onverwacht moeilijk om tot afspraken te komen voor te houden gesprekken resp. interviews. De vertraging die daarvan het gevolg was, heeft erin geresulteerd dat iets minder gesprekken zijn gerealiseerd dan was beoogd, en dat de schriftelijke vragenlijst voor fase 3, die pas kon worden ontwikkeld nadat een zeker aantal interviews was gehouden, pas in december gereed kwam.

Parallel aan deze gegevensverzamelingsactiviteiten zijn documenten en publikaties bestudeerd, is een bestand met namen en adressen van (mogelijk relevante) organisaties samengesteld, en zijn voorstellen ontwikkeld voor een nadere conceptualisering van NME-activiteiten.

In fase 1 zijn 10 gesprekken gehouden, in de periode september-oktober 1994. De daarbij gebruikte vragenlijst is opgenomen als bijlage 1 bij dit rapport, de lijst met gesprekspartners als bijlage 2.

De resultaten van deze gesprekken zijn gebruikt bij de ontwikkeling van de vragenlijst voor fase 2, en daarnaast bij de uitwerking van de nadere conceptualisering (zie hoofdstuk 3). Ook werden suggesties verkregen voor gesprekspartners die zouden kunnen worden betrokken bij fase 2.

Op basis van beschikbare namen en adressen bij de ministeries, het interimmanagement, diverse NME-organisaties, en het ISOR, is een bestand samengesteld van ongeveer 1000 organisaties. Dit bestand is opgebouwd langs twee dimensies: het geografische niveau waarop de organisatie actief is (landelijk, provinciaal, regionaal en plaatselijk) en de mate waarin al dan niet sprake is van een 'NME-organisatie' (met als categorieën: specifieke NME-organisaties, natuur- en/of milieu-organisaties, organisaties met NME als (mogelijk) neven doel, en educatieve organisaties). Uit dit bestand is voor het survey in fase 3 een steekproef getrokken van 535 organisaties. Deze steekproef is als volgt samengesteld.

Een aantal typen provinciale en regionale organisaties beogen landelijk dekkend te zijn of zijn dat per definitie; voorbeelden zijn de provinciaal consulentenschappen van het IVN, de milieufederaties, de nutsbedrijven. In die gevallen is geprobeerd om, in aanvulling op de betreffende landelijke koepelorganisaties, alle bijbehorende provinciale/regionale organisaties in het bestand op te nemen. Dat is ook gedaan bij de lokale NME-centra (resp. MEC's).

Het zou denkbaar zijn geweest om ook alle gemeenten in het bestand op te nemen; daarvan is afgezien omdat het totale aantal te benaderen organisaties daardoor (onderzoeksbudgettaire gezien) te groot zou worden; in plaats daarvan is een aantal gemeenten in Drenthe benaderd (deze keuze was een pragmatische, ingegeven doordat hiervan namen van personen bekend waren).

Van de volgende typen organisaties is een selectie in het bestand opgenomen van globaal 1 per provincie: Centra voor Ontwikkelingssamenwerking (COSSen), IVN-afdelingen, Bezoekerscentra, Natuur musea, Waterschappen, Kamers van Koophandel, Regionale Educatieve Centra, Volksuniversiteiten. Ten slotte zijn ook enkele dierentuinen in het bestand opgenomen.

Ten behoeve van fase 2 is uit dit bestand een afzonderlijke steekproef getrokken van 40 organisaties, verdeeld over de niveaus en de categorieën. (Ten aanzien van de genoemde provinciale, regionale en lokale organisaties die meer of minder landelijk dekkend aanwezig zijn, is geprobeerd elk type organisatie in deze steekproef vertegenwoordigd te laten zijn). Het aantal van 40 was opzettelijk ruim genomen, rekening houdend met de mogelijkheid dat zou kunnen blijken dat niet alle organisaties voor dit onderzoek relevant zijn en/of tot medewerking bereid.

In de periode oktober 1994 tot januari 1995 konden 25 interviews worden gerealiseerd. De daarbij gebruikte vragenlijst is opgenomen als bijlage 3 bij dit rapport, de lijst met gesprekspartners als bijlage 4.

In december 1994 zijn 535 personen/organisaties aangeschreven met het verzoek tot deelname aan het schriftelijke survey (fase 3). (De organisaties die reeds betrokken waren bij de interviewronde (fase 2) zijn uiteraard niet opnieuw benaderd). De vragenlijst en de begeleidende brief zijn opgenomen als bijlagen 5 en 6.¹

In schema 2 staat een overzicht van de verdeling van de aangeschreven organisaties over een aantal onderscheiden categorieën, met daarnaast de verdeling van de respons. De respondenten hebben soms meer dan één antwoord aangekruist. Wij hebben dit alleen gecorrigeerd voorzover een organisatie zich zowel in tenminste één specifieke categorie had ingedeeld als ook bij 'overig'; in die gevallen hebben wij het betreffende antwoord bij 'overig' niet meegeteld. De rest van de overlap hebben wij gehandhaafd (zodat het totaal in de laatste kolom iets groter is dan 100%), opdat zichtbaar blijft hoe de organisaties zichzelf categoriseren.

In totaal zijn 165 vragenlijsten ingevuld retour ontvangen (afgerond 31%), hetgeen voor een dergelijk onderzoek normaal is. Daarvan waren er 149 (28%) tijdig genoeg beschikbaar (9-1-95) om in dit rapport te kunnen worden verwerkt.

De respons van 31% (verwerkt 28%) is bevredigend, gezien de lengte van de vragenlijst, de periode waarin de organisaties zijn benaderd (tweede week december) en de korte tijd die voor reageren beschikbaar was (enkele weken).

Uit schema 2 blijkt dat de respons over het geheel genomen een redelijk goede afspiegeling vormt van de benaderde organisaties. Het percentage 'landelijke NME-organisaties' is verrassend hoog. Dit komt doordat de respondenten van een aantal organisaties die door ons in het bestand zijn ondergebracht in de categorie 'Natuur en Milieu-organisaties' de eigen organisatie (ook) als NME-organisatie heeft gekenmerkt. De provinciale consulentenschappen en de overheidsorganisaties zijn oververtegenwoordigd, de organisaties met een gebiedsbeherende taak en de instellingen voor volwasseneneducatie zijn ondervertegenwoordigd, vergeleken met de verdeling in de benaderde steekproef. Twee mogelijke verklaringen hiervoor zijn dat deze typen instellingen zich door het onderwerp van het onderzoek meer resp. minder voelden aangesproken, en dat deze typen instellingen meer resp. minder professioneel met ontvangen post omgaan. Al met al moet echter naar onze mening op basis van de beschikbare respons een goede doorsnede kunnen worden gegeven van wat er aan NME gebeurt.

Een extra ondersteuning voor het oordeel dat de verwerkte gegevens alleszins bruikbaar zijn, is het feit dat de uitkomsten van de uitgevoerde interviewronde (met nog eens 25 (andere) personen) de uitkomsten van de enquête duidelijk bevestigen.

Ten slotte moet worden bedacht dat het onderzoek niet was bedoeld om een compleet overzicht te verkrijgen van alle organisaties en activiteiten, maar een enigszins representatieve dwarsdoorsnede van typen activiteiten.

¹ Het betreft hier de versie van de begeleidende brief voor die organisaties die alleen de vragenlijst in het kader van deze inventarisatie ontvingen. Een aantal organisaties heeft daarnaast ook (kortere) vragenlijsten ontvangen betreffende de (eventuele) participatie aan NME-netwerken en de (eventuele) behoefte aan ondersteuning bij evaluatie van NME-activiteiten, waardoor hen de mogelijkheid is geboden aan deze andere, lopende onderzoeken van het ISOR deel te nemen en een samenvatting van de betreffende uitkomsten te ontvangen. Deze gecombineerde verzending van vragenlijsten is geschied uit oogpunt van doelmatigheid. De organisaties die de betreffende vragenlijsten niet ontvingen, hadden deze reeds eerder in het kader van de betreffende ISOR-onderzoeken ontvangen. Op de uitkomsten van deze andere onderzoeken gaan we hier niet in.

Schema 2: Aangeschreven organisaties survey (fase 3) en de verdeling van de verwerkte respons

type organisatie	% in het bestand	% van de respons
SPECIFIEKE NME-ORGANISATIES		
instelling voor natuur- en milieu-educatie, landelijk	1	12
provinciaal consulentenschap IVN	2	5
instelling voor natuur- en milieu-educatie, lokaal	11	8
NATUUR- EN MILIEU-ORGANISATIES		
instelling of vereniging voor bescherming van soorten (flora, fauna)	2	4
instelling of vereniging voor gebiedsbeheer (staatsbosbeheer, waterschap, beheer heemtuin etc.)	13	6
milieufederatie	2	3
instelling voor natuurbescherming/milieubescherming - overig	10	9
ORGANISATIES MET NME ALS (MOGELIJK) NEVENDOEL		
instelling met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking	2	4
instelling met betrekking tot verkeer(sveiligheid)	1	1
maatschappelijke organisatie (kerk, vakbond, politieke partij, vrouwenorganisatie etc.)	6	6
instelling die adviseert en begeleidt op het gebied van communicatie	1	3
afdeling bij een ministerie, provincie of gemeente (incl. directies Rijkswaterstaat)	12	19
onderzoeksinstelling, anders dan HBO of WO	2	2
nutsbedrijf	1	-
kamer van koophandel	2	2
(OVERIGE / ALGEMENE) EDUCatieve ORGANISATIES		
sociaal-culturele voorziening (bibliotheek of mediatheekdienst, museum etc.)	7	6
instelling voor opleiding van volwassenen	5	1
instelling voor onderwijsverzorging (begeleiding, leerplan- of toetsontwikkeling)	2	4
HBO- of WO-onderzoeksinstelling	1	2
DIVERS / OVERIG		
platform of samenwerkingsverband	10	6
overig	7	10
Totaal aantal	535	149

In schema 3 zijn alle 25 organisaties weergegeven die zijn betrokken bij de interviewronde, analoog aan de indeling naar 'type organisatie' in schema 2. Tevens is aangegeven op welk geografisch niveau het gesprek plaatsvond en welk(e) geografisch(e) niveau(s) in het gesprek aan de orde zijn geweest.

Uit de aantallen per categorie bij de interviews betrokken organisaties (zie schema 3) kan worden afgeleid dat 36% van de gesprekken heeft plaats gevonden met NME-organisaties; 32% van het aantal gesprekspartners was afkomstig uit organisaties met NME als neven-doel; 24% van de gesprekspartners was afkomstig uit natuur- en het milieu-organisaties; en 8% uit educatieve organisaties waarbij educatie ruim is gedefinieerd (ook bv. het opbouwwerk als vorm van welzijnswerk wordt er toe gerekend).

In vergelijking met de respons op de enquête zijn bij de interviews meer NME-organisaties en organisaties met NME als neven-doel betrokken.

We hebben in verhouding relatief veel gesprekken gevoerd met NME-organisaties (relatief ten opzichte van het totaal van als NME te benoemen organisaties) omdat juist die organisaties een goed beeld zouden moeten opleveren van activiteiten die onmiskenbaar als (buitenschoolse) NME zijn te kwalificeren. In de categorie 'natuur- en milieuorganisaties' hebben we gekozen voor een mix van organisaties met de nadruk op natuur of op milieu.

De organisaties met NME als neven-doel zijn geselecteerd naar diversiteit van aandachtsgebieden. Het aantal vraaggesprekken is om reden van de nagestreefde diversiteit in deze categorie redelijk groot. Bij de contactlegging met de potentiële gesprekspartners was een introductie van het begrip NME over het algemeen noodzakelijk. Daarnaast moesten de gesprekspartners er veelal op attent worden gemaakt dat hun activiteiten als NME waren te benoemen.

Bij de selectie voor de categorie 'educatieve organisaties' is er aan de ene kant op gelet dat natuur en/of milieu een rol zou spelen en de activiteiten een vormende - in tegenstelling tot de instrumentele - waarde

zouden moeten hebben, en is aan de andere kant ook voorzien in meer procesmatige lokale activiteiten met educatieve aspecten.

Schema 3: De 25 organisaties waar een interview is afgenomen (fase 2)

type organisatie	landelijk	provinciaal/ regionaal	lokaal
SPECIFIEKE NME-ORGANISATIES			
De kleine aarde	x		
Nationaal Natuurhistorisch Museum	x		
NIVON	x	(x)	(x)
SME	x		(x)
Stichting Milieukwartet	x		(x)
Consulentschap NME provincie Flevoland		x	(x)
Den Haag Ecocstad			x
IVN, afdeling Dordrecht			x
Milieu Educatief Centrum Breda			x
NATUUR- EN MILIEU-ORGANISATIES			
Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee	x	(x)	(x)
NJMO, Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling	x		
Stichting Natuur en Milieu	x		
Vereniging Milieudefensie, afdeling Milieukompas	x		
Stichting Natuur en Milieu Overijssel		x	
Milieukompas, lokale afdeling Milieudefensie			x
ORGANISATIES MET NME ALS (MOGELIJK) NEVENDOEL			
Bureau SME (milieubeleidsadviesing)	x		(x)
Misset, uitgeverij	x		
Platform voor Duurzame Ontwikkeling	x		
Scholingsinstituut FNV	x	(x)	
ANWB, regio oost		x	
COS West-Brabant		x	(x)
GGD Midden-IJssel		x	(x)
NOVEM, regio west		x	
(OVERIGE / ALGEMENE) EDUCatieve ORGANISATIES			
VTa	x	(x)	
LAMIGO & LCO (Wijken voor milieu)	x		x

x = geografisch niveau waarop het vraaggesprek is gevoerd

(x) = geografisch niveau dat tijdens het vraaggesprek ook aan de orde is geweest

We hebben geprobeerd gesprekken te voeren met organisaties op zo'n manier dat uiteindelijk alle ministeries die betrokken zijn bij het Kaderplan, zijn vertegenwoordigd. Dat is gelukt.

Al met al dient gezegd te worden dat gesprekspartners in hoge mate bereidheid tot een gesprek toonden. Ook de zeer korte termijn waarop afspraken dienden te worden nagekomen vormde bijna nooit een probleem. Wel kostte het over het algemeen enige moeite de gewenste persoon telefonisch te pakken te krijgen. In een enkel geval was het echter niet gemakkelijk een afspraak met een organisatie te maken. De interpretatie van NME van de kant van de organisatie maakte dat men in een dergelijk geval het nut van een gesprek niet inzag. Een van de organisaties met wie we contact legden zei het nut van het onderzoek niet te zien. Ook drukke bezigheden kwam als reden voor het niet plaatsvinden van een gesprek in een enkel geval voor.

De gesprekken namen gemiddeld 2 uur tijd in beslag. Onze gesprekspartners toonden zich betrokken en geïnteresseerd. Soms ontdekte men gaandeweg de gesprekken de aan de activiteit(en) typische NME-invalshoek, hetgeen als eye-opener werd ervaren. Vaak was er sprake van een dialoog, in die zin dat wij als ondervragers niet alleen gegevens kwamen halen maar onze geïnterviewden ook konden informeren over allerlei zaken rond het Kaderplan.

3 INHOUDELIJKE EN BELEIDSMATIGE AFBAKENINGEN

In dit hoofdstuk wordt eerst een samenvatting gegeven van de wijze waarop in het onderzoeksplan en de verdere uitwerking daarvan is gewerkt aan een nadere afbakening en conceptualisering van het probleemveld. Daarmee wordt een verantwoording gegeven van inhoudelijke keuzen die aan het onderzoek ten grondslag lagen. Vervolgens wordt een samenvatting gepresenteerd van de bijdragen op dit vlak vanuit de gesprekkenronde in fase 1.

3.1 De aanvankelijke conceptualisering in het onderzoeksplan

Om een inventarisatie te kunnen maken van 'NME-praktijken' moet eerst worden vastgesteld wat 'NME-praktijken' zijn. Deze vraag bevat in feite tenminste drie subvragen:

A Aan welke criteria moet een praktijk voldoen om te kunnen gelden als 'NME-praktijk'?

Enkele voorbeelden om te illustreren dat dit niet vanzelf spreekt:

- Is het invoeren door een organisatie van een systeem voor interne milieuzorg, waarbij voornamelijk aandacht wordt besteed aan technische maatregelen, een vorm van NME?
- Is het louter beschikbaar stellen van een milieu-voorlichtingsfolder door een gemeente een vorm van NME?
- Is het uitvoeren binnen een organisatie van educatieve activiteiten die uitsluitend zijn gericht op de leden van die organisatie (dus zonder bredere doelgroep) een vorm van NME?
- Is een NME-praktijk alleen een NME-praktijk als ze (door de direct betrokkenen) als zodanig wordt aangeduid?

B Op welk niveau van specificatie en detaillering spreken we van een NME-praktijk?

Enkele voorbeelden, in toenemende mate van detaillering:

- Het werk van een NME-centrum.
- Het werk van een NME-centrum voor de doelgroep 'scholen'.
- Het werk van een NME-centrum voor de doelgroep 'basisscholen'.
- Het aanbod van een NME-centrum voor de doelgroep 'basisscholen' in de vorm van de uitleen van materialen en de begeleiding daarbij.
- Het aanbod van een NME-centrum voor de doelgroep 'basisscholen' in de vorm van de uitleen van een specifiek produkt en de begeleiding daarbij.
- Het aanbod van een NME-centrum voor de doelgroep 'basisscholen' in de vorm van de uitleen van een specifiek produkt en de begeleiding daarbij, voor wat betreft de begeleiding die wordt verzorgd in de vorm van gesprekken met individuele leerkrachten.
- Etc. (Het voorbeeld is willekeurig. Er had ook een buitenschoolse activiteit kunnen staan).

C Bij welke mate van concretisering spreken we van een NME-praktijk?

Hierbij zijn er in feite twee te onderscheiden opties:

- Een NME-praktijk is een type NME-praktijk.
- Een NME-praktijk is een type NME-praktijk die wordt uitgevoerd door organisaties X. Deze optie verwijst naar de eventuele opbouw van een database met namen en adressen.

Ad A: Voorgesteld wordt:

- om min of meer louter technische maatregelen en activiteiten niet als NME aan te merken;
- om activiteiten in de sfeer van informatieverstrekking slechts als NME aan te merken indien deze informatieverstrekking actief plaatsvindt en met een expliciete educatieve bedoeling (hoewel het standpunt verdedigbaar is dat educatieve activiteiten per definitie persoonlijke contacten veronderstellen, wordt in het voorstel aangesloten bij de recente ontwikkeling waarin ook diverse vormen van 'communicatie' tot educatie worden gerekend; daarin moet echter een grens worden getrokken);
- om ook activiteiten met een min of meer 'gesloten doelgroep' tot NME te rekenen (mits uiteraard aan de andere criteria wordt voldaan);
- om ook activiteiten tot NME te rekenen die door de organisaties (nog) niet expliciet zo worden aangeduid (vaak zullen andere ingangen voorop staan, bv. gezondheid, veiligheid, ontwikkeling).

Met name het laatste voorstel zal in de praktijk van de uitvoering van de inventarisatie ongetwijfeld problemen met zich meebrengen. Dergelijke problemen zijn evenwel om te beginnen al te verwachten doordat de inhoud van wat NME mag heten niet vastligt. Bijna alles heeft immers wel ergens te maken met 'natuur en milieu' resp. 'duurzame ontwikkeling'. In de eerste fase van het onderzoek zal daarom een (voorlopige, dat wil zeggen voor uitbreiding vatbare) inhoudsomschrijving moeten worden opgesteld.

Ad B: Voorgesteld wordt om van NME-praktijken te spreken in termen van typen produkten en activiteiten, zoals (om bij het uitgewerkte voorbeeld te blijven) 'lesmateriaal' en 'begeleiding', en (in het kader van deze inventarisatie) daarbij niet verder in detail te treden (hoezeer ook daarbij vanuit pedagogisch-didactisch oogpunt dan nog zeer uiteenlopende keuzen kunnen worden gemaakt).

Ad C: Gezien de doelstellingen en randvoorwaarden bij de uit te voeren inventarisatie gaan we ervan uit dat het in dit stadium (nog) niet de bedoeling is om een data-base op te zetten.

Naar aanleiding van deze overwegingen is in de bespreking van het onderzoeksplan gekozen voor de prioriteiten zoals in hoofdstuk 1 beschreven.

3.2 De eerste verdere uitwerking van een 'typologie' van NME-activiteiten

Voor een 'typologie' van NME-activiteiten is het nodig af te bakenen wat we tot 'NME' zullen rekenen en om de categorieën 3.1, 3.2, 4.1 en 4.2 van de parameterlijst nader in te vullen. De doelen (3.1) laten we nog even buiten beschouwing. Anderzijds voegen we, conform de wensen van de begeleidingscommissie, naast uitvoerende ook ondersteunende activiteiten toe. Zie overzicht 1.

Overzicht 1: Nadere invulling van typen activiteiten, onderwerpen, en doelgroepen/aanbieders

1 Afbakening van 'NME', resp. typen uitvoerende activiteiten

We stellen de volgende indeling voor:

- milieuvoorlichting (eenzijdige communicatie): openbaarmaking; dienstverlening; voorlichting met een vormende bedoeling; NB: alleen het laatste is hier relevant;
- milieucommunicatie (tweezijdig, een 'dialoog'): consultatie; inspraak; participatie (met veelal een vormende uitwerking, zo niet bedoeling); NB: alleen het laatste is hier relevant;
- NME: 'lessen'; 'buitenactiviteiten'; 'projecten' (een voorlopige, provisorische driedeling)

De term 'milieucommunicatie' wordt ook wel gebruikt als een algemene overkoepelende term voor de drie bovenstaande categorieën, maar zo zullen we deze term in dit rapport niet gebruiken.

2 Onderwerpen

Een mogelijke indeling zou kunnen zijn:

- gerelateerd aan 'ruimte':
 - natuur (LNV)
 - algemeen
 - gebiedsgericht
 - verkeer en vervoer, en ruimtelijke ordening (V&W, VROM)
 - algemeen
 - gebiedsgericht
- gerelateerd aan 'materialen':
energie, grondstoffen, productieprocessen, produkten en afval (EZ, VROM)
 - algemeen
 - bedrijfsintern ('milieuzorg')
- gerelateerd aan 'mensen':
 - 'lokale ontwikkeling' (wijkteams, etc.) (VWS)
 - 'internationale ontwikkeling' (OS)

3 Doelgroepen en aanbieders

Hiertussen zit overlap, d.w.z.: sommige doelgroepen zijn zelf ook weer aanbieders. Een mogelijke opsomming (NB: uiteraard gaat het uiteindelijk om kinderen, jongeren en volwassenen ('burgers'), maar die denken we hier 'achter' de genoemde categorieën):

- media (radio, televisie, pers)
- onderwijs (PO, VO, MBO)
- cursussen (allerlei vormen van volwasseneneducatie)
- (gespecialiseerde) opleidingen (HBO, WO)
- bedrijfsopleidingen
- gebiedsbeheerders (staatsbosbeheer, waterschappen, etc.)
- (overige) NME/communicatie-organisaties
- sociaal-culturele voorzieningen (buurthuizen, bibliotheken, musea, etc.)
- ministeries, provincies en gemeenten
- verenigingen (van Greenpeace en Natuurmonumenten tot ANWB en Consumentenbond, etc.)
(NB: voorzover aanbieder: met minimaal een vormende nevendoelstelling)
- overige, meer 'traditionele' maatschappelijke organisaties (kerken, bonden, partijen, etc.)
(NB: voorzover aanbieder: met minimaal een vormende nevendoelstelling)
- bedrijven en instellingen
- platforms en samenwerkingsverbanden
- huishoudens

4 Ondersteunende activiteiten

Een mogelijke opsomming:

- informatievoorziening/documentatie
- beschikbaarstelling (productie, uitleen, distributie, verspreiding)
- onderzoek
- ontwikkeling (van materialen, modellen, werkwijzen, producten, natuurpaden, netwerken, e.a.)
- advisering/stimulering/begeleiding
- scholing, deskundigheidsbevordering
- monitoring & evaluatie, kwaliteitszorg
- projectmanagement, coördinatie, e.d.
- subsidiëring
- facilitering overig (bv. beschikbaarstelling van ruimten)

Aanvullend is nagedacht over het onderscheid binnenschools-buitenschools. Het begrip 'binnenschoolse' NME wordt op zeker zes manieren gebruikt; de laatste omschrijving lijkt ons het meest adequaat:

- alles dat door het NME-O-project wordt bestreken (activiteiten in en t.b.v. het PO, VO, MBO, LO) (maar invoering van technische milieuzorgmaatregelen is nog geen NME);
- NME-activiteiten die binnen het schoolgebouw plaatsvinden (daar zou bv. veldwerk buiten vallen);
- NME-activiteiten die onder schooltijd plaatsvinden (maar dan zou bv. deelname aan een veldwerk-week daar gedeeltelijk buiten vallen);
- NME-activiteiten met als doelgroepen jongeren in de leerplichtige leeftijd (maar jongeren in deze leeftijd worden ook vanuit andere organisaties dan scholen benaderd);
- NME-activiteiten die voor scholen worden georganiseerd (de school als doelgroep).
- NME-activiteiten die vanuit en door scholen worden georganiseerd (de school als actor).

In de tweede bijeenkomst van de begeleidingscommissie is de bovenstaande nadere uitwerking positief beoordeeld. Bij de constructie van de vragenlijsten is met name gebruik gemaakt van de onderscheidingen ad 1, 3 en 4. De indeling ad 2 is vooralsnog in portefeuille gehouden, om bij de gegevensverzameling niet te sturend op te treden, en ook om evt. verwarring te voorkomen met de indeling in het Kaderplan in vier .

3.3 De bijdragen vanuit de gesprekkenronde 1e fase

De 10 vraaggesprekken met vertegenwoordigers van de departementen en enkele landelijke instellingen (zie bijlagen 1 en 2) hebben behalve veel tips aangaande organisaties en activiteiten die bij de inventarisatie zouden moeten of kunnen worden meegenomen ook bijdragen opgeleverd aan diverse afbakeningen. We vatten de uitkomsten hieronder samen.

Educatie, te onderscheiden van o.a. voorlichting, communicatie, activering, participatie

Hierover blijken de gesprekspartners het grotendeels eens te zijn. Educatie wordt gezien als gekenmerkt door een relatief intensief leerproces van en tussen personen op basis van eigen verantwoordelijkheid en eigen actieve betrokkenheid (resp. eigen leerwensen resp. tweezijdigheid resp. participatie). Educatieve activiteiten hebben een zekere duur, doelgerichtheid en systematiek, en zijn in principe gericht op meer diepgaande leereffecten. Eén gesprekspartner ziet als kenmerk van educatie dat sprake is van een afgebakende doelgroep en van activiteiten in groepsverband.

Voorlichting is gericht op het overdragen van boodschappen en evt. op activering, d.w.z. het stimuleren tot deelname aan educatieve activiteiten (resp. stimuleren tot leren; dit laatste wordt door sommigen overigens juist als kenmerk van (voorwaarde voor?) educatie gezien).

Communicatie is een meer algemene term, door sommigen gekoppeld aan vrij kortstondige activiteiten (eenzijdig (verg. voorlichting) dan wel tweezijdig (bv. discussies)) die in een bepaald kader plaatsvinden (bv. een campagne).

De belangrijkste verschillen tussen de gesprekspartners betreffen de mate waarin een accent wordt gelegd op gedragsverandering ten aanzien van de met educatie te bereiken leerdoelen.

NME en duurzame ontwikkeling: belangrijke kenmerken

Hoewel diverse gesprekspartners het begrip 'duurzame ontwikkeling' een lastig hanteerbaar begrip vinden, blijkt NME voor de meesten toch duidelijk in dat kader te moeten worden geplaatst. In dit verband wordt vaak onderkend dat het gaat om een 'maatschappelijk leerproces'. Dit laatste wordt niet vaak geoperationaliseerd; sommigen verwijzen naar alle levenssituaties en rollen waarin mensen verkeren (o.a. consumeren, recreëren, werken), resp. naar diverse sectoren of doelgroepen (bv. 'bedrijfsleven', 'maatschappelijke organisaties').

Ten aanzien van NME bestaat er vrij grote consensus over dat dit de natuur, het milieu en de samenleving in hun onderlinge samenhang betreft; sterker nog: NME gaat juist vooral over (inzicht in) de verbanden. Ook bestaat er min of meer consensus over dat NME gericht is resp. moet zijn op het *in staat stellen* van mensen om natuur en milieu, resp. principes van duurzaamheid, bewust en zelfstandig in (individuele en maatschappelijke) beslissingen en activiteiten te betrekken (te laten meewegen). Enkele gesprekspartners zien dit in een breder kader van bevordering van mondigheid en burgerschap.

Volgens sommige gesprekspartners spelen bij NME vrijwilligers een grote rol (resp. zouden deze zelfs centraal (behoren te) staan). Eveneens volgens sommige gesprekspartners is de kwaliteit van NME sterk vatbaar voor verbetering en is veel meer aandacht nodig voor bevordering van deskundigheid, e.d. Enkele gesprekspartners zien hierbij een belangrijke taak van 'voorwaardenschappende instellingen'. Eén gesprekspartner benadrukt de noodzaak van samenwerking (tussen diverse NM(E)-organisaties (hebben verschillende know-how) en maatschappelijke organisaties (kennen de verschillende doelgroepen)).

Meerdere gesprekspartners maken t.a.v. NME onderscheid tussen verschillende vormen en/of doelgroepen. Voor wat betreft vormen worden meer cursorische activiteiten onderscheiden van meer participatieve, en worden specifieke NME-activiteiten onderscheiden van meer (in andere activiteiten) geïntegreerde NME. Voor wat betreft doelgroepen speelt het onderscheid naar leeftijd een rol en (resp. annex) de bereikbaarheid van de doelgroep (via scholen, verenigingen, welzijnsinstellingen, etc.).

Het onderscheid binnenschools-buitenschools

Alle door ons onderscheiden betekenissen bij dit onderscheid komen voor (zie eerder in dit hoofdstuk). Een aantal gesprekspartners wijst erop dat de afstemming tussen beide van groot belang is, en noemt

ook voorbeelden van overgangszones of raakpunten: jongerenwerk, opbouwwerk, ouderverenigingen, een balletvoorstelling voor niet alleen leerlingen maar ook ouders, een museum voor niet alleen schoolklassen maar ook het algemeen publiek, activiteiten in de schoolomgeving, samenwerking met de gemeente.

Enkele gesprekspartners stippen het aspect 'vrijwilligheid' aan, echter op een tegenstelde wijze. Volgens de een was in het NME-O-project sprake van vrijwillige deelname van scholen en kenmerkt het Kaderplan zich meer door sturing vanuit de overheid. Volgens de ander speelde in het NME-O-project een rol dat leerlingen leerplichtig zijn en dus verplicht aanwezig zijn en deelnemen, en betekent buitenschoolse NME juist dat deelname slechts plaatsvindt op vrijwillige basis.

Volgens enkele gesprekspartners moet het onderscheid binnenschools-buitenschools niet teveel worden benadrukt, terwijl volgens één van de gesprekspartners sprake is van een afstemmingsprobleem dat kunstmatig is gecreëerd door de omschrijving van de Activiteitenprofielen in het Kaderplan; over dit laatste wordt door weer een andere gesprekspartner opgemerkt dat is overwogen om het onderwijs in een apart activiteitenprofiel te plaatsen, maar dat daarvan is afgezien omdat dit terrein 'te koppelen' is aan de nu beschreven profielen.

Het Kaderplan en de Activiteitenprofielen

Het Kaderplan en de Activiteitenprofielen zijn hiervoor al even aan de orde geweest. Aanvullend wordt door enkele gesprekspartners opgemerkt dat de profielen in kaart brengen wat de departementen doen (hoewel door een andere gesprekspartner wordt aangegeven dat de informatie in de 'boxen' veel mooier is dan de werkelijkheid), resp. dat de profielen een hulpmiddel kunnen zijn om na te gaan in hoeverre spreiding plaatsvindt over doelgroepen en onderwerpen. Dit laatste raakt aan een aspect waarover enkele gesprekspartners zich in tegengestelde zin uitlieten, nl. of in de Kaderplanperiode juist wel of juist niet op de breedte moet worden gemikt. De één zou de beschikbare middelen liever concentreren op (de ontwikkeling van) hoogwaardige NME (met hoge te verwachten leereffecten), volgens de ander moet het vooral gaan om het stimuleren resp. faciliteren van allerlei initiatieven.

Enkele gesprekspartners gaan in op het juist wel of juist niet apart behandelen van 'NME'. Volgens de één moet NME wellicht meer worden gethematiseerd, volgens de ander zou dit een gevolg van het Kaderplan kunnen zijn (loskoppeling als apart beleidsterrein) maar is onduidelijk of zulks een goede ontwikkeling zou zijn (vergeleken met de huidige situatie dat 'NME' vooral fungeert als koepelterm voor natuur-, milieu-, verkeers- en ontwikkelingseducatie).

In dit verband is relevant op te merken dat per departement één gesprek heeft plaatsgevonden en dat is gebleken dat op enkele departementen enkele beleidsterreinen apart functioneren en niet door de betreffende gesprekspartners (resp. IW-leden) konden worden bestreken. Dit betreft met name het terrein 'Volksgezondheid' op VWS, het terrein 'Volwasseneneducatie' op OC&W, en het terrein 'Waterstaat' op V&W. Deze beleidsterreinen zouden naar onze inschatting meer actief bij de verdere ontwikkeling van het Kaderplan moeten worden betrokken.

Aanvullend is door sommige van de gesprekspartners aangegeven welke functie de onderhavige inventarisatie zou kunnen of dienen te hebben. Samengevat levert dit het volgende 'wensenlijstje' op:

- een overzicht bieden van het veld;
- inzicht geven in het onderscheid binnenschools-buitenschools;
- een typologie bieden die is gebaseerd op wat in het veld feitelijk gebeurt (i.p.v. op a priori bedachte categorieën);
- een typologie bieden van met NME te bereiken effecten/opbrengsten;
- inzicht geven in slaag- en faalfactoren;
- inzicht geven in subsidieregelingen en geldstromen.

De laatste twee aspecten waren in principe wel opgenomen in de oorspronkelijke lijst van te inventariseren kenmerken (zie schema 1 in hoofdstuk 1), maar zijn bij de in de begeleidingscommissie vastgestelde toespitsing afgevalen. Voor het overige sluiten we ons graag aan bij één van de gesprekspartners, die opmerkte dat een volledige inventarisatie uiteraard niet in zo'n kort tijdsbestek kan worden uitgevoerd, en meer een taak is voor tijdens de kaderplanperiode.

Door één gesprekspartner werd gesuggereerd om de kwaliteitscriteria zoals opgenomen in het Kaderplan bij de inventarisatie te betrekken. In schema 4a staat een overzicht van deze criteria zoals opgenomen in het Kaderplan. Op een aantal punten is de gebruikte indeling naar onze mening niet duidelijk resp. niet consistent. Schema 4b bevat een voorstel voor een andere indeling (verderop komen we hierop terug).

Schema 4a: Kwaliteitscriteria volgens het Kaderplan

criteria	inhoud	leerproces	participatie	aansluiting	haalbaarheid
trefwoorden	duurzaamheid doel boodschap kwaliteit innovatie aansluiting inspirerend toekomstbeeld	maatsch. proces doelgroepgericht leertraject afstemming met voorlichting leersituatie koppeling binnen/ buitenschools ontw. normbesef	inbouwen in sectoren vraaggericht rol eindgebruiker eigen initiatief beïnvloeding betrokkenheid kleinschaligheid bestuurl. niveaus	beleid overheid part. initiatief lopende activit. integratie van instrumenten draagvlak passend bij behoeften en beleving	haalbare doelen meetbaarheid resultaatmeting effectiviteit efficiency monitoring feedback experimenten

Schema 4b: De kwaliteitscriteria uit het Kaderplan, aangepaste indeling

criteria	inhoud	leerproces	participatie	aansluiting	haalbaarheid
trefwoorden	duurzaamheid innovatie inspirerend toekomstbeeld	maatsch. proces doelgroepgericht koppeling binnen/ buitenschools ontw. normbesef (monitoring) (feedback)	inbouwen in sectoren vraaggericht rol eindgebruiker eigen initiatief beïnvloeding betrokkenheid kleinschaligheid bestuurl. niveaus	beleid overheid part. initiatief integratie van instrumenten draagvlak	haalbare doelen efficiency experimenten

Toelichting op schema 4b, vergeleken met schema 4a:

Bij 'inhoud': De trefwoorden 'doel' en 'boodschap' zijn weggelaten, omdat dit slechts alternatieven zijn voor het betreffende criterium 'inhoud' en geen specifieke kenmerken daarvan (tenzij bv. met 'doel' bedoeld zou zijn 'doelgericht', maar dat staat er niet). Het trefwoord 'kwaliteit' is weggelaten, omdat het juist gaat om kwaliteitscriteria, en je het te operationaliseren begrip niet ook nog weer op deze manier in de operationalisering zelf kunt opnemen (omdat dan sprake is van een cirkeldefinitie). Het trefwoord 'aansluiting' is weggelaten, omdat dit al apart als criterium wordt onderscheiden.

Bij 'leerproces': De trefwoorden 'leertraject' en 'leersituatie' zijn weggelaten, omdat dit alternatieven zijn van het criterium 'leerproces', en niet duidelijk specifieke kenmerken daarvan (tenzij bv. met 'leersituatie' bedoeld zou zijn dat bepaalde leersituaties de voorkeur verdienen, maar dat staat er niet). Het trefwoord 'afstemming met voorlichting' hoort bij het criterium 'aansluiting', en is daar al verdisconteerd in het trefwoord 'integratie van instrumenten'.

Bij 'participatie': Hier is geen wijziging aangebracht. Wel kan men zich afvragen of niet met minder trefwoorden kan worden volstaan; de trefwoorden 'vraaggericht' t/m 'betrokkenheid' liggen qua betekenis toch wel erg dicht bij elkaar, dus het voegt dan weinig toe om deze hele reeks termen op te nemen.

Bij 'aansluiting': Het trefwoord 'lopende activiteiten' is weggelaten, omdat het overbodig is, want al begrepen in de trefwoorden 'beleid overheid' en 'particulier initiatief' (in feite gaat het criterium over de aansluiting met lopende activiteiten). De trefwoorden 'passend bij behoeften en beleving' zijn weggelaten, omdat dit aspect al is opgenomen in de trefwoorden 'doelgroepgericht' en 'vraaggericht'.

Bij 'haalbaarheid': De trefwoorden 'meetbaarheid', 'resultaatmeting', 'effectiviteit', 'monitoring' en 'feedback' zijn weggelaten, omdat deze op zich niet thuishoren bij een criterium 'haalbaarheid'. Indien is bedoeld dat het een kwaliteitscriterium is dat de effecten van activiteiten worden nagegaan, dan zou daarvoor een apart criterium kunnen worden toegevoegd, bv. 'effectmeting'. De trefwoorden 'monitoring' en 'feedback' kunnen behalve t.b.v. uitvoerders van activiteiten ook zijn bedoeld t.b.v. het leerproces zelf; in dat geval kunnen ze worden toegevoegd aan het criterium 'leerproces'.

4 RESULTATEN

Dit hoofdstuk geeft de belangrijkste resultaten weer van de schriftelijke enquête (fase 3, 149 respondenten) en de interviewronde (fase 2, 25 respondenten). Per paragraaf worden eerst de uitkomsten van de enquête beschreven en daarna die van de interviews. Tussen de bespreking van de enquêtegegevens en van de interviewgegevens kunnen verschillen bestaan met betrekking tot de behandelde onderwerpen. Deze verschillen zijn terug te voeren op verschillen tussen de in fase 2 en 3 gebruikte vragenlijsten. De rapportage over de enquête vindt plaats in percentages (van de geldige antwoorden), tenzij anders vermeld. Elke paragraaf sluit af met conclusies.

4.1 Typen organisaties die NME-activiteiten uitvoeren

4.1.1 Uitkomsten enquête

In hoofdstuk 2 (schema 2) is reeds een overzicht gegeven van de typen organisaties die hebben gerespondeerd. In hoeverre doen deze nu ook aan NME?

Voor 22% is (buitenschoolse) NME de hoofdtak van de organisatie, 40% ziet (buitenschoolse) NME als één van de taken, naast andere, bij 25% vinden soms activiteiten plaats die kunnen worden beschouwd als (buitenschoolse) NME en volgens 13% van de respondenten worden geen buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten uitgevoerd (enquêtevraag 2).

Indien we deze gegevens in verband brengen met het onderscheid naar type instelling, verkrijgen we de uitkomsten in tabel 1 (de gegevens in de tabel betreffen absolute aantallen).

Tabel 1: Buitenschoolse NME-activiteiten wel of niet als taak, per type organisatie (absolute aantallen)

	buitenschoolse NME-activiteiten:			
	hoofdtak	een taak	soms een taak	geen taak
instelling voor natuur- en milieu-educatie (landelijk, provinciaal, lokaal)	20	10	4	2
instelling of vereniging voor bescherming van soorten	1	3	2	
instelling of vereniging voor gebiedsbeheer	1	7	1	
instelling voor natuurbehoud/milieubescherming (incl. mil.fed.)	3	11	3	
instelling met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking	1	2	2	
instelling met betrekking tot verkeer(sveiligheid)	1	1		
maatschappelijke organisatie	1	5	3	
instelling op het gebied van communicatie		2	2	
afdeling bij een ministerie, provincie of gemeente	5	12	6	4
onderzoeksinstelling, anders dan HBO of WO			2	1
kamer van koophandel			1	2
sociaal-culturele voorziening	3	4	1	
instelling voor opleiding van volwassenen			1	1
instelling voor onderwijsverzorging	1	2	1	2
HBO- of WO-onderzoeksinstelling			2	1
platform of samenwerkingsverband	1	6	2	
Totaal in percentages	22%	40%	25%	13%

De rest van de enquête is slechts ingevuld door die 87% van de respondenten waar, al is het maar soms, buitenschoolse NME-activiteiten plaatsvinden. De percentages die in de rest van dit hoofdstuk ten aanzien van de enquêteresultaten worden vermeld, hebben alleen op die groep betrekking.

Volgens ruim een kwart (26%) zijn de (buitenschoolse) NME-activiteiten structureel, volgens 56% zowel structureel als ad hoc, en bij de rest (18%) slechts ad hoc (enquêtevraag 6). Deze verdeling wijkt af van die hierboven. Tabel 2 laat zien hoe dit zit. (Gezien deze tabel zijn kennelijk niet alle respondenten er zeker van in hoeverre hun organisatie buitenschoolse NME-activiteiten uitvoert, ook al hebben ze dit in eerste instantie wel aangegeven (de categorie 'geen' zou in tabel 2 niet voor moeten komen).)

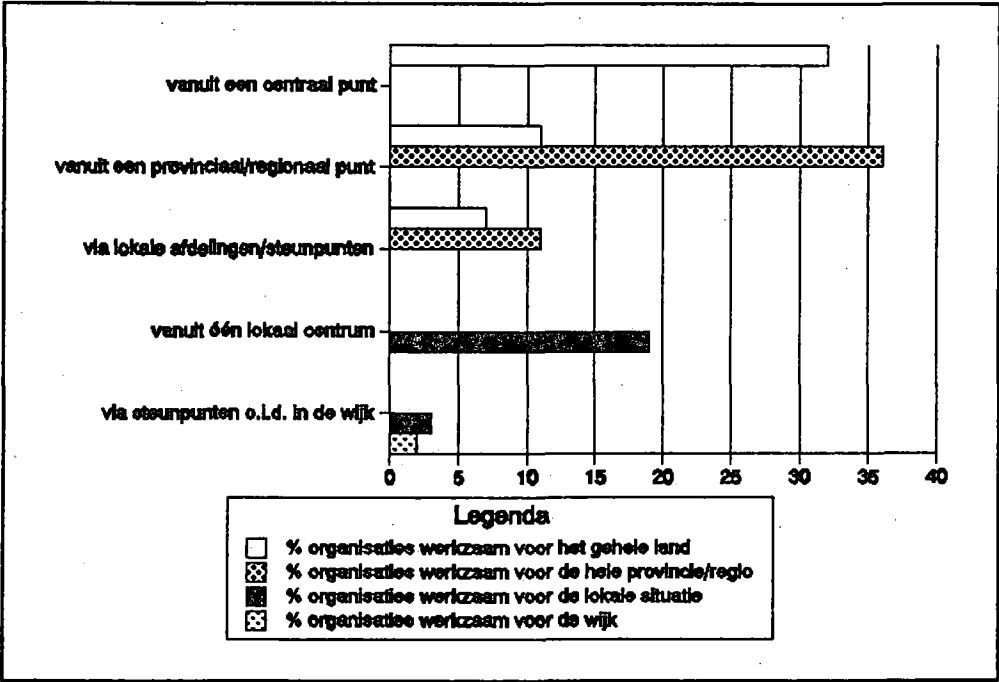
Tabel 2: De relatie tussen de mate waarin buitenschoolse NME-activiteiten een taak van de organisatie zijn en de mate waarin de activiteiten structureel van aard zijn (absolute aantallen)

NB: absolute aantallen De activiteiten zijn:	(buitenschoolse) NME-activiteiten:			
	hoofdtak	een taak	soms	geen
structureel	9	19	3	2
structureel en ad hoc	22	34	14	
alleen ad hoc		4	18	1

Voor de meeste organisaties (70%) geldt dat ze zelf initiatieven nemen tot NME-activiteiten en ook door anderen daarvoor worden benaderd, bij 21% geldt alleen het eerste, bij 9% meestal alleen het laatste (enquêtevraag 7).
In 79% van de gevallen heeft buitenschoolse NME een expliciete plaats in de beleids- of werkplannen van de organisatie (enquêtevraag 8), en bij de rest dus niet.

Het gebied dat door de organisaties ten aanzien van buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten wordt bestreken (enquêtevraag 9) varieert sterk, zoals figuur 1 laat zien (in percentages; meerdere antwoorden mogelijk, het totaal is groter dan 100%).

Figuur 1: Niveau van waaruit en geografisch gebied waarvoor de organisaties werken (%)

We zien in figuur 1 dat ruim 35% van de organisaties werkt vanuit een provinciaal of regionaal punt, voor de hele provincie of regio, ruim 30% vanuit een centraal punt voor het gehele land, en bijna 20% vanuit een lokaal centrum voor de lokale situatie. Deze drie categorieën bestrijken het leeuwendeel van de te onderscheiden mogelijkheden.

4.1.2 Uitkomsten interviews

In hoofdstuk 2 (schema 3) is een overzicht gegeven van de typen organisaties waarmee een vraaggesprek heeft plaatsgevonden. Zoals in dat hoofdstuk is opgemerkt, selecteerden we organisaties waarvan we wisten of het vermoeden hadden dat ze buitenschoolse NME-activiteiten organiseerden. We deden er moeite voor - via sleutelpersonen - bij voorbeeld die IVN-afdeling en dat centrum voor NME te selecteren, waarvan bekend was dat zij (ook) NME-activiteiten voor volwassenen uitvoeren. Ook binnen een organisatie zochten we voor een vraaggesprek naar degene die zich bezig hield met NME- of daaraan verwante (communicatieve) activiteiten (voor volwassenen). In een enkel geval zochten we contact met een organisatie die is gericht op het organiseren van buitenschoolse NME-activiteiten voor jongeren. Zoals in hoofdstuk 2 opgemerkt, is het ons gelukt gesprekken te voeren met organisaties die als groep de aandachtsgebieden bestrijken van alle ministeries die zijn betrokken bij het Kaderplan.

Bij de telefonische contactlegging werd vaak (voor ons) al duidelijk of de desbetreffende organisatie iets aan buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten deed. Wel bleek het in een aantal gevallen - met name bij organisaties met NME als (mogelijk) nevendoel - moeilijk om duidelijk te maken wat onder 'buitenschoolse NME' verstaan wordt of kan worden. Men vatte de termen 'buitenschools' en 'NME' wel eens op als strijdig met elkaar, in de zin van 'onderwijs (=NME), behalve het onderwijs (=buitenschools)'.

Het begrip NME blijkt in de praktijk van het werk veel verschillende associaties op te roepen. Een indeling in typen organisaties die een gemeenschappelijk beeld van NME hebben valt niet te maken.

Er zijn organisaties die het begrip kennen maar hun eigen werkzaamheden niet associëren met NME. Dit 'anders zijn' kan zijn gericht op de doelgroep waarop men niet zelf is gericht, bij voorbeeld: NME is wat anderen doen, nl. activiteiten gericht op kinderen. Een andere gesprekspartner - die goed op de hoogte blijkt te zijn van de diversiteit aan activiteiten - stelt dat NME is: groepsgericht, met docenten, cursorische activiteiten, Ecoteams met de nadruk op gedragsverandering; deze gesprekspartner vindt het procesgerichte karakter aanleiding de eigen activiteiten niet als NME te beschouwen. Weer een ander vindt de duur van de eigen activiteit te kort om deze als NME aan te merken en noemt zichzelf voorlichter terwijl hij formeel is aangesteld als educatief medewerker.

Eén van onze respondenten bracht expliciet naar voren de eigen buitenschoolse activiteiten wel als NME te zien maar de term om strategische redenen niet te gebruiken. Hij geeft aan dat bij NME iedereen aan onderwijs denkt en hij, als hij die term gebruikt, niet serieus wordt genomen door anderen, bij voorbeeld bedrijven (als doelgroep). Hij geeft te kennen - en staat daarin niet alleen - de voorkeur te geven aan de term milieucommunicatie. Een andere gesprekspartner geeft aan dat dit een steeds belangrijker term wordt in de wereld van NME. Milieucommunicatie is in de optiek van laatstgenoemde een overkoepelende term, met daarbij een evenwichtige inzet van de instrumenten voorlichting, dialoog en educatie. 'Milieu-opleidingen' is volgens een van de gesprekspartners een adequaat begrip; volgens haar klinkt 'NME' te lief en niet zakelijk en spreekt 'educatie' de markt, dat wil zeggen het bedrijfsleven, niet aan.

Veel anderen zien de term NME zo breed dat alles of nagenoeg alles er onder past, waaronder de eigen activiteiten. Dat 'alles' varieert van activiteiten die padvindende ondernemen tot NME opgevat als NM-informatie tot ook actie. Actie rekent men ook tot het geheel aan NME, omdat de grenzen vaag zijn tussen wat nog educatie is en waar educatie overgaat in actie. Daarbij kan educatie, communicatie of voorlichting - hoe men het ook noemt - worden gebruikt als middel voor bewustwording, voor kennisoverdracht, voor gedrags- of houdingverandering en voor het bieden van een ander handelingsperspectief, of combinaties tussen de genoemde middelen.

Enkelen geven een meer inhoudelijke invulling van NME waarbij naast (aspecten van) natuur en milieu als begrippen worden genoemd: 'duurzaamheid' en 'cultuur' (in ruime zin, als het geheel van waarden en normen).

4.1.3 Conclusies

Van de (afgerond) 150 organisaties waarvan de enquêtegegevens zijn verwerkt, heeft 60% buitenschoolse NME-activiteiten als taak, terwijl daarnaast nog eens 25% soms dergelijke activiteiten uitvoert; de resterende 15% voert geen buitenschoolse NME-activiteiten uit. Afgezien van de NME-organisaties (en de Natuur- en Milieu-organisaties die door de respondenten ook als NME-organisatie worden aangemerkt), die buitenschoolse NME-activiteiten meestal tot hun taak rekenen, hangt de hiervoor genoemde verdeling niet duidelijk samen met de onderscheiden typen organisaties. Anders gezegd: allerlei typen organisaties zien buitenschoolse NME-activiteiten als een (hoofd)taak of voeren soms zulke activiteiten uit.

Ook de 25 organisaties waar een interview heeft plaatsgevonden zijn ruim gespreid over de diverse typen organisaties. Bovendien zijn in de activiteiten van deze organisaties de beleidsterreinen vertegenwoordigd van alle ministeries die bij het kaderplan zijn betrokken. In deze interviewronde is gebleken dat het begrip '(buitenschoolse) NME' niet bij iedereen bekend is, en, voorzover men de term kent, vaak niet duidelijk is afgebakend. Er zijn organisaties waar men de eigen activiteiten niet als NME kenmerkt, omdat men aan NME een specifieke betekenis toekent, waar de eigen activiteiten niet aan voldoen of niet toe beperkt blijven. NME zou bv. beperkt zijn tot activiteiten met kinderen, of tot groepsgerichte, cursorische activiteiten, of tot activiteiten die zijn gericht op gedragsverandering, of tot activiteiten van langere duur. Daarnaast zijn er personen die de termen 'NME' en 'Educatie' liever niet gebruiken, omdat men anders niet serieus wordt genomen, bv. door bedrijven. Betere alternatieven zouden 'milieucommunicatie' of 'milieu-opleidingen zijn'. Verder zijn er respondenten die de term NME zo breed opvatten dat vrijwel alles eronder past. Ten slotte wordt door sommigen NME juist inhoudelijk ingevuld, gericht op bepaalde waarden en normen (cultuur), en duurzaamheid.

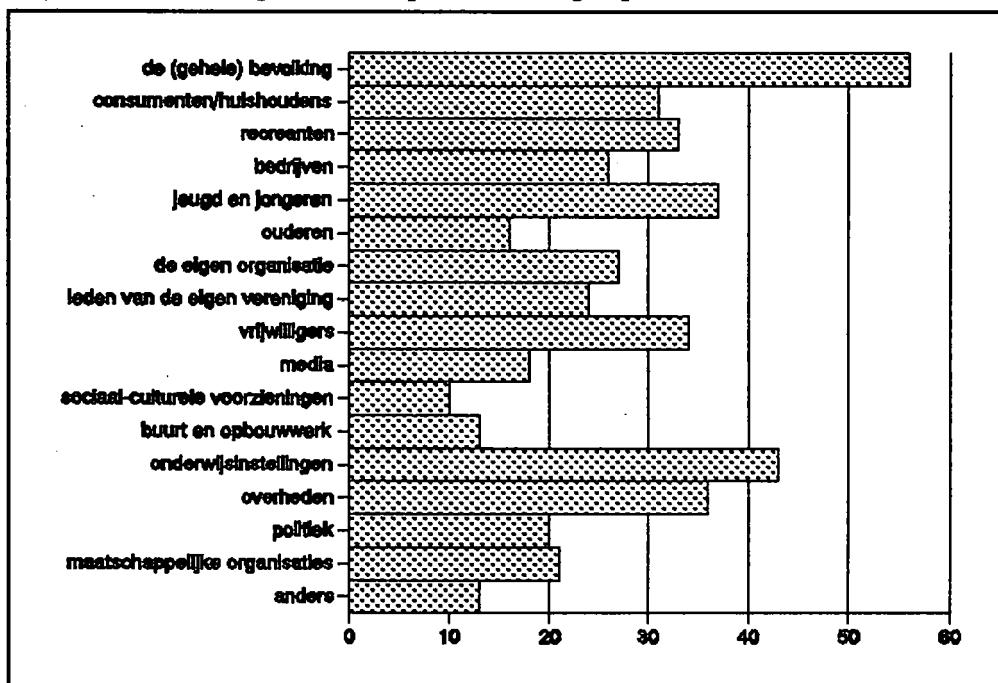
Al met al blijken '(buitenschoolse) NME-activiteiten' niet duidelijk te kunnen worden aangewezen, noch qua organisaties waar zulke activiteiten vooral zouden worden uitgevoerd, noch qua afbakening van de activiteiten zelf.

4.2 Doelgroepen, doelen en typen activiteiten

4.2.1 Uitkomsten enquête

De organisaties die, al is het maar af en toe, buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren, richten zich op gemiddeld bijna 4 verschillende doelgroepen. Figuur 2 laat zien in welke mate de organisaties zich met deze activiteiten richten op de verschillende doelgroepen (enquêtevraag 3).

Figuur 2: Mate van gerichtheid op diverse doelgroepen (%)

Het is duidelijk dat de meest aangekruiste categorieën doelgroepen de gehele bevolking, jeugd en jongeren buiten schoolverband, het onderwijs en de overheden betreffen.

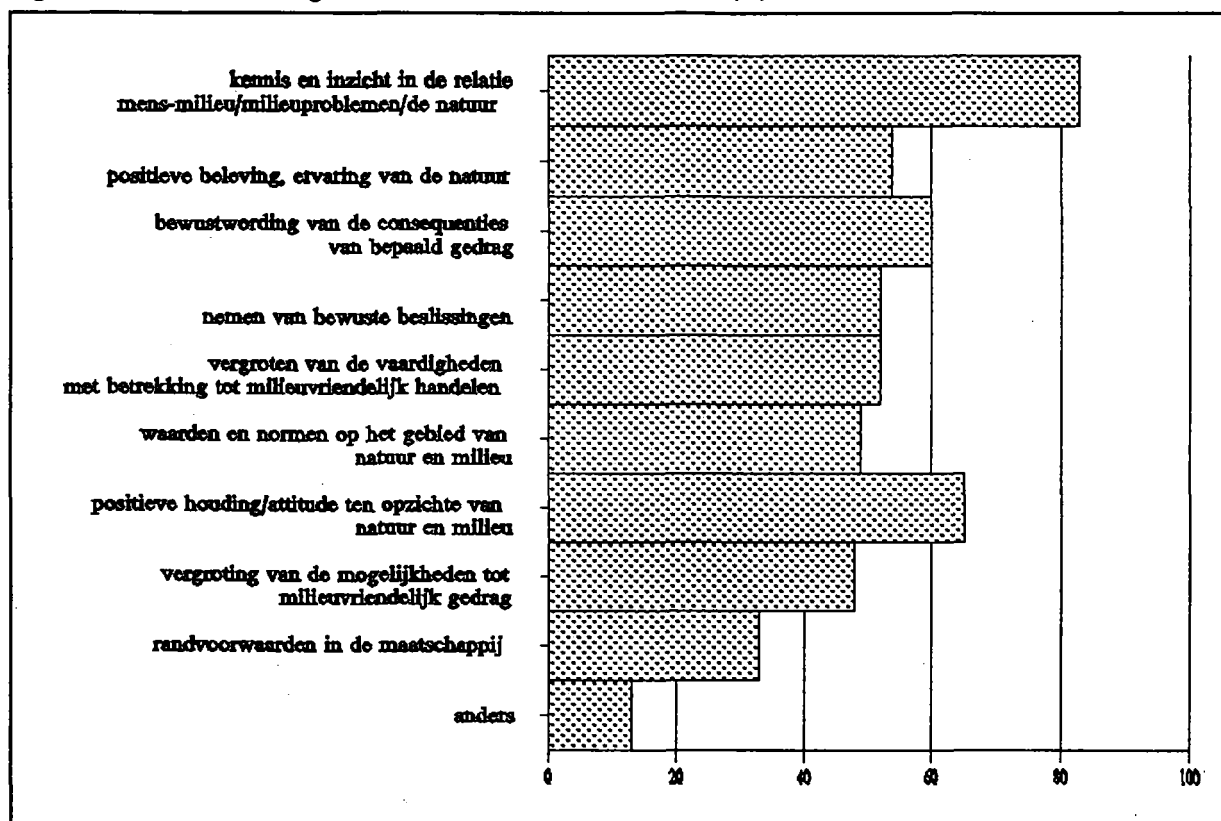
Nadere analyse levert op dat deze doelgroepen niet duidelijk in bepaalde clusters kunnen worden geplaatst. Anders gezegd: de organisaties verschillen niet zozeer in de combinatie van doelgroepen die ze bestrijken als wel in het aantal doelgroepen waarvoor ze werken: de ene organisatie werkt voor meer doelgroepen dan de andere.

Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt het volgende. NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie ook als NME-organisatie aanmerken) richten zich verhoudingsgewijs vaker dan andere typen organisaties op onderwijsinstellingen, recreanten en ouderen; Natuur- en Milieu-organisaties meer op recreanten, bedrijven en de politiek; en organisaties met NME als mogelijk neven doel vaker op bedrijven. Vrijwel alle typen organisaties richten zich echter wel op de meeste onderscheiden doelgroepen.

In figuur 3 staat een overzicht van de doelen die door organisaties met hun buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten worden nagestreefd. Zoals uit de gegevens is af te leiden (NB: het totaal is groter dan 100%) streven de betreffende organisaties vaak meer dan één doel na (gemiddeld 5), als de categorisering wordt aangehouden van enquêtevraag 4.

De vaakst nagestreefde doelen zijn gericht op het bereiken van kennis en inzicht. Daarnaast worden ook het bereiken van een positieve houding en bewustwording vaak genoemd.

Figuur 3: Mate waarin organisaties diverse doelen nastreven (%)

Nadere analyse levert op dat deze doelen niet duidelijk in bepaalde clusters kunnen worden geplaatst. Anders gezegd: de organisaties verschillen niet zozeer in de combinatie van doelen die ze nastreven als wel in het aantal doelen dat ze beogen: de ene organisatie streeft meer doelen na dan de andere.

Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie óók als NME-organisatie aanmerken) zich relatief vaak richten op positieve natuurbeleving en op waarden en normen op het gebied van natuur en milieu. NME-organisaties, Natuur- en Milieu-organisaties en organisaties met NME als mogelijk neven doel richten zich relatief vaak op bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag en op een positieve houding ten opzichte van natuur en milieu.

De aard van de buitenschoolse NME-activiteiten is uiteenlopend. Dit blijkt uit tabel 3 (enquêtevraag 5). Gemiddeld zijn 5,5 antwoorden aangekruist. Aanvullend is gevraagd (enquêtevraag 12) welke (max. 5) activiteiten daarvan de belangrijkste zijn; in antwoord daarop zijn gemiddeld 4 activiteiten aangekruist. Vervolgens is gevraagd welke daarvan het meest typerend of beleidsmatig belangrijk zijn (gemiddeld 2 aangekruist), welke de meeste tijd/inzet vergen van de organisatie en welke het grootste bereik hebben in termen van aantallen deelnemers. Ook deze gegevens zijn in tabel 3 opgenomen.

Tabel 3: Activiteiten, geprioriteerd naar hun belang, typerendheid, tijd/inzet, en bereik (percentages)

	(vraag 5)	(vraag 12)			
	welke activiteiten?	welke zijn de belangrijkste? (maximaal 5)	welke meest typerend of beleidsmatig belangrijk?	welke meeste tijd/inzet?	welke grootste bereik?
het ontwikkelen en/of produceren van materialen	63	34	10	10	6
het distribueren van materialen	44	16	1	1	4
het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen	47	21	5	2	5
het geven van voorlichting	68	49	19	15	27
het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)	53	27	8	6	14
het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen	52	44	22	17	14
het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën	14	3	2	4	1
het geven van begeleiding en/of adviezen	46	33	20	12	12
het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d.)	54	36	16	11	10
het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen	67	46	16	23	21
het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen	17	12	5	9	6
het uitoefenen van politieke druk	28	15	10	7	2
het coördineren van activiteiten	38	21	16	10	3
het geven van financiële steun, structureel	7	3	3	3	2
het geven van financiële steun, projectmatig	14	5	3	4	4
het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of anderssoortige infrastructuur	38	23	16	9	11
anders	10	9	7	7	6

Nadere analyse levert op dat deze typen activiteiten niet duidelijk in bepaalde clusters kunnen worden geplaatst. Anders gezegd: de organisaties verschillen niet zozeer in de combinatie van typen activiteiten die ze uitvoeren als wel in het aantal typen activiteiten dat ze doen: de ene organisatie voert meer typen activiteiten uit dan de andere.

Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie óók als NME-organisatie aanmerken) zich relatief vaak bezighouden met het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen en het organiseren van buitenactiviteiten. Algemene/andere educatieve organisaties houden zich relatief weinig bezig met het ontwikkelen en/of produceren van materialen, het verzorgen van communicatie en het onderhouden en openstellen van terreinen. Organisaties met NME als mogelijk nevendoel houden zich relatief vaak bezig met het geven van financiële steun.

De drie in deze paragraaf beschreven aspecten: doelgroepen, doelen en typen activiteiten, hangen vrij sterk met elkaar samen, in die zin dat hoe meer doelgroepen een organisatie bestrijkt, hoe meer doelen ze nastreeft en hoe meer typen activiteiten ze uitvoert (alle drie de correlaties liggen tussen .60 en .70). Anders gezegd: de ene organisatie is over de hele linie actiever met betrekking tot buitenschoolse NME dan de andere. Gezien de samenstelling van de steekproef (resp. de responsgroep) is dit in feite niet zo verwonderlijk. Immers, deze is samengesteld uit NME-organisaties (met vele doelen, doelgroepen en activiteiten) en organisaties met NME als nevendoel (met wellicht slechts één of enkele doel(en), doelgroep(en) en activiteit(en) op het terrein van NME).

4.2.2 Uitkomsten interviews

Doelgroepen

Bij de constructie van de vragenlijst voor de enquête hebben we een uitvoerig overzicht gemaakt van doelgroepen en aanbieders. Dat overzicht is mede tot stand gekomen op basis van de toen reeds gehouden interviews. Tijdens het verdere verloop van de interviewronde is gebleken dat hierop nog enkele aanvullingen kunnen worden gemaakt.

Uit de interviews kwam naar voren dat bij de categorie 'jeugd en jongeren buiten schoolverband' door de organisatie altijd een nadere afbakening wordt gemaakt naar leeftijd. Altijd valt er een afgrenzing rond de leeftijd van 12 jaar te maken (basisschool - voortgezet onderwijs); ook komen voor een nadere onderverdeling binnen de basisschoolleeftijd (Nationaal Natuurhistorisch Museum) en binnen de leeftijdscategorie van het voortgezet onderwijs (De Kleine Aarde).

Aan de lijst van doelgroepen kunnen naar aanleiding van de interviews nog de volgende categorieën worden toegevoegd:

- 1 Langdurig werklozen, die een opleiding voor milieu-inspecteur kunnen volgen aan de groene volkshogescholen.
- 2 Vrijwillig kader, dat wil zeggen vrijwilligers actief in de NME- en natuur- en milieu-organisaties. Deze categorie is te onderscheiden van vrijwilligers in algemenere zin, zoals bv. vrijwilligers actief in bewonersorganisaties.
- 3 Instellingen voor gebiedsbeheer, zoals waterschappen.

Daarnaast moet bij de doelgroep 'bedrijven' ook worden gedacht aan 'bedrijfstakingen' en 'beroepsgroepen', bijvoorbeeld ontpoppingsbedrijven, resp. loodgieters.

Voor de categorie 'ouderen' blijkt geen specifieke NME-activiteit te worden georganiseerd (zie ook par. 4.3). Met veel moeite kunnen ouderen als risicogroep worden gezien (activiteit: 'Milieu en gezondheid in huis') en ook worden ouderen als specifieke doelgroep onderscheiden binnen het NIVON. Specifiek op ouderen gerichte NME-activiteiten organiseert het NIVON echter niet, hoewel dat niet principieel is uitgesloten. Als een afdeling een NME-activiteit voor ouderen wil organiseren dan kan dat. NIVON-afdelingen organiseren nl. wel speciaal activiteiten voor ouderen op middagen.

Een aantal recent ontwikkelde en grootschalig aangepakte NME-activiteiten laat zien dat aan wat men 'einddoelgroepen' zou kunnen noemen (d.w.z. doelgroepen op uitvoerend niveau als bv. huishoudens en kantoren) ook intermediaire (d.w.z. ondersteunende, activerende en/of educatieve) taken worden toebedeeld, tijdens en/of na afloop van de NME-activiteit.

Binnen een Ecoteam bijvoorbeeld verzorgen de teamleden zelf de verschillende themabijeenkomsten voor het hele team. Na 'afloop' van het Ecoteamprogramma worden de deelnemers gestimuleerd om - op basis van hun praktijkervaring - andere teams te gaan werven of coachen. Een zelfde principe is te vinden bij het Generator-programma van NJMO en SME, waar de NJMO-lidorganisaties eerst met behulp van een praktische handleiding op hun eigen kantoren milieuzorg invoeren en daarna ook proberen andere verwante organisaties zover te krijgen. Over de aanpak van deze laatste stap, die de doelgroep tevens intermediair maakt, bevat de genoemde handleiding ook bruikbare richtlijnen.

Het onderscheid tussen doelgroep en intermediair wordt met andere woorden steeds minder scherp.

Doelen

In de interviews konden op twee plaatsen doelen aan de orde komen, die worden beoogd met NME:

- als onderdeel bij een begripsomschrijving van NME, m.n. die met betrekking tot de eigen organisatie;
- in het deel dat de specifieke activiteit(en) betrof waarop dieper in het gesprek werd ingegaan.

Het geheel leverde als ondergeschikt onderdeel van een vraaggesprek dermate globale en weinig nauwkeurige informatie op, dat bespreking van de doelen naar onze mening geen betekenisvolle uitspraken oplevert. We zouden onze gesprekspartners tekort doen door op hun uitspraken over dit thema in te gaan. Een nauwkeurige bespreking van doelen vergt een langduriger stilstaan bij die doelen dan in het kader en het tijdsbestek van het interview mogelijk was.

Typen activiteiten (vormen en inhoud)

De interviews hebben gegevens over een grote hoeveelheid NME- of daaraan verwante activiteiten opgeleverd. Als aanvulling op de mondeling verstrekte informatie werden diverse, tijdens het interview verkregen documenten geraadpleegd. De activiteiten waarover gegevens zijn verzameld, kunnen ieder op zich uniek worden genoemd, d.w.z. in hun specifieke context, en voor wat betreft de samenstelling van hun eigenschappen (onderwerp, doelgroep, werkvorm/medium, groepsgrootte, intensiteit e.d.).

Over de betreffende activiteiten wordt verder gerapporteerd in de volgende paragraaf (4.3.2).

4.2.3 Conclusies

De in het onderzoek betrokken organisaties blijken te samen alle onderscheiden doelgroepen te bestrijken. De organisaties blijken moeilijk te kunnen worden gekenmerkt door specifieke clusters van doelgroepen waarop zij zich richten. De organisaties verschillen vooral in het aantal doelgroepen waarop zij zich richten (de ene organisatie werkt voor meer doelgroepen dan de andere). Ook de onderscheiden typen organisaties kunnen, afgezien van enkele min of meer voor de hand liggende combinaties (zoals dat NME-organisaties zich relatief vaak op scholen richten en Natuur- en Milieu-organisaties relatief vaak op bedrijven en de politiek), niet sterk naar doelgroep worden getypeerd. Met inbegrip van enkele aanvullende onderscheidingen zoals die tijdens de interviewronde naar voren kwamen, blijkt het onderscheiden van een 20-tal doelgroepen de buitenschoolse NME-activiteiten redelijk goed te kunnen beschrijven. Enigszins opvallend is het gegeven dat weinig NME-activiteiten zich speciaal tot ouderen richten.

Het onderscheid tussen doelgroep en intermediair vervaagt in bepaalde situaties. Een aantal recent ontwikkelde en grootschalig aangepakte NME-activiteiten laat bijvoorbeeld zien dat aan wat men 'einddoelgroepen' zou kunnen noemen (d.w.z. doelgroepen op uitvoerend niveau als bv. huishoudens en kantoren) ook intermediaire (d.w.z. ondersteunende, activerende en/of educatieve) taken worden toebedeeld, tijdens en/of na afloop van een NME-activiteit.

De meeste in de enquête onderscheiden doelen worden volgens een meerderheid van de respondenten door de betreffende organisaties nagestreefd. Ook hier blijkt een typering van organisaties naar doelen niet goed mogelijk. De organisaties kenmerken zich weinig door een specifieke combinatie van doelen, meer door het aantal doelen dat ze zich stellen. Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie óók als NME-organisatie aanmerken) zich relatief vaak richten op positieve natuurbeleving en op waarden en normen op het gebied van natuur en milieu. NME-organisaties, Natuur- en Milieu-organisaties en organisaties met NME als mogelijk neven doel richten zich relatief vaak op bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag en op een positieve houding ten opzichte van natuur en milieu.

De op de enquête responderende organisaties voeren gemiddeld zo'n 5 van de in de enquête onderscheiden typen activiteiten uit. De meest genoemde activiteiten, die vaak ook het meest typerend worden geacht voor de organisatie, de meeste tijd/inzet vragen en/of het grootste bereik hebben, zijn:

- het ontwikkelen en/of produceren van materialen
- het geven van voorlichting
- het verzorgen van communicatie
- het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen
- het geven van begeleiding en/of adviezen
- het organiseren van buitenactiviteiten (rondleidingen, excursies)
- het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen
- het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of infrastructuur

Ook ten aanzien van dit aspect blijken de organisaties weer niet duidelijk te kunnen worden getypeerd en vooral te verschillen in het aantal typen activiteiten dat ze ondernemen.

Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie óók als NME-organisatie aanmerken) zich relatief vaak bezighouden met het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen en het organiseren van buitenactiviteiten. Algemene/andere educatieve organisaties houden zich relatief weinig bezig met het ontwikkelen en/of produceren van materialen, het verzorgen van communicatie en het onderhouden en openstellen van terreinen. Organisaties met NME als mogelijk neven doel houden zich relatief vaak bezig met het geven van financiële steun.

De drie beschreven aspecten: doelgroepen, doelen en typen activiteiten, hangen blijkens en enquêtegegevens vrij sterk met elkaar samen, in die zin dat hoe meer doelgroepen een organisatie bestrijkt, hoe meer doelen ze nastreeft en hoe meer typen activiteiten ze uitvoert. Anders gezegd: de ene organisatie is over de hele linie actiever met betrekking tot buitenschoolse NME dan de andere. Gezien de samenstelling van de steekproef (resp. de responsgroep) is dit in feite niet zo verwonderlijk. Immers, deze is samengesteld uit NME-organisaties (met vele doelen, doelgroepen en activiteiten) en organisaties met NME als neven doel (met wellicht slechts één of enkele doel(en), doelgroep(en) en activiteit(en) op het terrein van NME).

De interviews hebben gegevens over een grote hoeveelheid NME- of daaraan verwante activiteiten opgeleverd. De activiteiten kunnen ieder op zich uniek worden genoemd, d.w.z. in hun specifieke context, en voor wat betreft de samenstelling van hun eigenschappen (onderwerp, doelgroep, werkvorm/medium, groepsgrootte, intensiteit e.d.).

4.3 Aanzet tot een typologie van NME-activiteiten

4.3.1 Uitkomsten enquête

In de vorige paragraaf werd beschreven welke typen activiteiten volgens de respondenten de belangrijkste zijn. Daaruit laat zich al een bepaald patroon aflezen: de meest genoemde activiteiten, die vaak ook het meest typerend worden geacht voor de organisatie, de meeste tijd/inzet vragen en/of het grootste bereik hebben, zijn:

- het ontwikkelen en/of produceren van materialen
- het geven van voorlichting
- het verzorgen van communicatie
- het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen
- het geven van begeleiding en/of adviezen
- het organiseren van buitenactiviteiten (rondleidingen, excursies)
- het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen
- het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of infrastructuur

Aanvullend bieden de door de respondenten beschreven specifieke activiteiten (enquêtevragen 13-15) de nodige aanknopingspunten. Hieronder vatten we eerst de uitkomsten op de voorgestructureerde vragen samen; dit betreft de subvragen naar het type activiteit (volgens de in de enquête gehanteerd categorisering) (subvraag B), de doelen die daarmee worden nagestreefd (subvraag E), het uitgevoerd worden door vrijwilligers en/of beroepskrachten (subvraag H), en enkele kenmerken van de activiteit zoals de participatie van de doelgroep en de aandacht voor duurzame ontwikkeling (subvraag K). Vervolgens gaan we na op welke wijze de door de respondenten zelf bijgeschreven antwoorden op de open vragen kunnen worden gecategoriseerd (subvragen A, C, D, F en G, betreffende de omschrijving van de activiteit en de doelgroepen, onderwerpen en werkvormen). Ten slotte gaan we na hoe de, in totaal bij de vragen 13-15 ongeveer 240, beschreven activiteiten kunnen worden ingedeeld, gelet op alle informatie die per activiteit beschikbaar is.

Uitkomsten van voorgestructureerde vragen

Allereerst de indeling naar typen activiteiten. In tabel 4 wordt een deel van de tabel uit de vorige paragraaf herhaald, om de door de respondenten gemaakte keuzen van specifieke activiteiten daarmee te kunnen vergelijken. De laatste drie kolommen hebben betrekking op respectievelijk: de meest kenmerkende activiteit (vraag 13), een (andere) activiteit voor de belangrijkste doelgroep (vraag 14) en een nieuwe of voorgenomen activiteit waarvan de plannen in een vergevorderd stadium zijn (vraag 15).

We zien uit tabel 4 dat, vergeleken met de typen activiteiten die de organisaties in totaal uitvoeren en de typen activiteiten die volgens de respondenten de belangrijkste zijn, de specifieke beschreven activiteiten een redelijk goede spreiding vertegenwoordigen. Hooguit kan worden genoteerd dat het verzorgen van communicatie wel door veel organisaties als activiteit is genoemd (vraag 5), maar veel minder wordt genoemd als belangrijke activiteit (vraag 12) en ook vrij weinig als specifieke activiteit is beschreven (vragen 13-15). Hetzelfde geldt ook enigszins voor het ontwikkelen en/of produceren van materialen. Anderzijds is relatief vaak het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of anderssoortige infrastructuur als specifieke activiteit beschreven, vooral als nieuwe of voorgenomen activiteit (vraag 15). Verder valt op dat de 'nieuwe' activiteiten (vraag 15) gemiddeld gesproken wat betreft hun 'type' niet duidelijk afwijken van de andere activiteiten (vragen 13 en 14). Kennelijk werkt men grotendeels toch vooral verder langs bekende wegen.

Tabel 4: De door de respondenten gedetailleerd beschreven activiteiten (vragen 13-15), tegen de achtergrond van de typen activiteiten die de organisaties als geheel uitvoeren (vraag 5) (percentages)

	(vraag 5)	(vraag 12)	vraag 13	vraag 14	vraag 15
	welke activiteiten?	welke zijn de belangrijkste? (maximaal 5)	welke activiteit?	welke activiteit?	welke activiteit?
het ontwikkelen en/of produceren van materialen	63	34	10	8	9
het distribueren van materialen	44	16	2	4	2
het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen	47	21	6	6	2
het geven van voorlichting	68	49	13	14	16
het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)	53	27	5	5	6
het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen	52	44	18	25	15
het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën	14	3	1	-	2
het geven van begeleiding en/of adviezen	46	33	9	10	15
het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d.)	54	36	10	13	13
het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen	67	46	14	10	15
het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen	17	12	5	3	-
het uitoefenen van politieke druk	28	15	9	5	6
het coördineren van activiteiten	38	21	5	6	7
het geven van financiële steun, structureel	7	3	4	-	-
het geven van financiële steun, projectmatig	14	5	1	3	2
het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of anderssoortige infrastructuur	38	23	8	13	16
anders	10	9	4	1	7

De doelen die met de specifieke beschreven activiteiten worden nagestreefd staan in tabel 5, vergeleken met de doelen die de organisatie in het algemeen met buitenschoolse NME-activiteiten nastreeft.

Tabel 5: Nagestreefde doelen (in het algemeen, en met de specifieke beschreven activiteiten) (percent.)

	vragen:			
	4 algemeen	13 meest kenmerkend	14 belangr. doelgroep	15 nieuw
kennis en inzicht over de relatie mens-milieu/milieuproblemen/de natuur	83	70	69	71
positieve beleving, ervaring van de natuur	54	44	51	36
bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag	60	52	42	48
nemen van bewuste beslissingen	52	47	38	45
vergroting van vaardigheden met betrekking tot milieuvriendelijk handelen	52	37	36	36
waarden en normen op het gebied van natuur en milieu	49	44	42	39
een positieve houding/attitude ten opzichte van natuur en milieu	65	56	54	50
vergroting van mogelijkheden tot milieuvriendelijk gedrag bij burgers, producenten, consumenten	48	40	33	41
randvoorwaarden in de maatschappij die bevorderlijk zijn voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag	33	26	21	25
anders	13	20	17	13

Uit tabel 5 wordt duidelijk dat de specifieke beschreven activiteiten, gelet op de doelen die de organisaties nastreven met buitenschoolse NME, een goede doorsnede vormen van de activiteiten die worden uitgevoerd.

Bij de uitvoering van alle drie groepen specifieke beschreven activiteiten (enquêtevragen 13, 14, 15) zijn in ruim 50% van de gevallen vrijwilligers betrokken en in ruim 80% van de gevallen beroepskrachten. Ook ten aanzien van dit aspect vormt de selectie van specifieke beschreven activiteiten een goede afspiegeling van het geheel. En ook wijken de 'nieuwe' activiteiten (vraag 15) gemiddeld gesproken niet duidelijk af van de andere activiteiten (vragen 13 en 14).

De specifieke activiteiten kunnen volgens de respondenten worden gekenmerkt als in tabel 6 weergegeven.

Tabel 6: Aard van de specifieke activiteiten (percentages)

	gemiddelde score op de 4-puntsschaal (van 1='niet' tot 4='in sterke mate')		
	13 meest kenmer- kend	14 belangr. doel- groep	15 nieuw
handelingsgerichtheid van de activiteit	3,2	3,3	3,3
participatie van de doelgroep bij de ontwikkeling van de activiteit	2,7	2,9	3,1
aandacht voor duurzame ontwikkeling	3,1	3,1	3,3
vergroting van kennis bij de doelgroep	3,6	3,7	3,6

Ook hier valt opnieuw op dat de 'nieuwe' activiteiten (vraag 15) gemiddeld gesproken niet duidelijk afwijken van de andere activiteiten (vragen 13 en 14).

Nadere analyse wijst verder uit dat de beantwoording van deze vraag ook niet duidelijk verschilt tussen de onderscheiden typen organisaties. Zo is bv. de door de respondenten zelf getaxeerde handelingsgerichtheid van de activiteiten bij de NME-organisaties niet significant groter dan bij de andere typen organisaties, is de participatie van de doelgroep niet significant groter bij Natuur- en Milieu-organisaties, etc.

Categorisering van de antwoorden op de open vragen

We gaan nu na op welke wijze de door de respondenten zelf bijgeschreven antwoorden op de open vragen kunnen worden gecategoriseerd (subvragen A-G, betreffende de omschrijving van de activiteit en de doelgroepen, onderwerpen en werkvormen).

Bij de hiervoor beschreven uitkomsten op de voorgestructureerde vragen bleek herhaaldelijk dat de drie in de enquête onderscheiden activiteiten waarvan werd gevraagd die meer gedetailleerd te beschrijven (de meest typerende activiteit, een (evt. andere) activiteit voor de belangrijkste doelgroep, en een nieuwe activiteit) op de aspecten type, nagestreefde doelen, betrokkenheid vrijwilligers en diverse kenmerken niet duidelijk van elkaar verschillende groepen activiteiten vormen. Ook bij lezing van de antwoorden op de open vragen bleek dat op de drie betreffende pagina's in de vragenlijst niet duidelijk verschillende soorten antwoorden zijn gegeven. Daarom is besloten om voor de aspecten die nu aan de orde zijn per aspect (omschrijving, doelgroep, onderwerp, werkvorm) één categorisering te ontwerpen. Hieronder worden deze categorisering gepresenteerd. Aanvullend is wel apart nagegaan hoe vaak elke categorie voorkomt. Ook dit wordt hieronder vermeld. Daardoor wordt ook ten aanzien van deze vier aspecten duidelijk dat de drie groepen (pagina's in de vragenlijst) van elkaar verschillen.

Ten aanzien van de omschrijving van de activiteiten bleek vrij duidelijk een onderverdeling te kunnen worden gemaakt tussen voorwaardenscheppende en uitvoerende activiteiten. In beide gevallen zijn ongeveer 10 categorieën voldoende om alle beschreven activiteiten redelijk betrouwbaar en onderscheidend te kunnen indelen. Zie tabel 7.

Tabel 7: Categorisering van voorwaardelijke en uitvoerende activiteiten, op basis van de antwoorden op de open vragen in de enquête (percentages)

	13 meest kenmer- kend	14 belangr. doel- groep	15 nieuw	13+14+15 te samen
<i>voorwaardenscheppende activiteiten</i>				
1 beleidsbeïnvloeding, belangenbehartiging, e.d.	11	4	4	7
2 subsidiëring	4	5	-	3
3 coördinatie, netwerkondersteuning, procesbegeleiding	4	10	10	7
4 onderzoek, studie	1	-	2	1
5 ontwikkelen/uitbrengen van materialen/publicaties	10	7	6	8
6 draaiboekontwikkeling, voorlichting, advisering en begeleiding, gericht op uitvoerders	3	4	4	3
7 (na)scholing van uitvoerders, kadertraining	1	-	-	1
8 opzetten van een expositie of informatiebord	10	5	6	8
9 terreinbeheer, soortenbescherming	4	5	-	3
10 opzetten van een dienst of centrum	1	1	10	3
<i>uitvoerende activiteiten</i>				
11 mobiliseren/ondersteunen van groepen, raden, e.d.	7	2	4	5
12 beleggen van discussies	1	-	-	1
13 communicatie/voorlichting algemeen/diversen	22	17	12	18
14 passieve voorlichting: documentatiewerk, uitlenen van materialen, beantwoorden van vragen, e.d.	5	5	4	5
15 verspreiding van een (regelmatig) tijdschrift	1	2	-	1
16 actieve voorlichting: lezing, studiemiddag, e.a.	4	5	12	6
17 activiteiten op lokatie: les, excursie, wandeling, openstelling terrein (e.e.a. vaak gepaard aan actieve voorlichting bv. via rondleiding e.d.)	13	21	10	15
18 advisering en begeleiding, gericht op doelgroepen (inclusief beleidsmakers, beroepsbeoefenaren, e.a.)	9	4	2	6
19 beheer van een terrein, een tuin, e.d.	4	4	2	3
20 invoering van milieuzorg	1	4	12	4
21 cursus	9	17	16	13

We zien dat de nieuwe en voorgenomen activiteiten minder zijn beschreven in algemene communicatie/voorlichting-termen en ook minder betrekking hebben op uitvoerende activiteiten op lokatie, en meer op het opzetten van een dienst of centrum, actieve voorlichting d.m.v. lezingen en studiedagen en invoering van milieuzorg.

In totaal zijn de meest genoemde activiteiten: ontwikkeling van materialen en publicaties, opzetten van een expositie of informatiebord, communicatie/voorlichting algemeen, activiteiten op lokatie, en cursus.

De door de respondenten zelf gegeven omschrijvingen van de doelgroepen waarop de activiteiten zijn gericht, komen vaak overeen met de aanduidingen zoals in vraag 3 van de enquête voorgestructureerd. Aanvullend kunnen op basis van de opgeschreven antwoorden nog ongeveer 10 extra categorieën worden gemaakt. In tabel 8 staat de volledige categorisering (de nieuwe categorieën zijn cursief gezet), en daarnaast staan weer de uitkomsten voor wat betreft de mate van voorkomen.

Tabel 8: Categorisering van doelgroepen, op basis van de antwoorden op de open vragen in de enquête (percentages)

<i>NB: categorieën die in de open antwoorden nieuw waren, vergeleken met de voorstructurering van doelgroepen bij vraag 3, zijn hieronder cursief gezet</i>	13 meest kenmer- kend	14 belangr. doel- groep	15 nieuw	13+14+15 te samen
1 de (gehele) bevolking	39	19	25	29
2 bepaalde bevolkingsgroepen (allochtonen, vrouwen, e.a.)	5	3	6	4
3 consumenten/huishoudens	8	3	14	7
4 recreanten	10	5	6	7
5 bedrijven	7	1	8	5
6 bepaalde beroepsgroepen/branches	6	-	-	3
7 organisaties m.b.t. bouwen en wonen	3	3	-	2
8 energiebedrijven	2	3	-	2
9 jeugd en jongeren buiten schoolverband	12	11	14	12
10 6-12 jarigen	8	14	6	9
11 10-20 jarigen	7	9	8	8
12 20-30 jarigen	2	1	-	1
13 volwassenen	4	3	4	3
14 ouderen	-	-	-	-
15 (afdelingen binnen) uw eigen organisatie	3	4	-	3
16 verenigingen, groepen	6	3	6	5
17 leden van de eigen vereniging	8	5	6	6
18 vrijwilligers	3	5	8	5
19 NME-organisaties	13	10	4	10
20 groen/terreinbeheerders	2	1	-	1
21 media (radio, televisie, pers)	1	-	2	1
22 sociaal-culturele voorzieningen (bibliotheeken, musea etc.)	-	1	-	1
23 buurt- en opbouwwerk	2	-	4	2
24 onderwijsinstellingen/docenten	20	14	15	17
25 instellingen/docenten volwasseneneducatie	4	-	-	2
26 de overheid (ministeries, provincies en gemeenten)	18	14	21	17
27 politiek	5	3	10	5
28 maatschappelijke organisaties (i.h.a., of bepaalde org.)	6	4	2	4

De nieuwe en voorgenomen activiteiten hebben blijkens tabel 8 in geringere mate NME-organisaties als doelgroep, en in hogere mate consumenten/huishoudens, vrijwilligers, overheid en politiek.

In totaal zijn de meest genoemde doelgroepen de bevolking als geheel, jeugd en jongeren, NME-organisaties, onderwijsinstellingen/docenten en overheid.

Het is niet eenvoudig om de onderwerpen waarop de activiteiten betrekking hebben in te delen. Dat komt voor een deel doordat gegeven omschrijvingen niet altijd voldoende informatie bieden. Een voorbeeld: 'tropisch hardhout' kan een onderwerp zijn, puur gerelateerd aan het als kritische consument niet aanschaffen daarvan, dan wel worden behandeld in relatie tot regenwoud en klimaatsverandering, dan wel worden toegelicht aan de hand van sociale, economische en andere factoren in de landen van herkomst. Enkele andere voorbeelden: 'onderhoud kleine landschapselementen', 'duurzame energiebronnen': op welk niveau van samenhangen komt dit aan de orde en gericht op welk doel bij deelnemers: kennis, bewustwording, gedragsverandering? Ondanks deze problemen hebben we toch geprobeerd een categorisering te maken en toe te passen. Het resultaat staat in tabel 9.

Tabel 9: Categorisering van inhoud, op basis van de antwoorden op de open vragen in de enquête (percentages)

	13 meest kenmer- kend	14 belangr. doel- groep	15 nieuw	13+14+15 te samen
1 algemeen ('alles wat met milieu te maken heeft', e.d.)	14	24	5	17
2 'bewustwording', 'natuur- en milieubewust handelen', e.d.	10	6	5	8
3 kennis van en/of beleving van natuur (bos, bodem, dieren, bepaalde diersoorten, ecologische verbanden, e.d.)	23	23	32	25
4 de (natuur in de) omgeving, landschap, beheersactiviteiten	20	20	18	20
5 ruimtelijke ordening, verkeer, transport	3	1	11	4
6 geluidshinder	1	1	3	2
7 milieuzorg (in organisaties)	1	7	8	5
8 duurzame productie (incl. de sectoren bouw en landbouw)	8	7	13	9
9 bewust consumentengedrag, energiebesparing, afvalscheiding	17	10	16	14
10 energie, andere energiebronnen	2	7	18	7
11 water, waterkwaliteit	7	7	13	8
12 klimaatsverandering, verzuring, verdroging, e.d.	2	-	-	1
13 samenlevingsaspecten, relatie noord-zuid, e.d.	1	3	3	2
14 werkvormen e.a. onderwerpen t.b.v. uitvoerders van NME	1	1	1	1
15 voorwaardenscheppende aspecten (beleid/faciliteiten/juridisch)	6	4	3	5

De nieuwe en voorgenomen activiteiten worden minder algemeen aangeduid en meer toegespitst op kennis van en/of beleving van natuur, ruimtelijke ordening/verkeer/transport, duurzame productie, energie, en water. In totaal zijn dit ook de veel genoemde onderwerpen, naast omgeving/landschap/beheersactiviteiten en bewust consumentengedrag/energiebesparing/afvalscheiding.

Bij de 'werkvormen' zijn deels ook 'hulpmiddelen' en 'kanalen' genoemd. Om alle gegeven antwoorden te kunnen indelen is de categorisering van tabel 10 gemaakt.

Tabel 10: Categorisering van werkvormen, op basis van de antwoorden op de open vragen in de enquête (percentages)

	13 meest kenmer- kend	14 belangr. doel- groep	15 nieuw	13+14+15 te samen
1 lessen, cursussen, instructie, kennisoverdracht	45	49	34	44
2 gastsprekers	16	12	26	17
3 lesmateriaal, lesbrief, opdrachten	9	11	16	11
4 spelvormen, tekenen, knutselen	3	5	-	3
5 proeven, praktikum	3	2	-	2
6 demonstratie	2	-	-	1
7 video/dia-presentatie	11	3	3	7
8 veldwerk, eigen onderzoek, metingen	9	11	8	9
9 activiteiten m.b.t. beheer en verzorging	-	2	3	1
10 informatie-uitwisseling, informatieoverdracht	24	23	34	26
11 werkgroepen, brieven schrijven, overleggen	9	15	3	10
12 excursie, werkbezoek, lokatiebezoek	36	35	24	33
13 markt, beurs, manifestatie	2	-	3	2
14 lezing, symposium, congres	10	8	5	8
15 theater, cabaret	2	-	-	1
16 tentoonstelling	12	5	5	8
17 discussie, discussiebijeenkomsten	21	26	32	25
18 brochures, folders, persbericht, media	11	11	-	9
19 tijdschrift, artikelen	4	3	3	4
20 'alle', 'diverse'	2	-	3	2

De nieuwe en voorgenomen activiteiten richten zich relatief minder op lessen/cursussen en excursie/werkbezoek, en meer op gastsprekers, informatie-uitwisseling en discussie. De hier genoemde werkvormen zijn ook de in totaal meest genoemde.

Indeling van alle beschreven activiteiten

Bij de vragen 13-15 zijn in totaal zo'n 240 activiteiten beschreven. Ten slotte gaan we nu na hoe deze activiteiten kunnen worden ingedeeld, gelet op alle informatie die per activiteit beschikbaar is.

Op basis van de 240 beschreven activiteiten is gezocht naar veel voorkomende combinaties. Dit is beperkt tot de ongeveer vijf per kenmerk meest genoemde categorieën:

- bij 'omschrijving': 5 ontwikkelen van materialen, 8 opzetten expositie, 13 communicatie/voorlichting, 17 activiteiten op lokatie, 21 cursus
- bij 'doelgroep': 1 hele bevolking, 9-11 jeugd/jongeren buiten schoolverband, 19 NME-organisaties, 24 onderwijs, 26 overheid
- bij 'inhoud': 1 algemeen, 3 kennis/beleving natuur, 4 omgeving/landschap/beheer, 9 consumentengedrag
- bij 'werkvorm': 1 lessen etc., 2 gastsprekers, 10 informatie-uitwisseling, 12 excursie etc., 17 discussie

De andere categorieën komen weinig voor, zodat combinaties daarmee ook weinig voor kunnen komen. Met bovengenoemde 19 categorieën kunnen we 135 combinaties van twee kenmerken vormen (25 combinaties omschrijving x doelgroep, 20 combinaties omschrijving x inhoud, etc.).

De belangrijkste uitkomst is: bijna alle combinaties komen voor. De meeste combinaties betreffen echter slechts één of enkele procenten van alle activiteiten.

Indien we als grens voor interessante combinaties aanhouden dat die tenminste 5% van de activiteiten moeten betreffen (dus 12 van de 240), dan zijn dit er 22 van de 135, zie overzicht 2.

Overzicht 2: Relatief veel voorkomende combinaties van twee kenmerken, bij de 240 door de respondenten in de enquêtes gedetailleerd beschreven activiteiten

omschrijving x doelgroep

- expositie/informatiebord voor de hele bevolking
- communicatie/voorlichting algemeen voor de hele bevolking
- activiteiten op locatie voor jeugd/jongeren buiten schoolverband

omschrijving x inhoud

- activiteiten op locatie x kennis/beleving van de natuur

omschrijving x werkvorm

- communicatie/voorlichting algemeen x lessen/kennisoverdracht
- activiteiten op locatie x lessen/kennisoverdracht
- cursus x lessen/kennisoverdracht
- activiteiten op locatie x excursie/werkbezoek
- cursus x discussie

doelgroep x inhoud

- hele bevolking x kennis/beleving natuur

doelgroep x werkvorm

- hele bevolking x alle vijf veel voorkomende werkvormen (zie boven)
 - jeugd/jongeren x excursie/werkbezoek
 - onderwijs en overheid x lessen/kennisoverdracht
 - onderwijs x excursie/werkbezoek
 - overheid x informatieoverdracht en discussie
-

Overzicht 2 kunnen we globaal samenvatten door te stellen dat de volgende drie typen activiteiten het meest voorkomen:

- excursies, wandelingen en andere activiteiten op locatie voor jeugd/jongeren buiten schoolverband en volwassenen, gericht op kennis over en beleving van de natuur
- lessen, cursussen en andere op kennisoverdracht gerichte activiteiten, voor de hele bevolking, en voor onderwijsveld en overheden
- meer extensieve vormen van communicatie en voorlichting, gericht op de hele bevolking

Deze drie typen activiteiten vertegenwoordigen elk ruwweg 15% (dus samen bijna de helft) van alle geïnventariseerde activiteiten. Dit betekent tevens dat de (overige) helft van de activiteiten nogal divers is en daardoor moeilijk nader valt te kenschetsen.

Om toch te proberen een groter deel van de activiteiten te typeren, zijn de beschreven kenmerken vervolgens in grovere categorieën samengenomen, zie tabel 11.

Tabel 11: De beschreven activiteiten samengenomen in een beperkt aantal categorieën per kenmerk

<u>omschrijving:</u>	aantal beschreven activiteiten:
<i>voorwaardenscheppende activiteiten</i>	
- 'beleid en coördinatie' (de categorieën 1 t/m 4)	38
- 'ontwikkeling en scholing' (5-7)	19
- 'infrastructuur' (infobord, terreinbeheer, e.d.) (8-10)	23
<i>uitvoerende activiteiten</i>	
- 'ondersteuning van groepen' (11, 12, 18)	21
- 'communicatie en voorlichting' (13-15)	50
- 'lezing, excursie, cursus, e.d.' (16, 17, 21)	76
<u>doelgroep:</u>	
- 'jeugd en jongeren' (9-11)	32
- 'volwassenen/burgers' (in diverse rollen) (1-4 en 12-14)	112
- 'verenigingen' (16-18)	37
- 'instellingen' (19 en 22-25)	65
- 'bedrijven' (5-8)	23
- 'overheid, politiek, maatschappij' (21 en 26-28)	51
<u>inhoud:</u>	
- 'milieu algemeen' (1,2)	44
- 'natuur' (3,4)	76
- 'milieu in verkeer en productie' (5-8)	24
- 'milieu en consument' (9-11 en 13)	45
- 'educatie en beleid' (14,15)	9
<u>werkvorm:</u>	
- 'schriftelijk materiaal' (zonder aanvullende activiteit hieronder) (18-19)	22
- 'beurs, congres, theater, expositie' (idem) (13-16)	42
- 'informatie-uitwisseling, overleg, discussie' (idem) (10,11,17)	84
- 'doe-activiteiten' (proeven, veldwerk, etc.) (idem) (4-9, 12)	85
- 'lessen' (1-3)	114

Naar aanleiding van tabel 11 merken we op dat met name activiteiten m.b.t. milieu, gericht op de doelgroep bedrijfsleven, in deze inventarisatie zullen zijn ondervertegenwoordigd.

Met behulp van bovenstaande samenvattende categorieën, die vrijwel alle (240) geïnventariseerde activiteiten bestrijken, is opnieuw gezocht naar veel voorkomende combinaties. Door grovere categorieën te vormen en zoveel mogelijk activiteiten mee te nemen, verwachtten we een groter deel van de activiteiten in een aantal typen te kunnen onderbrengen, zij het dan op een iets globaler niveau.

Deze verwachting kwam niet uit. De verkregen combinaties komen op hetzelfde neer als hiervoor al zijn gepresenteerd, naar aanleiding van het zoeken naar combinaties van de meest genoemde kenmerken. Als aanvulling zien we alleen dat nu ook de combinatie 'lessen' x 'milieu en consument' naar voren komt.

Ten slotte is nagegaan welke organisaties (van de 20 typen organisaties zoals in de enquête onderscheiden) de diverse activiteiten aanbieden/uitvoeren. Dit is onderzocht voor de kenmerken 'omschrijving' en 'inhoud', zoals hiervoor in 6 resp. 5 globale categorieën ingedeeld.

Het blijkt zo te zijn dat de meeste typen organisaties meerdere soorten activiteiten verrichten en zich op meerdere onderwerpen richten. Ook hier overheerst dus een beeld van diversiteit. Slechts in beperkte mate kunnen bepaalde typen activiteiten worden gelocaliseerd bij bepaalde typen organisaties:

- op natuur gerichte kennisoverdracht: door NME-organisaties, Natuur- en Milieu-organisaties en gebiedsbeherende organisaties (zo'n 20% van de beschreven activiteiten)
- op beleid en coördinatie gerichte activiteiten van overheden (5-10%)
- communicatie en voorlichting door NME-organisaties en Natuur- en Milieu-organisaties (5-10%)
- terreingebonden beheers- en ontwikkelingsactiviteiten door NME-organisaties en Natuur- en Milieu-organisaties (5-10%)
- communicatie en voorlichting door overheden (een kleine 5%)
- op milieu en consument gerichte activiteiten door NME-organisaties (een kleine 5%)

4.3.2 Uitkomsten interviews

VORMEN VAN BUITENSCHOOLSE NME-ACTIVITEITEN

Op basis van de interviews kunnen de uitvoerende NME-activiteiten worden ingedeeld in overzicht 3. Per type activiteit worden steeds één of meer voorbeelden genoemd van activiteiten die we zijn tegengekomen.

Overzicht 3: Typen activiteiten en concrete voorbeelden, verzameld tijdens de interviewronde, gebaseerd op in totaal ongeveer 100 verschillende activiteiten (uitgebreid)

I Natuur- en milieuvoorlichting (eenzijdige communicatie)

- * passieve (sturende) voorlichting door middel van schriftelijk materiaal
 - informatiegids 'Kritisch consumeren' van het consultantschap NME provincie Flevoland
 - de folder 'Gezondheid binnenshuis' van GGD Midden-Overijssel
 - persberichten en -artikelen van diverse Natuur- en Milieuorganisaties, en bv. het opbouwwerk in het kader van 'Wijken voor milieu' door LAMIGO en LCO (ook bedoeld voor werving van deelnemers)
 - NME-items via radio Omroep Flevoland door consultantschap NME provincie Flevoland
 - wekelijkse rubriek via lokale kabel-t.v. door een lokale afdeling van Milieukompas
- * informatieverstrekking, schriftelijk, geautomatiseerd en/of audiovisueel, ten behoeve van zelfstudie, waarbij het initiatief tot verwerking ligt bij degene die de informatie krijgt
 - (jaar)boeken (jaarboek 'Kroniek van duurzaam Nederland' van Platform voor Duurzame Ontwikkeling (PDO), boekenreeks 'Cultuur: crisis en vernieuwing' van het NIVON)
 - tijdschriften ('De Kleine Aarde', 'Missets Milieumagazine', verenigingsbladen e.d.)
 - televisiecursussen (Teleaccursus 'Vogels dichterbij')
 - aanschouwelijk materiaal (Nederlandse vogels en fossielen (NNM))
- * tentoonstelling
 - permanente educatieve tentoonstelling 'Dynamiek van de aarde' van het Nationaal Natuurhistorisch Museum (NNM)
 - tentoonstelling in gemeentelijk info-centrum als onderdeel van een lokale campagne in een winkelcentrum met als thema 'Milieubewust winkelen' door lokale afdeling Milieukompas (van Vereniging Milieudefensie (VMD))
- * activiteiten op lokatie, binnen of buiten, de lokatie betreffende:
 - binnen: rondleiding
 - rondleidingen met walkman door een milieuvriendelijk ingericht huis en het eigen milieuvriendelijke voorbeeldkantoor van Stichting Natuur en Milieu Overijssel (een Milieufederatie)
 - buiten: natuurbelevingstocht met behulp van schriftelijk materiaal, waaronder gidsen en kaarten
 - streekwijzers en wandelroutes uitgaande van de natuurvriendenhuisen van het NIVON
 - ANWB-kaarten en -borden in het gebied
 - terreinspeurtocht van De Kleine Aarde voor 10 tot 12-jarigen

II Natuur- en milieucommunicatie (tweezijdig, een dialoog, extensief begeleid)

spelvormen

- * speelse activiteiten zoals acts, toneelstukken, het uitdelen van milieuvriendelijke bloemen om mensen warm te maken voor milieubewust consumeren (activering), dit alles in het kader van de lokale campagne 'Milieubewust winkelen' door een lokale afdeling van Milieukompas
- * milieuspel (milieutriviant, milieuganzebord, milieubalwerpspel van een lokale afdeling van Milieukompas)

actieve voorlichting

- * actieve voorlichting
 - telefonische informatie (de Milieutelefoon van VMD en de lokale 'milieu-infolijn' van het Milieu Educatie Centrum (MEC) Breda)
 - informatiestands in winkelcentra (bv. door een lokale afdeling van Milieukompas bij de campagne 'Milieubewust winkelen') en bij evenementen (bv. in de wijkcampagne 'Autoritjes? Hou ze in de hand' van SNM-Overijssel)
 - themagerichte en op georganiseerde vrouwen afgestemde avonden door milieuvoorlichtsters (getraind door Milieukwartet)
 - avond over 'Milieugezondheid in huis' voor intermediairen zoals maatschappelijke organisaties, wijkverpleegkundigen, woningbouwverenigingen, huisartsen

discussie en informatie-uitwisseling

- * discussiebijeenkomst
 - over 'Regionaal verkeersbeleid' en over 'Integraal waterbeheer' door Stichting Natuur en Milieu
- * nationaal debat, themagericht
 - nationale duurzaamheidsdebatten door het PDO rond thema's als: Ecoteams, milieu en handel, duurzaamheid en werkgelegenheid, conflicten en gevolgen van onduurzaamheid e.d.
- * burgerenquête, analoog aan een parlementaire enquête, themagericht
 - enquête (door burgers) waarin een thema m.b.t. 'Duurzaamheid in de samenleving' beleidsmatig en politiek aan de orde wordt gesteld (vooronderzoek, verhoren e.d.)
- * (werk)conferentie
 - de 'Wad-o-logenconferentie' voor jeugdleden (tot 16 jaar) van de Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee (Waddenvereniging)
- * studiedag, symposium, themadag/-weekend
 - studiedag over 'relatie producent-consument-milieu' (inleiding en in losse sessies werken aan de hand van discussienota's) door Stichting Groen Volkshogeschoolwerk (VTA-instellingen)
 - studiedag over (wetgeving m.b.t.) 'Preventie en hergebruik van bouwafval' van Misset

activiteiten op lokatie

- * activiteiten op lokatie, binnen of buiten, de lokatie betreffende:
 - binnen: rondleiding met persoonlijke begeleider
 - rondleiding voor gebouwbeheerders m.b.t. 'Afvalscheidings- en -inzamelingssystemen' in gebouwen, door Misset
 - buiten: natuurbelevingstocht onder persoonlijke begeleiding, excursie
 - buitenpracticum voor gebiedsbeheerders, ambtenaren, waterschapsbestuurders e.d. door VTA-instellingen

advisering, coördinatie, (net)werkbijeenkomsten

- * advies op maat
 - 'Milieu op de koffie': advies aan instellingen die een 'Wijken voor milieu'-project op willen zetten, door LAMIGO en LCO
 - advisering op het gebied van milieubeleid en -communicatie voor gemeenten, door bureau SME
- * coördinatie van een platform/werkgroep (m.b.t. Lokale Agenda 21 door een COS)
- * netwerkdag
 - bijeenkomst (training en uitwisseling) voor wervers en coaches van Ecoteams door Den Haag Ecostad
 - bijeenkomst (training en uitwisseling) voor vrijwillige milieuvoorlichtsters door Milieukwartet
- * werkbijeenkomst
 - bijeenkomst voor intermediairen (als Natuur en Milieu organisaties) t.b.v. voorbereiding en begeleiding van de cursus 'Regionaal verkeersbeleid' aan politici, bestuurders en ambtenaren, door SNM

III NME cursorische activiteit

(een intensiever begeleide dialoog met meer actieve inbreng van de deelnemers)

- * workshop
 - over milieuzorg in de gezondheidszorg (implementatie via de ondernemingsraden), door Stichting Milieu Educatie (SME)
 - over benadering(ssstrategie) van verschillende bedrijfstakken, voor nutsbedrijven, door NOVEM
- * doe-activiteit onder begeleiding
 - proefjes doen door kinderen rond het thema 'Relaties in de natuur', in het Kinderactiviteiten Centrum (werktitel) van het NNM
- * stage
 - bekend raken met de afdelingsorganisatie en haar activiteiten, voor kadercursisten van de IVN-afdeling, door de IVN-afdeling
 - in het kader van een opleiding tot milieu-inspecteur voor gemeenteambtenaren (ook als omscholing, voor bv. werklozen), door VTA-instellingen
- * cursorische (kader) activiteit, ook ten behoeve van bij- en nascholing, variërend van kortlopend (1 dagdeel), en enkele bijeenkomsten en blokken, tot langdurig (1,5 jaar).
 - kadercursus IVN (bv. natuurgidsencursus) van IVN-afdeling: kennis van natuur, milieu en educatieve vaardigheden voor IVN-vrijwilligers (duur: gem. 1,5 jaar, 1 avond per twee weken en buitenactiviteiten)
 - cursus 'Milieu en medezeggenschap' van Scholingsinstituut FNV (meestal als onderdeel van een andere cursus, bv. Arbo en milieu), voor leden van aangesloten bonden (duur: 1 dagdeel)
 - cursus 'Duurzaamheid en diversiteit' van NIVON-afdeling: het ingrijpen van grootschalige politieke, economische en technologische ontwikkelingen op de alledaagse levenswijze van mensen (duur: 4 tot 6 avonden, 1 avond per twee weken)
 - trainingen/cursussen 'Energiebeheer' van NOVEM: energiebeheer en -management voor energiebedrijven, gemeentelijke energiecoördinatoren en gebouwbeheerders (duur: variërend van enkele dagen tot ca. 0,5 jaar)
 - cursus 'Natuur- en milieubeleid m.b.t. landbouw en platteland' van VTA-instellingen: nationaal milieubeleid, kritisch consumeren, besturen in verandering en duurzame landbouw, voor vrijwillig kader van landbouworganisaties (duur: 2 tot 6 dagdelen (deels aaneengesloten: d.w.z. met overnachting))
 - het Ecoteam-programma van GAP door Den Haag Ecostad: afval, elektriciteits-, water- en gasverbruik, vervoer en koopgedrag, voor en door (teams van) individuele huishoudens (duur: ca. 8 maanden, 1 bijeenkomst per maand)
 - cursus 'Vogelgeluiden' van een IVN-afdeling: het herkennen van vogels en vogelgeluiden in de eigen omgeving, voor de plaatselijke bevolking (duur: 6 avonden, een bijeenkomst per 1 of 2 weken)

Toelichting bij dit overzicht

- De indeling is gemaakt vanuit het perspectief van de aanbieder en niet vanuit het perspectief van de deelnemer (vandaar bv. 'informatieverstreking' in plaats van 'informatieverkrijging').
- De grenzen tussen vele van de genoemde activiteiten (en zelfs soms de drie hoofdcategorieën) zijn niet altijd scherp te trekken. Sommige activiteiten maken bijvoorbeeld deel uit van een andere meeromvattende activiteit (zoals bijvoorbeeld een voorlichtingsavond-achtige activiteit een onderdeel kan zijn van een netwerk- of studiedag). Andere activiteiten delen enkele gemeenschappelijke kenmerken, terwijl ze op andere punten weinig overeenkomen.
- Sommige activiteiten maken onderdeel uit van een project waarin verschillende van bovenstaande deelactiviteiten zijn te onderscheiden. 'Project' is een term die aangeeft dat er sprake is van een afbakening (inhoudelijk, in de tijd) en zegt nog niets over de typen activiteiten die worden uitgevoerd.

Bij de overgangen van de activiteiten van voorlichting naar communicatie naar educatie in overzicht 3 is sprake van een overgang van niet persoonlijk begeleide naar persoonlijk begeleide activiteiten. Daarnaast is kenmerkend dat er een verloop is van extensieve naar intensieve begeleiding.

INHOUDEN VAN BUITENSCHOOLSE NME-ACTIVITEITEN

De inhouden van de activiteiten die in de interviews aan de orde kwamen, waren zonder veel problemen in te delen in het conceptuele raamwerk (zie par. 3.2, overzicht 1, onderdeel 2). Evenals bij de enquête (zie 4.3.1) bleken echter aanvullende categorieën nodig m.b.t. educatie en beleid. Ook bleek het onderscheid 'algemeen' versus 'themagericht' vaker te kunnen worden gemaakt dan in overzicht 1 is gedaan. Overzicht 4 bevat een meer uitgewerkte indeling.

Overzicht 4: Verder uitgewerkte indeling van inhouden voor buitenschoolse NME-activiteiten

-
- 1 gerelateerd aan 'ruimte':
 - 1.1 natuur (LNV)
 - 1.1.1 algemeen
 - 1.1.2 gebiedsgericht
 - 1.1.3 themagericht
 - 1.2 verkeer en vervoer, en ruimtelijke ordening (V&W, VROM)
 - 1.2.1 algemeen
 - 1.2.2 gebiedsgericht
 - 2 gerelateerd aan 'materialen':
energie, grondstoffen, productieprocessen, produkten en afval (EZ, VROM)
 - 2.1 algemeen
 - 2.2 bedrijfsintern ('milieuzorg')
 - 2.3 themagericht
 - 3 gerelateerd aan 'mensen':
 - 3.1 algemeen
 - 3.2 'lokale ontwikkeling' (wijkteams, etc.) (VWS)
 - 3.3 'internationale ontwikkeling' (OS)
 - 4 gerelateerd aan beleid, beheer en wetgeving
 - 4.1 algemeen
 - 4.2 themagericht
 - 5 gerelateerd aan vaardigheden op het gebied van communicatie, educatie en organisatie
 - 5.1 algemeen
 - 5.2 educatief
 - 5.3 methodiek-ontwikkeling
 - 5.4 netwerk-ontwikkeling
 - 5.5 organisatie-ontwikkeling
-

Toelichting op de toevoegingen:

- Gerelateerd aan 'ruimte': themagericht (1.1.3). Het bleek vaak voor te komen dat de activiteit een of enkele thema's als onderwerp had. Er kon dus niet worden gesproken van gerelateerd aan 'ruimte algemeen'. Het betreft bijvoorbeeld een paddestoelencursus met een ecologisch aspect en een Teleac vogelcursus (niet toegespitst op een bepaalde regio).
- Gerelateerd aan 'materialen': themagericht (2.3). Ook voor deze subindeling gold dat niet altijd 'materialen' in algemene zin in de educatieve activiteit aan de orde komen. Te denken valt bijvoorbeeld aan een cursus 'duurzaam bouwen en onderhoud' of een activiteit waterbeheer.
- Gerelateerd aan 'mensen': algemeen (3.1). Evenals bij de vorige categorieën bleek ook in deze categorie behoefte aan een categorie 'algemeen'. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om het aspect 'cultuur': de menselijke invloed op natuur en/of milieu.

Daarnaast hebben we twee extra hoofdcategorieën onderscheiden, nl. 'beleid' en 'vaardigheden', omdat niet alleen de inhoud 'natuur en milieu' object van educatie is maar ook het beleid ten aanzien van natuur en milieu, en vaardigheden om om te gaan met onderwerpen op het gebied van natuur en milieu. Vaak is sprake van een combinatie van NME met educatie over NME of omgaan met NME. Overzicht 5 bevat enkele voorbeelden bij de onderverdeling van deze twee nieuwe hoofdcategorieën.

Overzicht 5: Voorbeelden bij de onderverdeling van de nieuwe inhoudscategorieën 'beleid' en 'educatie'

-
- 4 gerelateerd aan beleid, beheer en wetgeving
 - 4.1 algemeen op terrein natuur en milieu: bijvoorbeeld een activiteit op het gebied van natuur- en milieubeleid met betrekking tot landbouw en platteland voor vrijwillig kader van landbouworganisaties, of het leren schrijven van bezwaarschriften (doelgroep: plaatselijke milieugroepen) om daarmee het gemeentelijk milieubeleid te kunnen beïnvloeden.
 - 4.2 themagericht: bijvoorbeeld het invoeren van gescheiden inzameling van afval voor de doelgroep 'overheid', of nieuwe wetgeving ten aanzien van bouwafval voor de doelgroep 'bouwwereld'.
 - Uit de voorbeelden zou naar voren kunnen komen dat het instrumentele, technische activiteiten betreft. Dat dit geenszins het geval is, blijkt uit het feit dat deze onderwerpen zoals wij ze hebben geïnventariseerd nooit op zichzelf staan maar altijd ook een vormende en/of een inhoudelijke kant hebben (d.w.z. een of meer aspecten van de vijfde categorie en/of de eerste drie categorieën).
 - 5 gerelateerd aan vaardigheden op het gebied van communicatie, educatie en organisatie
 - 5.1 algemeen: bijvoorbeeld over het leren communiceren met consumenten over milieu voor diverse bedrijfstakken (bv. de plaatselijke loodgieters)
 - 5.2 educatief: bijvoorbeeld als onderdeel van de plaatselijke IVN-natuurgidsencursus (educatieve vaardigheden op het niveau van kennis, attitude en vaardigheden), of de kadertrainingen aan vrijwillige milieuvorlichtsters (Milieukwartet).
 - 5.3 methodiekontwikkeling (anders dan puur educatief; een mix van educatie en organisatie): bijvoorbeeld het werken met mensen in situaties van opbouwwerk (Wijken voor milieu), of het leren benaderen van bepaalde doelgroepen (NOVEM)
 - 5.4 netwerkontwikkeling: het project integraal waterbeheer waarbij (aankomend) bestuurders van waterschappen afkomstig uit natuur- en milieu-organisaties wordt geleerd hoe ze hun netwerken dienen op te bouwen.
 - 5.5 organisatie-ontwikkeling: hoe geven vrijwilligers werkzaam op het terrein van NME vorm aan veranderingen op het terrein van bestuurlijke structuren in relatie met hun onderwerpen?
-

Uit de voorbeelden in overzicht 5 wordt duidelijk dat de grens tussen uitvoerende en ondersteunende activiteit niet zo scherp is te trekken. Een lokaal NME-centrum dat plaatselijke loodgieters over 'communiceren met consumenten over milieu' leert, is een instelling op uitvoerend niveau die ook met intermediairen werkt, terwijl anderzijds een VTA-instelling die landelijk en in een vormingsinternaat werkt ver buiten het woongebied van de cursisten, een cursus kan geven voor actieve buurtbewoners op het terrein van 'Wijken voor milieu'.

De uitbreiding met de categorieën 'beleid' en 'vaardigheden' heeft als voordeel dat snel inzicht kan worden verkregen in educatie die op de inhoud 'natuur en milieu' is gericht (ondergebracht in de categorieën 1 tot en met 3) en educatie die op 'het omgaan met' NME- en daaraan verwante activiteiten is gericht (ondergebracht in de categorieën 4 en 5). Op die manier is een moeilijk qua vorm te maken onderscheid tussen ondersteuning en uitvoering toch te maken naar inhoud.

Deze uitgebreidere indeling spoort overigens met de ontwikkeling die is terug te vinden in de samenvatting van het SME-onderzoek naar wat door hen wordt genoemd Milieu Educatieve Centra (MEC's) waarin een beschrijving is te vinden van een verschuiving in aandacht van binnenscholen naar buitenscholen en van uitvoerend naar ondersteunend. (In de betreffende brochure lijkt het overigens dat niet langer de inhoud centraal staat maar meer het dilemma hoe het beleid verkocht dient te worden in het spel van maatschappelijke krachten: overheid, NME-centrum, bevolking, maatschappelijke organisaties.)

4.3.3 Conclusies

Uit de antwoorden in de enquête op de voorgestructureerde vragen blijkt dat de ongeveer 240 meer gedetailleerd beschreven activiteiten een goede doorsnede vormen uit alle buitenschoolse NME-activiteiten van de organisaties. Beschreven zijn vooral concrete activiteiten die betrekking hebben op:

- het ontwikkelen en/of produceren van materialen
- het geven van voorlichting
- het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen
- het geven van begeleiding en/of adviezen
- het organiseren van buitenactiviteiten (rondleidingen, excursies)
- het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of infrastructuur

De doelstellingen van de beschreven activiteiten blijken ruim gespreid over de in de enquête onderscheiden doelen. Daarbij ligt het sterkste accent op vergroting van kennis bij de doelgroepen.

Duidelijke verschillen tussen de verschillende typen organisaties zijn er niet.

Uit de antwoorden op de open vragen, die door ons zijn gecategoriseerd, blijkt dat de 'nieuwe, voorgenomen' activiteiten van de organisaties op de diverse kenmerken (aard van de activiteit, doelgroepen, doelen) slechts beperkt afwijken van die van de bestaande meest typerende of belangrijkste activiteiten.

De meest beschreven activiteiten zijn: ontwikkeling van materialen en publicaties, opzetten van een expositie of informatiebord, communicatie/voorlichting algemeen, activiteiten op lokatie, en cursus. De nieuwe en voorgenomen activiteiten worden minder beschreven in algemene communicatie/voorlichtingstermen en hebben ook minder betrekking op uitvoerende activiteiten op lokatie, en meer op het opzetten van een dienst of centrum, actieve voorlichting d.m.v. lezingen en studiedagen en invoering van milieuzorg.

De meest genoemde doelgroepen zijn de bevolking als geheel, jeugd en jongeren, NME-organisaties, onderwijsinstellingen/docenten en overheid. De nieuwe en voorgenomen activiteiten hebben in geringere mate NME-organisaties als doelgroep, en in hogere mate consumenten/huishoudens, vrijwilligers, overheid en politiek.

Het is niet eenvoudig om de onderwerpen waarop de activiteiten betrekking hebben in te delen. Dat komt voor een deel doordat gegeven omschrijvingen niet altijd voldoende informatie bieden. Een voorbeeld: 'tropisch hardhout' kan een onderwerp zijn, puur gerelateerd aan het als kritische consument niet aanschaffen daarvan, dan wel worden behandeld in relatie tot regenwoud en klimaatsverandering, dan wel worden toegelicht aan de hand van sociale, economische en andere factoren in de landen van herkomst. Enkele andere voorbeelden: 'onderhoud kleine landschapselementen', 'duurzame energiebronnen': op welk niveau van samenhangen komt dit aan de orde en gericht op welk doel bij deelnemers: kennis, bewustwording, gedragsverandering? Ondanks deze problemen hebben we toch geprobeerd een categorisering te maken en toe te passen.

De nieuwe en voorgenomen activiteiten worden qua onderwerp minder aangeduid in algemene termen en meer toegespitst op kennis van en/of beleving van natuur, ruimtelijke ordening/verkeer/transport, duurzame productie, energie, en water. In totaal (bestaande en nieuwe activiteiten samen) zijn dit ook de veel genoemde onderwerpen, naast omgeving/landschap/beheersactiviteiten en bewust consumentengedrag/energiebesparing/afvalscheiding.

De nieuwe en voorgenomen activiteiten richten zich qua werkvormen relatief minder op lessen/cursussen en excursie/werkbezoek, en meer op gastsprekers, informatie-uitwisseling en discussie. De hier genoemde werkvormen zijn ook de in totaal (nieuwe en bestaande activiteiten samen) meest beschreven vormen.

Op basis van de 240 in de enquêtes beschreven activiteiten is gezocht naar veel voorkomende combinaties. Dit is beperkt tot de ongeveer vijf per kenmerk meest genoemde categorieën.

De belangrijkste uitkomst is: bijna alle combinaties komen voor. De meeste combinaties betreffen echter slechts één of enkele procenten van alle de activiteiten. Indien we als grens voor interessante combinaties aanhouden dat die tenminste 5% van de activiteiten moeten betreffen (dus 12 van de 240), dan resteren

de 22 combinaties zoals vermeld in overzicht 2.

Overzicht 2: Relatief veel voorkomende combinaties van twee kenmerken, bij de 240 door de respondenten in de enquêtes gedetailleerd beschreven activiteiten

omschrijving x doelgroep

- expositie/informatiebord voor de hele bevolking
- communicatie/voorlichting algemeen voor de hele bevolking
- activiteiten op locatie voor jeugd/jongeren buiten schoolverband

omschrijving x inhoud

- activiteiten op locatie x kennis/beleving van de natuur

omschrijving x werkvorm

- communicatie/voorlichting algemeen x lessen/kennisoverdracht
- activiteiten op locatie x lessen/kennisoverdracht
- cursus x lessen/kennisoverdracht
- activiteiten op locatie x excursie/werkbezoek
- cursus x discussie

doelgroep x inhoud

- hele bevolking x kennis/beleving natuur

doelgroep x werkvorm

- hele bevolking x alle vijf veel voorkomende werkvormen (zie boven)
 - jeugd/jongeren x excursie/werkbezoek
 - onderwijs en overheid x lessen/kennisoverdracht
 - onderwijs x excursie/werkbezoek
 - overheid x informatieoverdracht en discussie
-

Dit resultaat kunnen we globaal samenvatten door te stellen dat de volgende drie typen activiteiten het meest voorkomen:

- excursies, wandelingen en andere activiteiten op locatie voor jeugd/jongeren buiten schoolverband en volwassenen, gericht op kennis over en beleving van de natuur
- lessen, cursussen en andere op kennisoverdracht gerichte activiteiten, voor de hele bevolking, en voor onderwijsveld en overheden
- meer extensieve vormen van communicatie en voorlichting, gericht op de hele bevolking

Deze drie typen activiteiten vertegenwoordigen elk ruwweg 15% (dus samen bijna de helft) van alle geïnventariseerde activiteiten. Dit betekent tevens dat de (overige) helft van de activiteiten nogal divers is en daardoor moeilijk nader valt te kenschetsen.

Ook is nagegaan welke organisaties (van de 20 typen organisaties zoals in de enquête onderscheiden) de diverse activiteiten aanbieden/uitvoeren. Dit is onderzocht voor de kenmerken 'omschrijving' en 'inhoud'. Het blijkt zo te zijn dat de meeste typen organisaties meerdere soorten activiteiten verrichten en zich op meerdere onderwerpen richten. Ook hier overheerst dus een beeld van diversiteit. Slechts in beperkte mate kunnen bepaalde typen activiteiten worden gelocaliseerd bij bepaalde typen organisaties:

- op natuur gerichte kennisoverdracht: door NME-organisaties, Natuur- en Milieu-organisaties en gebiedsbeherende organisaties (zo'n 20% van de beschreven activiteiten)
- op beleid en coördinatie gerichte activiteiten van overheden (5-10%)
- communicatie en voorlichting door NME-organisaties en Natuur- en Milieu-organisaties (5-10%)
- terreingebonden beheers- en ontwikkelingsactiviteiten door NME-organisaties en Natuur- en Milieu-organisaties (5-10%)
- communicatie en voorlichting door overheden (een kleine 5%)
- op milieu en consument gerichte activiteiten door NME-organisaties (een kleine 5%)

Op basis van de interviews is de indeling in typen activiteiten zoals aan dit onderzoek ten grondslag lag (zie hoofdstuk 3, overzicht 1) nader uitgewerkt. Dit leidde tot het resultaat in overzicht 3.

Overzicht 3: Typen activiteiten en concrete voorbeelden, verzameld tijdens de interviewronde, gebaseerd op in totaal ongeveer 100 verschillende activiteiten (samengevat)

I Natuur- en milieuvoorlichting (eenzijdige communicatie)

- * passieve (sturende) voorlichting door middel van schriftelijk materiaal
- * informatieverstrekking, schriftelijk, geautomatiseerd en/of audiovisueel, ten behoeve van zelfstudie, waarbij het initiatief tot verwerking ligt bij degene die de informatie krijgt
- * tentoonstelling
- * activiteiten op locatie, binnen of buiten, de locatie betreffende:

II Natuur- en milieucommunicatie (tweezijdig, een dialoog, extensief begeleid)

spelvormen

- * speelse activiteiten zoals acts, toneelstukken, het uitdelen milieuvriendelijke bloemen om mensen warm te maken voor milieubewust consumeren (activering)
- * milieuspel (milieutriviant, milieuganzebord, milieubalwerpspel)

actieve voorlichting

- * actieve voorlichting

discussie en informatie-uitwisseling

- * discussiebijeenkomst
- * nationaal debat, themagericht
- * burgerenquête, analoog aan een parlementaire enquête, themagericht
- * (werk)conferentie
- * studiedag, symposium, themadag/-weekend

activiteiten op locatie

- * activiteiten op locatie, binnen of buiten, de locatie betreffende:

advisering, coördinatie, (net)werkbijeenkomsten

- * advies op maat
- * coördinatie van een platform/werkgroep (m.b.t. Lokale Agenda 21 door een COS)
- * netwerkdag
- * werkbijeenkomst

III NME cursorische activiteit

(een intensiever begeleide dialoog met meer actieve inbreng van de deelnemers)

- * workshop
 - * doe-activiteit onder begeleiding
 - * stage
 - * cursorische (kader) activiteit, ook ten behoeve van bij- en nascholing, variërend van kortlopend (1 dagdeel), en enkele bijeenkomsten en blokken tot langdurig (1,5 jaar).
-

Deze indeling is gemaakt vanuit het perspectief van de aanbieder en niet vanuit het perspectief van de deelnemer (vandaar bv. 'informatieverstrekking' in plaats van 'informatieverkrijging').

De grenzen tussen vele van de genoemde activiteiten (en zelfs soms de drie hoofdcategorieën) zijn niet altijd scherp te trekken. Sommige activiteiten maken bijvoorbeeld deel uit van een andere meeromvattende activiteit (zoals bijvoorbeeld een voorlichtingsavond-achtige activiteit een onderdeel kan zijn van een netwerk- of studiedag). Andere activiteiten delen enkele gemeenschappelijke kenmerken, terwijl ze op andere punten weinig overeenkomen.

De inhouden van de activiteiten die in de interviews aan de orde kwamen, waren zonder veel problemen in te delen in het conceptuele raamwerk (par. 3.2, overzicht 1, onderdeel 2). Evenals bij de enquête

bleken echter aanvullende categorieën nodig m.b.t. educatie en beleid. Ook bleek het onderscheid 'algemeen' versus 'themagericht' vaker te kunnen worden gemaakt dan in overzicht 1 is gedaan. Het voorlopige resultaat is de indeling zoals opgenomen in overzicht 4.

Overzicht 4: Verder uitgewerkte indeling van inhoud voor buitenschoolse NME-activiteiten

- 1 gerelateerd aan 'ruimte':
 - 1.1 natuur (LNV)
 - 1.1.1 algemeen
 - 1.1.2 gebiedsgericht
 - 1.1.3 themagericht
 - 1.2 verkeer en vervoer, en ruimtelijke ordening (V&W, VROM)
 - 1.2.1 algemeen
 - 1.2.2 gebiedsgericht
 - 2 gerelateerd aan 'materialen':
energie, grondstoffen, productieprocessen, producten en afval (EZ, VROM)
 - 2.1 algemeen
 - 2.2 bedrijfsintern ('milieuzorg')
 - 2.3 themagericht
 - 3 gerelateerd aan 'mensen':
 - 3.1 algemeen
 - 3.2 'lokale ontwikkeling' (wijkteams, etc.) (VWS)
 - 3.3 'internationale ontwikkeling' (OS)
 - 4 gerelateerd aan beleid, beheer en wetgeving
 - 4.1 algemeen
 - 4.2 themagericht
 - 5 gerelateerd aan vaardigheden op het gebied van communicatie, educatie en organisatie
 - 5.1 algemeen
 - 5.2 educatief
 - 5.3 methodiek-ontwikkeling
 - 5.4 netwerk-ontwikkeling
 - 5.5 organisatie-ontwikkeling
-

Het belangrijkste resultaat is het onderscheiden van twee extra hoofdcategorieën, nl. 'beleid' en 'vaardigheden'. Dit bleek nodig omdat niet alleen de inhoud 'natuur en milieu' object van educatie is, maar ook het beleid ten aanzien van natuur en milieu, en vaardigheden om om te gaan met onderwerpen op het gebied van natuur en milieu. Vaak is sprake van een combinatie van NME met educatie over NME of omgaan met NME.

De uitbreiding met de categorieën 'beleid' en 'vaardigheden' heeft als voordeel dat snel inzicht kan worden verkregen in educatie die op de inhoud 'natuur en milieu' is gericht (ondergebracht in de categorieën 1 tot en met 3) en educatie die op 'het omgaan met' NME- en daaraan verwante activiteiten is gericht (ondergebracht in de categorieën 4 en 5). Op die manier is een - voor wat betreft de vorm - moeilijk te maken onderscheid tussen ondersteuning en uitvoering toch te maken naar inhoud.

4.4 De omvang van de activiteiten

Uitkomsten enquête

De omvang van de activiteiten kan worden afgelezen aan verschillende indicatoren.

Een eerste indicator is het aantal uitvoerders.

Het gemiddelde aantal beroepskrachten per responderende organisatie die zich bezig houdt met buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten is 5,1 (mediaan: 2; variatie: van 1 tot 50) (enquêtevraag 11). Het gemiddelde aantal formatieplaatsen dat daarmee is gemoeid bedraagt 3,3 (mediaan: 2; variatie: van 0,1 tot 25).

Het gemiddelde aantal werkzame vrijwilligers is 35 (mediaan: 10; variatie: van 1 tot 'honderden', door ons gecodeerd met '300'; de twee hoogste wel als getal gegeven antwoorden zijn 200 en 300, zodat genoemde codering niet uitzonderlijk is).

Nadere analyse leert dat zo'n 80% van de organisaties die buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren werkt met beroepskrachten en zo'n 50% met vrijwilligers; ongeveer 30% werkt met beide. Tussen het aantal werkzame beroepskrachten en het aantal betrokken vrijwilligers is overigens geen enkel verband (de correlatie is 0).

Een tweede indicator betreft de typen activiteiten met het grootste bereik. Hierover is eerder gerapporteerd (zie 4.2; enquêtevraag 12).

Een derde indicator is gelegen in de groepsgrootte per apart beschreven activiteit (enquêtevragen 13-15). Deze is voor de meest kenmerkende activiteit (vraag 13) gemiddeld 185 (mediaan: 25; variatie: van 2 tot 3000, met een uitschieter van 20000 die niet is meegeteld in het gemiddelde).

Voor de (andere) activiteit voor de voor de organisatie belangrijkste doelgroep (vraag 14) is het gemiddelde 52 (mediaan: 15; variatie: van 1 tot 750, met een uitschieter van 4500 die niet is meegeteld in het gemiddelde).

Voor de nieuwe of voorgenomen activiteit (vraag 15) is de gemiddelde groepsgrootte 41 (mediaan: 20; variatie: van 2 tot 450).

Een vierde indicator is de frequentie per jaar waarmee de zojuist genoemde activiteiten plaatsvinden. Deze varieert van 1 tot 1500 (vraag 13; gemiddelde 141, mediaan 12) resp. van 1 tot 700 (vraag 14; gemiddelde 66, mediaan 18) resp. van 4 tot 52 met twee uitschieters van 365 en 1000 (vraag 15; gemiddelde 77, en 12 als de twee uitschieters niet worden meegeteld; mediaan 10).

Beide laatste indicatoren (groepsgrootte en frequentie) kunnen uiteraard ook worden vermenigvuldigd. Daarbij moet wel worden bedacht dat de daarmee te verkrijgen aantallen geflatteerd zullen zijn, door cumulatie van taxatiefouten en dubbeltellingen. Vermenigvuldiging levert op dat de meest kenmerkende activiteit gemiddeld ruim 3500 en in totaal zo'n 220.000 deelnemers per jaar bereikt, de (andere) activiteit voor de belangrijkste doelgroep gemiddeld eveneens 3500 en in totaal 170.000, en de nieuwe/voorgenomen activiteit gemiddeld 450 en in totaal 10.000

Stel dat geïnteresseerde personen per jaar tweemaal aan een 'meest typerende activiteit' (vraag 13) en/of een '(andere) activiteit voor de belangrijkste doelgroep' (vraag 14) deelnemen, dan worden in totaal jaarlijks zo'n 200.000 personen bereikt.

Stel dat de responderende organisaties met al hun activiteiten driemaal zoveel deelnemers bereiken als met de door hen geselecteerde in de enquête beschreven activiteiten, en daarmee (na aftrek van dubbele deelnames) ook driemaal zoveel personen bereiken, dan zouden de responderende organisaties jaarlijks zo'n 600.000 personen bereiken.

Aanvullend zouden deze aantallen ook nog eens kunnen worden geëxtrapoleerd naar de totale populatie van organisaties die buitenschoolse NME- of verwante activiteiten uitvoeren. Daarbij doen zich drie problemen voor. Ten eerste weten we niet of de niet responderende organisaties op dit punt voldoende vergelijkbaar zijn met de wel responderende. Ten tweede bestreek de groep van 535 benaderde organisaties ongetwijfeld niet alle organisaties in Nederland die iets aan buitenschoolse NME doen. Ten derde zal, aangezien in activiteiten van verschillende instellingen voor een deel zal worden geparticipeerd

door dezelfde mensen, des te sterker van dubbeltellingen sprake zijn.

De responderende organisaties vormen afgerond 31% van alle benaderde organisaties. Stel dat zij de helft van alle substantiële buitenschoolse NME-activiteiten voor hun rekening nemen die momenteel in Nederland plaatsvinden. Het resultaat zou zijn dat jaarlijks in ons land met dergelijke activiteiten in totaal 1,2 miljoen personen worden bereikt.

Uitkomsten interviews

Wat betreft de omvang van de activiteiten kunnen we vanuit de interviewgegevens iets toevoegen met betrekking tot de eerste indicator: het aantal uitvoerders per organisatie. Het aantal beroepskrachten en/of vrijwilligers dat zich bezighoudt met NME wijkt niet noemenswaardig af van het beeld dat de enquêteresultaten bieden. Natuurlijk ligt het voor de hand dat het (relatieve) aantal NME-krachten en/of -formatieplaatsen toeneemt, naarmate organisaties NME- of daaraan verwante activiteiten meer als hoofdtaak hebben.

Interessant is dat uit de interviews een waardering van dit aantal naar voren kwam, met name dat van de beroepskrachten, die van invloed is op de werkwijze die men hanteert. Vaak kwam naar voren dat men vond (binnen de organisatie) met een gering aantal mensen aan NME te werken. In een enkel geval werd het werken met een gering aantal mensen expliciet als reden naar voren gebracht om via intermediairen en niet met de doelgroep zelf te werken. Met andere woorden: niet altijd zal het werken met intermediairen zijn gebaseerd op een positieve keus, nl. met weinig mensen indirect (via intermediairen) een grote groep bereiken. Met weinig mensen werken kan ook worden ervaren als eenvoudig niet in de gelegenheid zijn om direct met de doelgroep te werken.

Conclusies

Zo'n 80% van de organisaties die buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren werkt met beroepskrachten en zo'n 50% met vrijwilligers; ongeveer 30% werkt met beide. Per organisatie bekeken gaat het meestal om enkele beroepskrachten en/of enkele tientallen vrijwilligers. Tussen het aantal werkzame beroepskrachten en het aantal betrokken vrijwilligers is geen verband. Voor een aantal organisaties betekent het geringe aantal beschikbare beroepskrachten dat men daardoor gedwongen wordt de uiteindelijke doelgroep niet rechtsstreeks te benaderen, maar via intermediairen.

Veel activiteiten vinden plaats in groepen van 15-25 personen, en in een frequentie van 10-20 keer per jaar. De in de enquête beschreven 240 activiteiten bereiken naar schatting zo'n 200.000 mensen per jaar. De betrokken organisaties bereiken met al hun activiteiten wellicht het drievoudige: 600.000 per jaar. Gelet op de non-respons op de enquête worden met buitenschoolse NME-activiteiten (in een ruime definitie) jaarlijks wellicht meer dan 1 miljoen Nederlanders bereikt.

4.5 Ondersteuning en samenwerking

Uitkomsten enquête

Ruim de helft van de organisaties die, al is het maar af en toe, buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren, wordt daarbij ondersteund door een of meer andere organisaties (57%) en ruim eenderde vanuit de eigen organisatie (door andere afdelingen) (37%) (voor 10% van de organisaties geldt beide). Ongeveer een kwart (26%) wordt niet ondersteund. (Enquêtevraag 10). De ondersteuning die wordt verkregen, betreft alle in 4.2 genoemde typen.

De organisaties waarvan ondersteuning wordt verkregen zijn grotendeels dezelfde (typen) organisaties die ook in dit onderzoek participeren.

Blijkens de beschrijvingen van de specifieke activiteiten (enquêtevragen 13-15) wordt bij ongeveer 80% van de activiteiten samengewerkt met een of meer andere organisaties.

De organisaties waarmee wordt samengewerkt zijn grotendeels dezelfde (typen) organisaties die ook in dit onderzoek participeren.

Uitkomsten interviews

Uit de interviews komt naar voren dat de grenzen tussen ondersteuning en samenwerking (evenals overigens die tussen ondersteuning en uitvoering) steeds meer gaan vervagen (zie ook de ontwikkelingen zoals beschreven in de volgende paragraaf). In de interviews wordt - met uitzondering van financiële ondersteuning - amper melding gemaakt van andere vormen van ondersteuning door een andere organisatie. Een enkele keer werd het beschikbaar stellen van accommodatie genoemd. Er is dus (in de perceptie van de verschillende organisaties) vooral sprake van samenwerking (ook wel wederzijdse ondersteuning) tussen organisaties.

Ook lokale organisaties blijken de landelijke organisaties meer als samenwerkingspartner te beschouwen dan als ondersteuningsinstituut. Een voorbeeld is het volgende:

De 'Milieutelefoon' (van de Vereniging Milieudefensie) is een instantie waarmee het MEC Breda, voor de eigen milieu-infolijn (met specifieke lokale informatie) contact heeft. Er vindt regelmatig informatie-uitwisseling tussen beide organisaties plaats op basis van gelijkwaardigheid. De Milieutelefoon is er niet alleen als ondersteuner van de lokale milieu-infolijn, maar andersom kan deze milieu-infolijn van het MEC op basis van lokale ervaring de landelijke Milieutelefoon ook aanvullen en wijzen op tekortkomingen. Een dergelijke situatie doet zich tussen alle geografische niveaus voor.

Met andere woorden: lokale organisaties hebben niet alleen wat te vragen, maar hebben zelf vaak ook wat te bieden, op basis van hun lokale ervaringen en eigen deskundigheid. (Niet alle landelijke organisaties lijken dit overigens zo te willen of te kunnen zien).

Samenwerking tussen de organisaties waar de interviews plaatsvonden en instellingen voor volwassenen-educatie resp. sociaal-cultureel werk, werd weinig genoemd. Gezien de gerichtheid van veel volwassenen-educatie op kwalificaties voor de arbeidsmarkt is dat niet verwonderlijk. Ten aanzien van de methodisch-didactische kant en kennis van de doelgroep zou echter meer gebruik kunnen worden gemaakt van de kennis uit de VE-sector. Deze constatering is overigens niet nieuw. Ook in het onderzoek naar de natuurgidsencursussen van het IVN werd een gering gebruik van elkaars deskundigheden geconstateerd.

Conclusies

Ruwweg de helft van de organisaties ontvangt ondersteuning van een of meer andere organisaties, en ongeveer een kwart (ook, maar vaker: alleen) van binnen de eigen (moeder)organisatie, en het resterende kwart doet het zonder ondersteuning. De grenzen tussen ondersteuning en samenwerking, en die tussen ondersteuning en uitvoering, zijn aan het vervagen. Daarmee samenhangend zijn lokale organisaties steeds minder per definitie vragers van ondersteuning; steeds vaker zijn zij (potentiële) samenwerkingspartners, of zelfs aanbieders van ondersteuning.

4.6 Actuele, gewenste en verwachte ontwikkelingen

Uitkomsten enquête

Eén indicatie voor mogelijke ontwikkelingen kwam al in paragraaf 4.3 aan de orde, namelijk de mate waarin de 'nieuwe' activiteiten (vraag 15) afwijken van de overige. Uit de beschikbare gegevens kan niet worden opgemaakt dat dit sterk het geval is.

Er zijn nog diverse andere indicatoren beschikbaar.

Ongeveer 50% van de respondenten heeft in de enquête aangegeven aan welke typen activiteiten de eigen organisatie in de nabije toekomst aandacht wil (blijven) besteden, en in hoeverre deze aandacht afneemt, gelijk blijft of toeneemt/nieuw is (enquêtevraag 28). De resultaten zijn weergegeven in tabel 12 (NB: de percentages in de laatste drie kolommen zijn meestal iets kleiner dan 100% omdat niet van alle activiteiten die aandacht zullen blijven krijgen is vermeld of deze aandacht afneemt, gelijkblijft of toeneemt).

Tabel 12: De mate van aandacht die de typen activiteiten in de nabije toekomst zullen krijgen

	aan welke activiteiten aandacht? <i>NB aantallen</i>	aandacht neemt af <i>NB hieronder percentages</i>	aandacht gelijk- blijvend	aandacht neemt toe
het ontwikkelen en/of produceren van materialen	77	12	55	30
het distribueren van materialen	60	10	60	28
het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen	66	2	68	29
het geven van voorlichting	79	5	49	44
het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)	68	3	46	49
het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen	78	1	53	44
het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën	32	6	38	53
het geven van begeleiding en/of adviezen	56	2	39	57
het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d.)	64	5	59	36
het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen	79	4	58	35
het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen	26	4	65	31
het uitoefenen van politieke druk	37	5	57	38
het coördineren van activiteiten	49	2	43	55
het geven van financiële steun, structureel	14	29	64	7
het geven van financiële steun, projectmatig	22	14	59	23
het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of anderssoortige infrastructuur	46	2	26	72
anders	8		50	50

Een mogelijke algemene conclusie uit tabel 12 is dat men de aandacht voor de diverse activiteiten in de nabije toekomst eerder toe dan af ziet nemen. Er is kennelijk sprake van een positief ambitieniveau. Toename van aandacht wordt vooral verwacht bij de activiteiten coördinatie, netwerkontwikkeling en begeleiding.

De onderscheiden typen organisaties verschillen niet sterk van elkaar. Hooguit kan worden gesteld dat de zojuist genoemde verwachting vooral bestaat bij de algemene/overige educatieve organisaties.

Ook ongeveer 50% van de respondenten heeft in de enquête aangegeven aan welke doelgroepen de eigen organisatie in de nabije toekomst aandacht wil (blijven) besteden, en in hoeverre deze aandacht afneemt, gelijk blijft of toeneemt/nieuw is (enquêtevraag 29). Tabel 13 bevat de uitkomsten (NB: de percentages in de laatste drie kolommen zijn meestal iets kleiner dan 100% omdat niet van alle doelgroepen die aandacht zullen blijven krijgen is vermeld of deze aandacht afneemt, gelijkblijft of toeneemt).

Tabel 13: De mate van aandacht die de typen activiteiten in de nabije toekomst zullen krijgen

	aan welke doelgroepen aandacht? <i>NB aantallen</i>	aandacht neemt af <i>NB hieronder percentages</i>	aandacht gelijk- blijvend	aandacht neemt toe
de (gehele) bevolking	76	4	54	40
consumenten/huishoudens	46	2	41	52
recreanten	54	2	35	59
bedrijven	44	11	32	55
jeugd en jongeren buiten schoolverband	50	4	42	50
ouderen	36	3	56	42
(afdelingen binnen) uw eigen organisatie	38	53	45	3
leden van de eigen vereniging	31	3	58	36
vrijwilligers	56	52	46	2
media (radio, televisie; pers)	45	47	51	2
sociaal-culturele voorzieningen	24	13	54	29
buurt- en opbouwwerk	25	4	60	32
onderwijsinstellingen	63	11	48	38
de overheid	50	4	46	44
politiek	36	64	33	3
maatschappelijke organisaties	33	6	58	36
anders	13	8	31	54

Overeenkomstig aan de hiervoor beschreven aandachtsontwikkeling voor de activiteiten, zien we ook in tabel 13 vaker een verwachting van toenemende aandacht voor bepaalde doelgroepen, dan een afnemende. Opvallende uitzonderingen daarop vormen de doelgroepen 'afdelingen binnen de eigen organisatie', 'vrijwilligers' en 'politiek'. Gelet op de mate waarin de verschillende doelgroepen momenteel aandacht krijgen lijkt met name de aandacht voor vrijwilligers te maken te zullen krijgen met een gevoelige afname.

Duidelijke verschillen tussen de in dit onderzoek onderscheiden typen organisaties zijn hierbij niet gevonden.

De laatste indicatie voor toekomstige ontwikkelingen kan worden gevonden in de knelpunten of hindernissen die respondenten ervaren bij het realiseren van activiteiten (enquêtevraag 31). De antwoorden op deze open vraag komen samengevat op het volgende neer:

- gebrek aan geld en tijd;
- gebrek aan en groot verloop onder vrijwilligers;
- gebrek aan belangstelling bij doelgroepen en/of leden;
- afname van belangstelling in het algemeen voor het milieu (ook in het beleid);
- gebrek aan continuïteit resp. te grote wisselvalligheid bij de overheid;
- gebrek aan een duidelijke structuur van het werkveld, resp. het optreden van 'wildgroei';
- de grote diversiteit van het werkveld en een (nog steeds) te groot amateurisme.

Al met al lijkt, gezien de enquêtegegevens, de aandacht zich geleidelijk te verplaatsen van het primaire proces en de educatieve inhoud naar meer voorwaardelijke activiteiten, en van het werken met vrijwilligers naar een meer 'marktgerichte' invalshoek.

Uitkomsten interviews

De respondenten waarbij een interview is afgenomen, geven een gevarieerd beeld van de ontwikkelingen die voor hun organisaties een rol spelen. Eén ding is duidelijk: het terrein van de buitenschoolse NME is volop in beweging. Dit rapport beschrijft dus nadrukkelijk een momentopname.

Als we alle gesprekken op een rij zetten, is de toenemende samenwerking tussen verschillende (typen) organisaties de meest markante trend, ook op lokaal niveau.

Daarnaast zien we een toename van het aantal doelgroepen en van de (werk)terreinen waarop milieu(aspecten) een rol gaan spelen.

Er wordt over de gehele linie steeds meer projectmatig gewerkt. Kwaliteiten op het gebied van projectmanagement worden zo steeds belangrijker voor organisaties.

Daarnaast onderkennen steeds meer organisaties meer in het algemeen diverse aspecten waarop zij meer structureel en professioneel zullen moeten gaan werken, bv. met betrekking tot infrastructuur, planning, en dergelijke.

Verder lijkt er een trend te onderkennen van enige afname van educatie en toename van voorlichting en communicatie.

Ten slotte zijn meerdere (typen) organisaties nadrukkelijk bezig met hun positie in de structuur, resp. hun belangen en eigen deskundigheid, in relatie tot andere organisaties. Eén van de moeilijke aspecten hierbij is dat instellingen waarmee voorheen werd samengewerkt nu bij de (verplichting tot) toenemende marktgerichtheid als concurrenten verschijnen.

Conclusies

De aandacht voor de diverse activiteiten zal in de nabije toekomst naar verwachting eerder toe- dan afnemen. Er is althans sprake van een positief ambitieniveau. Toename van aandacht wordt vooral verwacht bij de activiteiten coördinatie, netwerkontwikkeling en begeleiding. Ook wordt vaker een toenemende aandacht voor bepaalde doelgroepen verwacht, dan een afnemende. Opvallende uitzonderingen daarop vormen de doelgroepen 'afdelingen binnen de eigen organisatie', 'vrijwilligers' en 'politiek'. Gelet op de mate waarin de verschillende doelgroepen momenteel aandacht krijgen lijkt met name de aandacht voor vrijwilligers te maken te zullen krijgen met een gevoelige afname.

Duidelijke verschillen tussen de in dit onderzoek onderscheiden typen organisaties zijn hierbij niet gevonden. Hooguit kan worden gesteld dat de zojuist genoemde verwachting vooral bestaat bij de algemene/overige educatieve organisaties.

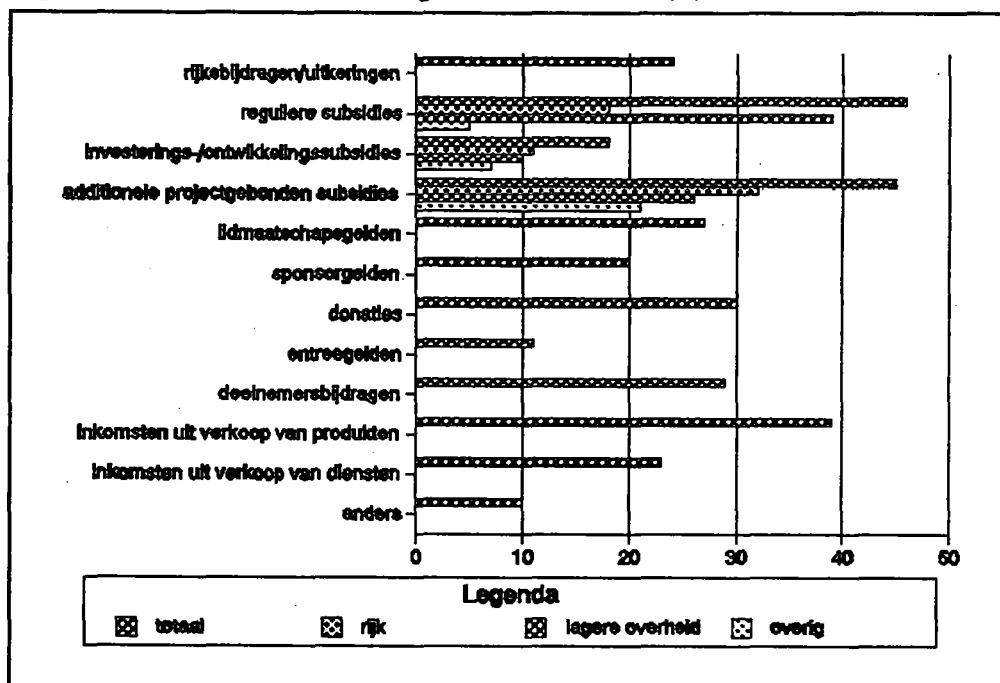
Al met al lijkt, gezien de enquêtegegevens, de aandacht zich geleidelijk te verplaatsen van het primaire proces en de educatieve inhoud naar meer voorwaardelijke activiteiten, en van het werken met vrijwilligers naar een meer 'marktgerichte' invalshoek. Dit wordt bevestigd in de interviews: toename van het aantal samenwerkingsrelaties en doelgroepen, meer projectmatig werken, toename van professionaliteit, minder educatie en meer concurrentie.

4.7 Financieringsaspecten

Uitkomsten enquête

De responderende organisaties verwerven op uiteenlopende manieren inkomsten (enquêtevraag 30). Figuur 4 toont de uitkomsten (meerdere antwoorden mogelijk, het totaalpercentage is hoger dan 100%).

Figuur 4: Bronnen van financiering van de activiteiten (%)

We zien dat subsidies en verkoop de belangrijkste inkomstenbronnen zijn, maar ook andere bronnen zijn regelmatig van toepassing.

Uitkomsten interviews

De grote meerderheid van de organisaties die onze gesprekspartners vertegenwoordigden, verwerft inkomsten via meerdere kanalen. Een groot deel ontvangt van één der ministeries een structurele subsidie. Daarnaast worden soms nog projectsubsidies ontvangen, ook van andere ministeries dan het 'eigen' (d.w.z. structureel subsidiërende) ministerie. Op lokaal en provinciaal niveau leveren gemeenten soms (structurele of projectmatige) financiële bijdragen. Andere vaker voorkomende (maar minder opbrengende) inkomstenbronnen zijn lidmaatschapsgelden, donaties, fondsen, en opbrengsten uit de verkoop van eigen produkten (met name boeken, brochures e.d.).

Sommige organisaties verwerven hun inkomsten (vrijwel) volledig uit betalende klanten of opdrachtgevers. Deze klanten of opdrachtgevers zijn dan bijvoorbeeld gemeenten, bedrijven of maatschappelijke organisaties (die op hun beurt soms weer een subsidie van één van de ministeries ontvangen).

Enkele van onze gesprekspartners meldten ons dat het subsidiërende ministerie met ingang van 1-1-95 is overgegaan op een andere, meer projectgebonden subsidieverstrekkingwijze. Voor alle (ook voor de voor de organisaties structurele) NME-activiteiten moeten nu elk jaar opnieuw projectsubsidies worden aangevraagd. Het lastige daarvan is dat het de onzekerheid met betrekking tot de planning van activiteiten vergroot. In afwachting van de beslissing omtrent de toekenning van subsidies kunnen immers geen afspraken worden vastgelegd.

Conclusies

Organisaties die buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren krijgen vaak via een aantal kanalen inkomsten. In naar het lijkt toenemende mate moet men het hebben van projectgebonden subsidies en inkomsten op de (vrije) markt, hetgeen de onzekerheid in het werk vergroot.

4.8 De rol van het Kaderplan en de Activiteitenprofielen

Uitkomsten enquête

Van de respondenten was 70% al bekend met het bestaan van het Kaderplan NME en 50% met de inhoud ervan (enquêtevragen 16, 17). Bij 46% is het Kaderplan in bezit (van de afdeling of organisatie), bij 37% niet, en 17% weet dit niet. Bij 22% is het Kaderplan in discussie geweest, bij 73% niet, en 6% weet dit niet. Bij 31% wordt het Kaderplan bij het maken van beleid betrokken, bij 56% niet, en 13% weet dit niet (enquêtevragen 18-20). Samengevat komt dit erop neer dat de helft van de respondenten niet bekend is met de inhoud van het Kaderplan en dit plan in meer dan de helft van de betreffende organisaties niet substantieel aan de orde is.

De buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten van de organisatie kunnen volgens de respondenten in uiteenlopende mate worden ondergebracht in de , zoals genoemd in het Kaderplan (enquêtevraag 21). De percentages staan in tabel 14.

Tabel 14: De mate waarin de activiteiten kunnen worden ondergebracht in de Activiteitenprofielen in het Kaderplan (percentages)

	niet	in geringe mate	in redelijke mate	in sterke mate
1 Kwaliteit van de woonomgeving	13	16	31	40
2 Vrijtijdsbesteding en recreatie	16	20	29	35
3 Duurzaamheid in de werksituatie	35	17	24	24
4 Consumptie en leefstijl	14	21	25	40

Uit tabel 14 blijkt dat volgens zo'n 65% van de respondenten de activiteiten van de eigen organisatie redelijk tot goed passen in de Activiteitenprofielen. Het minst passend is het profiel 'Duurzaamheid in de werksituatie'.

Kijkend naar eventuele verschillen tussen de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat respondenten van organisaties met NME als nevendoel gemiddeld relatief laag scoren op het Activiteitenprofiel 'Vrijtijdsbesteding en recreatie'.

Ook over de kwaliteit van de Activiteitenprofielen als zodanig lopen de meningen uiteen (enquêtevraag 22). Zie tabel 15.

Tabel 15: De mate waarin men het eens is met een aantal oordelen over de Activiteitenprofielen in het Kaderplan (percentages)

	niet eens	geringe mate eens	redelijke mate eens	sterke mate eens
De indeling in Activiteitenprofielen is voor onze organisatie een bruikbare indeling	21	35	35	8
De Activiteitenprofielen overlappen elkaar	10	35	41	15
De Activiteitenprofielen zijn compleet	30	25	41	4
De indeling is onbegrijpelijk	58	22	12	9
De Activiteitenprofielen zijn eenduidig	25	26	44	4
Er zijn betere manieren om activiteiten te clusteren	10	36	31	22
De indeling is geforceerd	30	29	28	13
De Activiteitenprofielen zijn een bron van inspiratie voor onze organisatie	49	30	18	3

Al met al is men niet onverdeeld positief over de Activiteitenprofielen: voor ruim de helft van de

respondenten is de indeling niet of slechts in geringe mate bruikbaar, ruim de helft ziet overlap tussen de profielen, ruim de helft vindt de profielen niet of slechts in geringe mate compleet, ruim de helft denkt dat er betere manieren zijn om activiteiten te clusteren, en voor slechts ruim 20% vormen de - Activiteitenprofielen in redelijke of sterke mate een bron van inspiratie.

Kijkend naar eventuele verschillen tussen de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat respondenten van algemene/overige educatieve organisaties gemiddeld relatief laag scoren op het oordeel dat de Activiteitenprofielen compleet zijn.

Uitkomsten interviews

Het grootste gedeelte van de gesprekspartners bleek al bekend met (het bestaan van) het Kaderplan. Die bekendheid is minder groot bij organisaties met NME als (mogelijk) nevendoeel en bij meer lokaal opererende organisaties/afdelingen, dan bij de overige. De eerst genoemde groepen melden ook een geringer aantal activiteitenprofielen met hun activiteiten in verband te kunnen brengen (zie schema 5). De activiteitenprofielen 'Kwaliteit van de woonomgeving' en 'Consumptie en leefstijl' krijgen van de door ons benaderde organisaties over de gehele linie meer aandacht dan 'Vrijtijdsbesteding en recreatie' en 'Duurzaamheid in de werksituatie'.

Schema 5: Organisaties en Activiteitenprofielen

	Kaderplan bekend?	Activiteitenprofielen:			
		1	2	3	4
SPECIEKE NME-ORGANISATIES					
De Kleine Aarde	ja	?	?	?	?
Nationaal Natuurhistorisch Museum	ja				
NIVON	ja	x	x	(x)	x
SME	ja	x	x	x	x
Stichting Milieukwartet	ja	x		x	x
Consulentschap NME provincie Flevoland	ja	x	x	(x)	x
Den Haag Ecostad	ja	x	(x)	(x)	x
IVN, afdeling Dordrecht	nee	x	x	(x)	x
MEC Breda	ja				
NATUUR- EN MILIEU-ORGANISATIES					
Waddenvereniging	ja	x	x	(x)	
NJMO	ja	x	x	x	x
Stichting Natuur en Milieu	ja	x	(x)	(x)	x
Milieudefensie, afdeling Milieukompas	ja	x	x	x	x
SNM-Overijssel (milieufederatie)	ja	x	x	x	x
Milieukompas Nijmegen, lokale afdeling Milieudefensie	nee	x	x		x
ORGANISATIES MET NME ALS (MOGELIJK) NEVENDOEL					
Bureau SME (milieubeleidsadvisering)	ja				
Misset (uitgeverij)	nee	x		x	
Platform Duurzame Ontwikkeling	?			x	x
Scholingsinstituut FNV	nee			x	x
ANWB, regio oost	nee	x	x	x	x
COS, West-Brabant	ja	x			x
GGD, Midden-IJssel	nee	x			x
Novem, regio west	?	x		x	x
(OVERIGE ALGEMENE) EDUCatieve ORGANISATIES					
VTA	ja	x	(x)	x	(x)
LAMIGO & LCO (Wijken voor Milieu)	ja	x			x
Totaal x = de activiteiten van de organisatie bestrijken het terrein van dit Activiteitenprofiel		17	8	10	15
Totaal x = in vergelijking met andere Activiteitenprofielen wordt hier veel aandacht aan besteed		2	3	1	4
Totaal (x) = dit Activiteitenprofiel is (slechts) in geringe mate of indirect aan de orde		(-)	(3)	(6)	(1)
Totaal x + x + (x)		19	13	17	19

Schema 5 geeft een globaal overzicht van de activiteitenprofielen die door de activiteiten van de geïnterviewde organisaties worden bestreken. Daarbij gaat het om de eerste spontane reacties van de respondenten op de vraag om hun activiteiten met deze profielen in verband te brengen.

Een aantal respondenten vindt de indeling in de vier activiteitenprofielen een bruikbare en werkbare indeling. Het grootste deel staat er vrij neutraal tegenover. Voor veel organisaties zijn echter meer de door de organisatie zelf gemaakte indeling in hoofdthema's, en de actuele behoeften, ontwikkelingen en thema's die er leven in de maatschappij, richtinggevend voor (de inhoud van) hun activiteiten.

Diverse gesprekspartners constateren een overlap tussen de activiteitenprofielen. Het activiteitenprofiel 'Consumptie en leefstijl' heeft ook met de andere profielen te maken. Ook kunnen individuele activiteiten vaak in verband worden gebracht met meer dan één activiteitenprofiel. Dat is bijvoorbeeld het geval bij een thema als 'verkeer', dat relaties heeft met alle activiteitenprofielen.

Op een enkele uitzondering na missen de gesprekspartners geen belangrijke inhoudelijke gebieden in de vier activiteitenprofielen. Eén gesprekspartner vroeg zich af bij welk activiteitenprofiel het thema 'binnenhuismilieu' kan worden ondergebracht.

Activiteiten die zich richten op het aanleren van educatieve, communicatieve, bestuurlijke, organisatorische en strategische kennis en vaardigheden zijn bij geen van de vier activiteitenprofielen duidelijk onder te brengen.

Conclusies

Tijdens het onderzoek (november-december 1994) was de helft van de respondenten niet bekend met de inhoud van het Kaderplan en was dit plan in meer dan de helft van de betreffende organisaties niet substantieel aan de orde. De in het Kaderplan onderscheiden vier activiteitenprofielen lijken ruwweg slechts voor de helft van de respondenten, organisaties resp. activiteiten passend of bruikbaar te zijn.

Uit zowel de enquêteresultaten als de interviewronde komt naar voren dat de activiteitenprofielen 'Kwaliteit van de woonomgeving' en 'Consumptie en leefstijl' de meeste aandacht krijgen. De profielen 'Vrijtijdsbesteding en recreatie' en 'Duurzaamheid in de werksituatie' blijven daarbij achter.

4.9 De mogelijke rol van een landelijk databestand

Uitkomsten enquête

Volgens 45% van de respondenten is het opbouwen en instandhouden van een landelijk databestand uitvoerbaar, volgens 17% niet, en 38% weet dit niet (enquêtevraag 23).

Ruim 80% van de responderende organisaties wil met haar activiteiten in een dergelijk bestand staan opgenomen (82%), en 18% niet. Krap de helft (46%) wil een bijdrage leveren aan het actueel houden daarvan, 17% niet, en 37% misschien. Ruim 70% zal zelf gebruik maken van een dergelijk bestand (72%), de resterende 28% niet. Zo'n 5% van de organisaties is bereid daarvoor te betalen, 49% niet en 47% misschien (enquêtevragen 24-26).

Eenderde deel van de organisaties maakt op dit moment al gebruik van een of meer van zulke databestanden (33%), 56% niet en 12% van de respondenten weet dit niet (enquêtevraag 27).

Uitkomsten interviews

Ten aanzien van de behoefte aan het gebruik van een landelijk databestand zijn onze gesprekspartners globaal in drie groepen (van ongeveer gelijke grootte) te verdelen:

- een groep die zonder enig voorbehoud gebruik zou willen maken van een landelijk databestand
- een groep die onder bepaalde voorwaarden wel van een dergelijk bestand gebruik zou willen maken
- een groep die zegt geen behoefte te hebben aan het gebruik van een landelijk databestand

De (mogelijke) voordelen van een landelijk bestand worden door een deel van de gesprekspartners zeker gezien:

- weten waar andere organisaties mee bezig zijn (met name nieuwe ontwikkelingen: cursussen, materialen, projecten)
- niet zelf het wiel hoeven uit te vinden
- bekendheid geven aan eigen (commerciële) produkten (NB: te veel informatie over bepaalde produkten verstrekken schrikt sommige organisaties (die aan hun produkten verdienen) af, omdat dit aan anderen mogelijkheden biedt om 'er mee vandoor te gaan')
- het krijgen van inzicht in bestaande infrastructuur
- weten welk aanbod er op welke plaats voor een bepaalde specifieke doelgroep is

Een groot deel van de gesprekspartners zet - ondanks de waargenomen voordelen - grote vraagtekens bij de mogelijkheden om een dergelijk bestand actueel te houden. Dit zal van twee kanten (die van de bestandsbeheerders en die van de organisaties die in dit bestand worden opgenomen) een grote en permanente inspanning gaan vergen. Natuurlijk is deze inspanning wel afhankelijk van de mate van gedetailleerdheid waarmee activiteiten in dit bestand worden opgenomen.

Met name organisaties die voortdurend bezig zijn met het ontwikkelen en bijstellen van educatieve activiteiten zouden te zwaar kunnen worden belast met het (ook voortdurend) doorgeven van deze ontwikkelingen. Het geringe aantal personen dat zich in de organisatie bezig houdt met NME werd in dit verband genoemd. De stand van zaken met betrekking tot de in Nederland uitgevoerde activiteiten wijzigt zich - zeker daar waar projectmatig wordt gewerkt - voortdurend.

Volgens één van de gesprekspartners werken in de ca. 600 Nederlandse gemeenten per gemeente gemiddeld ca. 5 mensen die zich op enigerlei wijze met milieucommunicatie bezighouden (NB: het aandeel van milieucommunicatieve taken t.o.v. andere taken van de betrokken ambtenaren is vaak zeer beperkt). Het bijhouden van het verloop van relevante contactambtenaren (i.v.m. vele veranderingen op dit dynamische terrein) zal een flinke klus worden.

Verschillende gesprekspartners zijn ook bezorgd over de toegankelijkheid van een landelijk bestand. Financiën spelen hierbij een rol, maar ook bijvoorbeeld de mate waarin dit bestand overzichtelijk kan

worden. Men is bang door de bomen het bos niet meer te kunnen zien. Een helder en doeltreffend selectiemenu (met trefwoorden: onderwerp, doelgroep en plaats e.d.) is daarom een belangrijke voorwaarde. Met name voor lokaal opererende organisaties zou het opdelen van een dergelijk bestand in (bijvoorbeeld) provinciale deelbestanden de overzichtelijkheid kunnen bevorderen.

De organisaties die geen behoefte hebben aan een landelijk databestand hebben veelal genoeg aan de eigen vertrouwde contacten en kanalen (het eigen 'scharrelcircuit'), via welke de belangrijkste informatie, met betrekking tot recente produkten en ontwikkelingen, wel wordt doorgegeven. Er wordt al gebruik gemaakt van diverse bestaande informatiebestanden. Ook wordt gewerkt aan het opzetten van verschillende nieuwe bestanden, bijvoorbeeld door het IVN, dat in 1995 (mogelijk in samenwerking met Milieudefensie) een geautomatiseerd NME-bestand operationeel gaat maken, en door de NJMO, die bezig is met het opzetten van een bulletin-board system dat specifiek op de eigen doelgroep is gericht. Een nieuw landelijk bestand houdt waarschijnlijk in dat reeds bestaande bestanden geüniformeerd zullen moeten worden.

Als de opzet en organisatie van een landelijk bestand oplossingen biedt voor de bovenstaande waargenomen drempels, wil de meerderheid van onze gesprekspartners hier wel aan meewerken.

Conclusies

De meerderheid van de respondenten staat sceptisch tegenover de uitvoerbaarheid (met name voor wat betreft het actueel houden), de bruikbaarheid en de noodzaak van een eventueel (nieuw) op te zetten landelijk NME-databestand.

5 CONCLUSIES, DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

CONCLUSIES

Aanbieders, doelgroepen, doelen en activiteiten

Aanbieders van buitenschoolse NME-activiteiten

Van de (afgerond) 150 organisaties waarvan de enquêtegegevens zijn verwerkt, heeft 60% buitenschoolse NME-activiteiten als taak, terwijl daarnaast nog eens 25% soms dergelijke activiteiten uitvoert; de resterende 15% voert geen buitenschoolse NME-activiteiten uit. Afgezien van de NME-organisaties (en de Natuur- en Milieu-organisaties die door de respondenten ook als NME-organisatie worden aangemerkt), die buitenschoolse NME-activiteiten meestal tot hun taak rekenen, hangt de hiervoor genoemde verdeling niet duidelijk samen met de onderscheiden typen organisaties. Anders gezegd: allerlei typen organisaties zien buitenschoolse NME-activiteiten als een (hoofd)taak of voeren soms zulke activiteiten uit.

Ook de 25 organisaties waar een interview heeft plaatsgevonden zijn ruim gespreid over de diverse typen organisaties. Bovendien zijn in de activiteiten van deze organisaties de beleidsterreinen vertegenwoordigd van alle ministeries die bij het kaderplan zijn betrokken. In deze interviewronde is gebleken dat het begrip '(buitenschoolse) NME' niet bij iedereen bekend is, en, voorzover men de term kent, deze vaak niet duidelijk is afgebakend. Er zijn organisaties waar men de eigen activiteiten niet als NME kenmerkt, omdat men aan NME een specifieke betekenis toekent, waar de eigen activiteiten niet aan voldoen of niet toe beperkt blijven. NME zou bv. beperkt zijn tot activiteiten met kinderen, of tot groepsgerichte, cursorische activiteiten, of tot activiteiten die zijn gericht op gedragsverandering, of tot activiteiten van langere duur. Daarnaast zijn er personen die de termen 'NME' en 'Educatie' liever niet gebruiken, omdat men anders niet serieus wordt genomen, bv. door bedrijven. Betere alternatieven zouden 'milieucommunicatie' of 'milieu-opleidingen' zijn. Verder zijn er respondenten die de term NME zo breed opvatten dat vrijwel alles eronder past. Ten slotte wordt door sommigen NME juist inhoudelijk ingevuld, gericht op bepaalde waarden en normen (cultuur), en duurzaamheid.

Al met al blijken '(buitenschoolse) NME-activiteiten' niet duidelijk te kunnen worden aangewezen, noch wat betreft organisaties waar zulke activiteiten vooral zouden worden uitgevoerd, noch wat betreft afbakening van de activiteiten zelf.

Doelgroepen

De in het onderzoek betrokken organisaties blijken te samen alle onderscheiden doelgroepen te bestrijken. De organisaties blijken moeilijk te kunnen worden gekenmerkt door specifieke clusters van doelgroepen waarop zij zich richten. De organisaties verschillen vooral in het aantal doelgroepen waarop zij zich richten (de ene organisaties werkt voor meer doelgroepen dan de andere). Ook de onderscheiden typen organisaties kunnen, afgezien van enkele min of meer voor de hand liggende combinaties (zoals dat NME-organisaties zich relatief vaak op scholen richten en Natuur- en Milieu-organisaties relatief vaak op bedrijven en de politiek), niet sterk naar doelgroep worden getypeerd. Met inbegrip van enkele aanvullende onderscheidingen zoals die tijdens de interviewronde naar voren kwamen, blijkt het onderscheiden van een 20-tal doelgroepen de buitenschoolse NME-activiteiten redelijk goed te kunnen beschrijven. Enigszins opvallend is het gegeven dat weinig NME-activiteiten zich speciaal tot ouderen richten.

Doelen

De meeste in de enquête onderscheiden doelen worden volgens een meerderheid van de respondenten door de betreffende organisaties nagestreefd. Ook hier blijkt een typering van organisaties naar doelen niet goed mogelijk. De organisaties kenmerken zich **weinig** door een specifieke combinatie van doelen,

maar meer door het aantal doelen dat ze zich stellen. Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie óók als NME-organisatie aanmerken) zich relatief vaak richten op **positieve natuurbeleving** en op waarden en normen op het gebied van natuur en milieu. NME-organisaties, Natuur- en Milieu-organisaties en organisaties met NME als mogelijk neven doel richten zich relatief vaak op bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag en op een positieve houding ten opzichte van natuur en milieu.

Activiteiten

De op de enquête responderende organisaties voeren gemiddeld zo'n 5 van de in de enquête onderscheiden typen activiteiten uit. De meest genoemde activiteiten, die vaak ook het meest typerend worden geacht voor de organisatie, de meeste tijd/inzet vragen en/of het grootste bereik hebben, zijn:

- het ontwikkelen en/of produceren van materialen
- het geven van voorlichting
- het verzorgen van communicatie
- het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen
- het geven van begeleiding en/of adviezen
- het organiseren van buitenactiviteiten (rondleidingen, excursies)
- het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen
- het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of infrastructuur

Ook ten aanzien van dit aspect blijken de organisaties **weer niet duidelijk te kunnen** worden getypeerd en vooral te verschillen in het aantal typen activiteiten dat ze ondernemen.

Kijkend naar de onderscheiden typen organisaties, blijkt dat NME-organisaties (incl. alle organisaties waarvan de respondenten de eigen organisatie óók als NME-organisatie aanmerken) zich relatief vaak bezighouden met het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen en het organiseren van **buitenactiviteiten**. Algemene/andere educatieve organisaties houden zich relatief **weinig** bezig met het ontwikkelen en/of produceren van materialen, het verzorgen van communicatie en het onderhouden en openstellen van terreinen. Organisaties met NME als mogelijk neven doel houden zich relatief vaak bezig met het geven van financiële steun.

De drie beschreven aspecten: doelgroepen, doelen en typen activiteiten, hangen blijkens de enquêtegegevens vrij sterk met elkaar samen, in die zin dat hoe meer doelgroepen een organisatie bestrijkt, hoe meer doelen ze nastreeft en hoe meer typen activiteiten ze uitvoert. Anders gezegd: de ene organisatie is over de hele linie actiever met betrekking tot buitenschoolse NME dan de andere. Gezien de samenstelling van de steekproef (resp. de responsgroep) is dit in feite niet zo verwonderlijk. Immers, deze is samengesteld uit NME-organisaties (met vele doelen, doelgroepen en activiteiten) en organisaties met NME als neven doel (met wellicht slechts één of enkele doel(en), doelgroep(en) en activiteit(en) op het terrein van NME).

De interviews hebben gegevens over een grote hoeveelheid NME- of daaraan verwante activiteiten opgeleverd. Deze activiteiten kunnen **ieder op zich uniek** worden genoemd, d.w.z. in hun specifieke context, en voor wat betreft de samenstelling van hun eigenschappen (onderwerp, doelgroep, werkvorm/medium, groepsgrootte, intensiteit e.d.).

Naar een typologie van activiteiten

Uit de antwoorden in de enquête op de voorgestructureerde vragen blijkt dat de ongeveer 240 in deze enquête meer gedetailleerd beschreven activiteiten een goede doorsnede vormen uit alle buitenschoolse NME-activiteiten van de organisaties.

De doelstellingen van de beschreven activiteiten blijken ruim gespreid over de in de enquête onderscheiden doelen. Daarbij ligt het sterkste accent **op vergroting van kennis bij de doelgroepen**.

Duidelijke verschillen tussen de verschillende typen organisaties zijn er niet.

Maaktwerk,
waarom
geen
conflicte?

op voorhand
met erg waarschijnlijk
dat er geen mix of
meer standaard eeu-
wegen zouden bestaan

Uit de antwoorden op de open vragen, die door ons zijn gecategoriseerd, blijkt dat de 'nieuwe, voorgenomen' activiteiten van de organisaties op de diverse kenmerken (aard van de activiteit, doelgroepen, doelen) slechts beperkt afwijken van die van de bestaande meest typerende of belangrijkste activiteiten.

De meest beschreven activiteiten zijn: ontwikkeling van materialen en publicaties, opzetten van een expositie of informatiebord, communicatie/voorlichting algemeen, activiteiten op lokatie, en cursus. De nieuwe en voorgenomen activiteiten worden minder beschreven in algemene communicatie-termen en hebben ook minder betrekking op uitvoerende activiteiten op lokatie dan activiteiten die reeds langer in het aanbod zitten, en meer op het opzetten van een dienst of centrum, actieve voorlichting d.m.v. lezingen en studiedagen, en invoering van milieuzorg.

De meest genoemde doelgroepen zijn de bevolking als geheel, jeugd en jongeren, NME-organisaties, onderwijsinstellingen/docenten en overheid. De nieuwe en voorgenomen activiteiten hebben in geringere mate NME-organisaties als doelgroep, en in hogere mate consumenten/huishoudens, vrijwilligers, overheid en politiek, dan activiteiten die reeds langer in het aanbod zitten.

Het is niet eenvoudig om de onderwerpen waarop de activiteiten betrekking hebben in te delen. Dat komt voor een deel doordat gegeven omschrijvingen niet altijd voldoende informatie bieden. Een voorbeeld: 'tropisch hardhout' kan een onderwerp zijn, puur gerelateerd aan het als kritische consument niet aanschaffen daarvan, dan wel worden behandeld in relatie tot regenwoud en klimaatsverandering, dan wel worden toegelicht aan de hand van sociale, economische en andere factoren in de landen van herkomst. Enkele ander voorbeelden: 'onderhoud kleine landschapselementen', 'duurzame energiebronnen': op welk niveau van samenhangen komt dit aan de orde en gericht op welk doel bij deelnemers: kennis, bewustwording, gedragsverandering? Ondanks deze problemen hebben we toch geprobeerd een categorisering te maken en toe te passen.

De nieuwe en voorgenomen activiteiten worden wat betreft onderwerp minder aangeduid in algemene termen en meer toegespitst op kennis van en/of beleving van natuur, ruimtelijke ordening/verkeer/transport, duurzame productie, energie, en water. In totaal (bestaande en nieuwe activiteiten samen) zijn dit ook de veel genoemde onderwerpen, naast omgeving/landschap/beheersactiviteiten en bewust consumentengedrag/energiebesparing/afvalscheiding.

De nieuwe en voorgenomen activiteiten richten zich wat betreft werkvormen relatief minder op lessen/cursussen en excursie/werkbezoek, en meer op gastsprekers, informatie-uitwisseling en discussie. De hier genoemde werkvormen zijn ook de in totaal (nieuwe en bestaande activiteiten samen) meest beschreven vormen.

Op basis van de 240 in de enquêtes beschreven activiteiten is gezocht naar veel voorkomende combinaties. Dit is beperkt tot de ongeveer vijf per kenmerk meest genoemde categorieën.

De belangrijkste uitkomst is: bijna alle combinaties komen voor. De meeste combinaties betreffen echter slechts één of enkele procenten van alle de activiteiten. Indien we als grens voor interessante combinaties aanhouden dat die tenminste 5% van de activiteiten moeten betreffen (dus 12 van de 240), dan resteren de 22 combinaties zoals weergegeven in overzicht 2.

Deze veelvoorkomende combinaties kunnen we globaal samenvatten door te stellen dat de volgende drie typen activiteiten het meest voorkomen:

- excursies, wandelingen en andere activiteiten op lokatie voor jeugd/jongeren buiten schoolverband en voor volwassenen, gericht op kennis over en beleving van de natuur
- lessen, cursussen en andere op kennisoverdracht gerichte activiteiten, voor de hele bevolking, en voor onderwijsveld en overheden
- meer extensieve vormen van communicatie en voorlichting, gericht op de hele bevolking

Deze drie typen activiteiten vertegenwoordigen elk ruwweg 15% (dus samen bijna de helft) van alle geïnventariseerde activiteiten.

Dit betekent tevens dat de (overige) helft van de activiteiten nogal divers is en daardoor moeilijk nader valt te kenschetsen.

Overzicht 2: Relatief veel voorkomende combinaties van twee kenmerken, bij de 240 door de respondenten in de enquêtes gedetailleerd beschreven activiteiten

omschrijving x doelgroep

- expositie/informatiebord voor de hele bevolking
- communicatie/voorlichting algemeen voor de hele bevolking
- activiteiten op locatie voor jeugd/jongeren buiten schoolverband

omschrijving x inhoud

- activiteiten op locatie x kennis/beleving van de natuur

omschrijving x werkvorm

- communicatie/voorlichting algemeen x lessen/kennisoverdracht
- activiteiten op locatie x lessen/kennisoverdracht
- cursus x lessen/kennisoverdracht
- activiteiten op locatie x excursie/werkbezoek
- cursus x discussie

doelgroep x inhoud

- hele bevolking x kennis/beleving natuur

doelgroep x werkvorm

- hele bevolking x alle vijf veel voorkomende werkvormen (zie boven)
 - jeugd/jongeren x excursie/werkbezoek
 - onderwijs en overheid x lessen/kennisoverdracht
 - onderwijs x excursie/werkbezoek
 - overheid x informatieoverdracht en discussie
-

Ook is nagegaan welke organisaties (van de 20 typen organisaties zoals in de enquête onderscheiden) de diverse activiteiten aanbieden/uitvoeren. Dit is onderzocht voor de kenmerken 'omschrijving' en 'inhoud'. Het blijkt zo te zijn dat de meeste typen organisaties meerdere soorten activiteiten verrichten en zich op meerdere onderwerpen richten. Ook hier overheerst dus een beeld van diversiteit. Slechts in beperkte mate kunnen bepaalde typen activiteiten worden gelocaliseerd bij bepaalde typen organisaties:

- op natuur gerichte kennisoverdracht: door NME-organisaties, Natuur- en Milieu-organisaties en gebiedsbeherende organisaties (zo'n 20% van de beschreven activiteiten)
- op beleid en coördinatie gerichte activiteiten door overheden (5-10%)
- communicatie en voorlichting door NME-organisaties en Natuur- en Milieu-organisaties (5-10%)
- terreingebonden beheers- en ontwikkelingsactiviteiten door NME-organisaties en Natuur- en Milieu-organisaties (5-10%)
- communicatie en voorlichting door overheden (een kleine 5%)
- op milieu en consument gerichte activiteiten door NME-organisaties (een kleine 5%)

Op basis van de interviews is de indeling in typen activiteiten zoals aan dit onderzoek ten grondslag lag (zie hoofdstuk 3, overzicht 1) nader uitgewerkt. Dit leidde tot het resultaat zoals in overzicht 3 is opgenomen.

Deze indeling is gemaakt vanuit het perspectief van de aanbieder en niet vanuit het perspectief van de deelnemer (vandaar bv. 'informatieverstrekking' in plaats van 'informatieverkrijging').

De grenzen tussen vele van de genoemde activiteiten (en zelfs soms de drie hoofdcategorieën) zijn niet altijd scherp te trekken.

Overzicht 3: Typen activiteiten en concrete voorbeelden, verzameld tijdens de interviewronde, gebaseerd op in totaal ongeveer 100 verschillende activiteiten (samengevat)

I Natuur- en milieuvoorlichting (eenzijdige communicatie)

- * passieve (maar wel sturende) voorlichting door middel van schriftelijk materiaal
- * informatieverstrekking, schriftelijk, geautomatiseerd en/of audiovisueel, ten behoeve van zelfstudie, waarbij het initiatief tot verwerking ligt bij degene die de informatie krijgt
- * tentoonstelling
- * activiteiten op locatie, binnen of buiten, de locatie betreffende

II Natuur- en milieucommunicatie (tweezijdig, een dialoog, extensief begeleid)

spelvormen

- * speelse activiteiten zoals acts, toneelstukken, het uitdelen van milieuvriendelijke bloemen om mensen warm te maken voor milieubewust consumeren (activering)
- * milieuspel (milieutriviant, milieuganzebord, milieubalwerpspel)

actieve voorlichting

- * actieve voorlichting

discussie en informatie-uitwisseling

- * discussiebijeenkomst
- * nationaal debat, themagericht
- * burgerenquête, analoog aan een parlementaire enquête, themagericht
- * (werk)conferentie
- * studiedag, symposium, themadag/-weekend

activiteiten op locatie

- * activiteiten op locatie, binnen of buiten, de locatie betreffende

advisering, coördinatie, (net)werkbijeenkomsten

- * advies op maat
- * coördinatie van een platform/werkgroep
- * netwerkdag
- * werkbijeenkomst

III NME cursorische activiteit

(een intensiever begeleide dialoog met meer actieve inbreng van de deelnemers)

- * workshop
- * doe-activiteit onder begeleiding
- * stage
- * cursorische (kader) activiteit, ook ten behoeve van bij- en nascholing, variërend van kortlopend (1 dagdeel), en enkele bijeenkomsten en blokken tot langdurig (1,5 jaar).

De inhoud van de activiteiten die in de interviews aan de orde kwamen, waren zonder veel problemen in te delen in het conceptuele raamwerk (hoofdstuk 3, overzicht 1). Evenals bij de enquête bleken echter aanvullende categorieën nodig m.b.t. educatie en beleid. Ook bleek het onderscheid 'algemeen' versus 'themagericht' vaker te kunnen worden gemaakt dan in hoofdstuk 3 is gedaan.

Het belangrijkste resultaat is het onderscheiden van twee extra hoofdcategorieën, nl. 'beleid' en 'vaardigheden'. Dit bleek nodig omdat niet alleen de inhoud 'natuur en milieu' object van educatie is, maar ook het beleid ten aanzien van natuur en milieu, en vaardigheden om om te gaan met onderwerpen op het gebied van natuur en milieu. Vaak is sprake van een combinatie van NME met educatie over NME of omgaan met NME.

Het voorlopige resultaat is de indeling als weergegeven in overzicht 4.

Overzicht 4: Verder uitgewerkte indeling van inhoud en voor buitenschoolse NME-activiteiten

- 1 gerelateerd aan 'ruimte':
 - 1.1 natuur (LNV)
 - 1.1.1 algemeen
 - 1.1.2 gebiedsgericht
 - 1.1.3 themagericht
 - 1.2 verkeer en vervoer, en ruimtelijke ordening (V&W, VROM)
 - 1.2.1 algemeen
 - 1.2.2 gebiedsgericht
 - 2 gerelateerd aan 'materialen':

energie, grondstoffen, productieprocessen, producten en afval (EZ, VROM)

 - 2.1 algemeen
 - 2.2 bedrijfsintern ('milieuzorg')
 - 2.3 themagericht
 - 3 gerelateerd aan 'mensen':
 - 3.1 algemeen
 - 3.2 'lokale ontwikkeling' (wijkteams, etc.) (VWS)
 - 3.3 'internationale ontwikkeling' (OS)
 - 4 gerelateerd aan beleid, beheer en wetgeving
 - 4.1 algemeen
 - 4.2 themagericht
 - 5 gerelateerd aan vaardigheden op het gebied van communicatie, educatie en organisatie
 - 5.1 algemeen
 - 5.2 educatief
 - 5.3 methodiek-ontwikkeling
 - 5.4 netwerk-ontwikkeling
 - 5.5 organisatie-ontwikkeling
-

De uitbreiding met de categorieën 'beleid' en 'vaardigheden' heeft als voordeel dat snel inzicht kan worden verkregen in educatie die op de inhoud 'natuur en milieu' is gericht (ondergebracht in de categorieën 1 tot en met 3) en educatie die op 'het omgaan met' NME- en daaraan verwante activiteiten is gericht (ondergebracht in de categorieën 4 en 5). Op die manier is een moeilijk qua vorm te maken onderscheid tussen ondersteuning en uitvoering toch te maken naar inhoud.

De omvang van de activiteiten

Zo'n 80% van de organisaties die buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren werkt met beroepskrachten en zo'n 50% met vrijwilligers; ongeveer 30% werkt met beide. Per organisatie bekeken gaat het meestal om enkele beroepskrachten en/of enkele tientallen vrijwilligers. Tussen het aantal werkzame beroepskrachten en het aantal betrokken vrijwilligers is geen verband. Voor een aantal organisaties betekent het geringe aantal beschikbare beroepskrachten dat men daardoor gedwongen wordt de uiteindelijke doelgroep niet rechtstreeks te benaderen, maar via intermediairen.

Veel activiteiten vinden plaats in groepen van 15-25 personen, en in een frequentie van 10-20 keer per jaar. De in de enquête beschreven 240 activiteiten bereiken naar schatting zo'n 200.000 mensen per jaar. De betrokken organisaties bereiken met al hun activiteiten wellicht het drievoudige: 600.000 per jaar. Gelet op de non-respons op de enquête worden met buitenschoolse NME-activiteiten (in een ruime definitie) jaarlijks wellicht meer dan 1 miljoen Nederlanders bereikt.

Ondersteuning en samenwerking

Ruwweg de helft van de organisaties ontvangt ondersteuning van een of meer andere organisaties, en ongeveer een kwart (ook, maar vaker: alleen) van binnen de eigen (moeder)organisatie, en het resterende kwart doet het zonder ondersteuning. De grenzen tussen ondersteuning en samenwerking, en die tussen ondersteuning en uitvoering, zijn aan het vervagen. Daarmee samenhangend zijn lokale organisaties steeds minder per definitie vragers van ondersteuning; steeds vaker zijn zij (potentiële) samenwerkingspartners, of zelfs aanbieders van ondersteuning. Ook het onderscheid tussen doelgroep en intermediair vervaagt in bepaalde situaties. Een aantal recent ontwikkelde en grootschalig aangepakte NME-activiteiten laat zien dat aan wat men 'einddoelgroepen' zou kunnen noemen (d.w.z. doelgroepen op uitvoerend niveau als bv. huishoudens en kantoren) ook intermediaire (d.w.z. ondersteunende, activerende en/of educatieve) taken worden toebedeeld, tijdens en/of na afloop van de NME-activiteit.

Actuele, gewenste en verwachte ontwikkelingen

De aandacht voor de diverse activiteiten zal in de nabije toekomst naar verwachting eerder toe- dan afnemen. Er is althans sprake van een positief ambitieniveau. Toename van aandacht wordt vooral verwacht bij de activiteiten coördinatie, netwerkontwikkeling en begeleiding. Ook wordt vaker een toenemende aandacht voor bepaalde doelgroepen verwacht, dan een afnemende. Opvallende uitzonderingen daarop vormen de doelgroepen 'afdelingen binnen de eigen organisatie', 'vrijwilligers' en 'politiek'. Gelet op de mate waarin de verschillende doelgroepen momenteel aandacht krijgen, lijkt met name de aandacht voor vrijwilligers te maken te zullen krijgen met een gevoelige afname.

Duidelijke verschillen tussen de in dit onderzoek onderscheiden typen organisaties zijn hierbij niet gevonden. Hooguit kan worden gesteld dat de zojuist genoemde verwachting vooral bestaat bij de algemene/overige educatieve organisaties. Al met al lijkt, gezien de enquêtegegevens, de aandacht zich geleidelijk te verplaatsen van het primaire proces en de educatieve inhoud naar meer voorwaarden-scheppende activiteiten, en van het werken met vrijwilligers naar een meer 'marktgerichte' invalshoek. Dit wordt bevestigd in de interviews: toename van het aantal samenwerkingsrelaties en doelgroepen, meer projectmatig werken, toename van professionaliteit, minder educatie en meer concurrentie.

Financieringsaspecten

Organisaties die buitenschoolse NME-activiteiten uitvoeren krijgen vaak via een aantal kanalen inkomsten. In naar het lijkt toenemende mate moet men het hebben van projectgebonden subsidies en inkomsten op de (vrije) markt, hetgeen de onzekerheid in het werk vergroot.

De rol van het Kaderplan en de Activiteitenprofielen

Tijdens het onderzoek (november-december 1994) was de helft van de respondenten niet bekend met de inhoud van het Kaderplan en was dit plan in meer dan de helft van de betreffende organisaties niet substantieel aan de orde. De in het Kaderplan onderscheiden vier Activiteitenprofielen lijken ruwweg slechts voor de helft van de respondenten, organisaties resp. activiteiten passend of bruikbaar te zijn.

Uit zowel de enquêteresultaten als de interviewronde komt naar voren dat de Activiteitenprofielen 'Kwaliteit van de woonomgeving' en 'Consumptie en leefstijl' de meeste aandacht krijgen. De profielen 'Vrijtijdsbesteding en recreatie' en 'Duurzaamheid in de werksituatie' blijven daarbij achter.

De mogelijke rol van een landelijk databestand

De meerderheid van de respondenten staat sceptisch tegenover de uitvoerbaarheid (met name voor wat betreft het actueel houden), de bruikbaarheid en de noodzaak van een eventueel (nieuw) op te zetten landelijk NME-databestand.

DISCUSSIE EN AANBEVELINGEN

De doelen van het Kaderplan

Welke consequenties moeten of kunnen de uitkomsten van dit onderzoek hebben voor de verdere uitwerking en uitvoering van het Kaderplan NME? Volgens het Kaderplan kan NME een belangrijke rol spelen bij het creëren en versterken van het draagvlak voor duurzame ontwikkeling. NME wordt daarbij als volgt omschreven: "NME helpt (personen en groepen in) de samenleving bij het leerproces om de principes van duurzaamheid in alle maatschappelijke en individuele beslissingen te betrekken."

Volgens het Kaderplan is NME tot nu toe met name gericht geweest op het aanbrengen van basiskennis en op mentaliteitsbeïnvloeding. Op langere termijn is ook een NME nodig die veel meer is gericht op daadwerkelijke activiteiten en concrete en zichtbare handelingen. Het Kaderplan bevat onder meer de volgende doelen (hier enigszins herordend):

- a concretisering en operationalisering van de inhoud van NME over de volle breedte van het concept 'duurzame ontwikkeling';
- b uitbreiding van de onderwerpen en soorten NME-activiteiten om duurzame ontwikkeling te realiseren;
- c uitbreiding van het aantal doelgroepen, uitbreiding van de actieve participatie door actoren in de samenleving, en verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en 'van onderop';
- d verhoging van de kwaliteit van de NME-activiteiten, leidend tot haalbare doelen en herkenbare effecten (doelgerichtheid en effectiviteit);
- e verbetering van het overzicht over en de samenhang en synergie tussen de NME-activiteiten, incl. een meer gezamenlijke programmering tussen de departementen;
- f vergroting van het rendement van de inspanningen die door de departementen worden gefinancierd.

In het Kaderplan worden de onderlinge relaties tussen deze doelen goeddeels impliciet gelaten. Naar onze mening wordt verondersteld dat de nadere operationalisering (a) gepaard zal gaan met uitbreiding van onderwerpen en doelgroepen (b), en dat meer doelgroepen meer zelf actief betrokken zullen moeten raken (c). Dit is consistent met de omschrijving van NME als hulp bij een maatschappelijk leerproces. Tevens zal de kwaliteit van de NME-activiteiten moeten toenemen (d), hetgeen een verdere professionalisering van het werk impliceert. Dit laatste kan worden gerekend tot de verantwoordelijkheid van de organisaties die zich met NME bezighouden. Tenslotte wordt het nodige gevraagd van de samenwerking tussen deze organisaties en tussen de departementen (e). Als gevolg van een en ander moet het rendement van alle inspanningen toenemen (f). Dit 'rendement' vatten we hier op als het meer en meer bereiken van de doelen a t/m e. Rendement zou ook verdergaand kunnen worden opgevat, en betrokken op leerresultaten, gedragsveranderingen en uiteindelijk verbeteringen in de toestand van natuur en milieu. Daarover verderop meer.

De insteek van dit onderzoek

Dit onderzoek is bedoeld om meer overzicht te verkrijgen over de diverse typen (buitenschoolse) NME-praktijken zoals die anno 1994-1995 bestaan. Daarbij gaat het zowel om uitvoerende als om ondersteunende, voorwaardenscheppende activiteiten. Tevens gaat het om ontwikkelingen die plaatsvinden en de mogelijke rol die het Kaderplan en de daarin beschreven activiteitenprofielen zouden kunnen vervullen.

In het onderzoek is NME zodanig omschreven dat ook voorlichtings- en communicatie-activiteiten daaronder vallen, mits met een duidelijk vormende bedoeling. Daarmee is het kader dus iets ruimer getrokken dan meestal bij 'educatie' het geval is (zie bv. de Nota NME, een meerjarenvisie, uit 1988). Dit is gedaan om te komen tot een brede inventarisatie. Om dezelfde reden is geprobeerd ook activiteiten mee te nemen die door betrokkenen zelf evt. (nog) niet tot NME worden gerekend. Ook de omschrijving van 'buitenschools' is afgestemd op een brede inventarisatie, door alleen 'binnenschoolse' activiteiten uit te sluiten in de betekenis van activiteiten die door scholen worden georganiseerd. (Deze binnenschoolse NME wordt beschreven in de rapportages vanuit en over het NME-O-project, zie bv. Stokking, 1994).

De beschrijving van de NME-praktijken is gericht op een middenniveau van specificatie: combinaties van typen activiteiten, doelgroepen, onderwerpen en werkvormen, zo mogelijk te localiseren bij bepaalde

typen uitvoerende of ondersteunende organisaties. Het was niet de bedoeling van het onderzoek om tot een dekkende lijst van activiteiten of organisaties te komen.

De bruikbaarheid van dit onderzoek

De zeggingskracht van dit onderzoek hangt samen met de verkregen respons. In eerste instantie is, gebruikmakend van een aantal verschillende bronnen, een bestand samengesteld van ongeveer 1000 organisaties:

- NME-organisaties;
- Natuur- en Milieu-organisaties;
- organisaties met NME als mogelijk neven doel (zoals maatschappelijke organisaties, overheden, en organisaties die zich primair met 'andere' educaties bezighouden);
- meer algemene educatief gerichte organisaties (zoals sociaalculturele voorzieningen en instellingen voor volwasseneneducatie).

Hiervan zijn 535 organisaties schriftelijk en 25 persoonlijk benaderd (zo goed mogelijk verdeeld over bovenstaande vier categorieën en daarbinnen over een twintigtal onderscheiden subcategorieën). Van de eerste groep respondeerde (in enkele weken, rond de Kerst) 30%, waarvan afgerond 150 in dit rapport konden worden verwerkt. Deze respons was breed gespreid over de diverse categorieën organisaties. Deze 150 organisaties voeren gemiddeld 5 typen uitvoerende en/of ondersteunende buitenschoolse NME-activiteiten uit. In de vragenlijsten zijn door de respondenten van deze organisaties in totaal 240 concrete activiteiten gedetailleerd beschreven. De 25 persoonlijk benaderde organisaties leverden gedetailleerde beschrijvingen op van nog eens 100 activiteiten.

Al met al menen wij dat dit onderzoek voldoende basis biedt voor het verlangde overzicht van typen buitenschoolse NME-praktijken. Een uitzondering daarbij moet worden gemaakt voor specifieke milieu-opleidingen en -trainingen zoals die binnen het bedrijfsleven plaatsvinden. Het onderzoek was er niet op gericht om ook die sector in kaart te brengen.

De uitkomsten van dit onderzoek

De voornaamste uitkomsten van het onderzoek laten zich als volgt samenvatten:

- de organisaties richten zich, in meerdere of mindere mate, op alle (ongeveer 20) onderscheiden doelgroepen; opvallend veel organisaties zijn (mede) gericht op 'de (gehele) bevolking';
- de organisaties richten zich, in meerdere of mindere mate, op alle (ongeveer 10) onderscheiden doelen; opvallend veel organisaties streven doelen na m.b.t. kennis en inzicht;
- de organisaties richten zich, in meerdere of mindere mate, op gemiddeld 5 van de (ongeveer 15) onderscheiden typen (uitvoerende dan wel ondersteunende) activiteiten;
- de organisaties laten zich amper groeperen naar typerende combinaties van doelgroepen, doelen of typen activiteiten, ze verschillen primair in het aantal doelgroepen, doelen en activiteitentypen dat ze bestrijken;
- de in totaal bijna 350 gedetailleerd geïnventariseerde activiteiten zijn beschreven naar doelgroep, type activiteit, inhoud (onderwerp) en werkvorm; de dominerende uitkomst is dat bijna alle mogelijke combinaties van deze kenmerken voorkomen;
- al met al blijken typen organisaties zich niet duidelijk te profileren of specialiseren, en vormen de NME-praktijken een ware lappendeken van zeer diverse activiteiten;
- de meest voorkomende typen ondersteunende activiteiten zijn:
 - ontwikkelen, produceren, distribueren en/of uitlenen van materialen;
 - ontwikkelen van cursussen, trainingen, begeleidingsaanpakken, e.d.;
 - coördinatie, netwerkontwikkeling, overleg;
 - onderhouden en openstellen van terreinen;
- de meest voorkomende typen uitvoerende activiteiten zijn:
 - educatieve activiteiten, gericht op kennisoverdracht en vorming, door middel van:
 - begeleide doe-activiteiten, vaak op lokatie (bv. veldwerk);
 - cursussen, lessen, scholingsbijeenkomsten, workshops;

welke segmentatie
is er
over nagedacht?
?

werkveld
nog steeds
in pioniers-
fase ?

- voorlichting en communicatie (vaak voor brede doelgroepen), door middel van:
 - informatieve materialen;
 - tentoonstellingen;
 - diverse spelvormen;
 - diverse vormen van informatie-uitwisseling en discussie;
 - excursies en rondleidingen op lokatie;
- de inhoud (onderwerpen) van de activiteiten dekken de beleidsterreinen van alle in het Kaderplan deelnemende departementen;
- de aantallen doelgroepen en onderwerpen waarop de organisaties en de activiteiten zich richten, nemen toe;
- een relatief toenemend aantal activiteiten is gericht op werkvormen als informatie-uitwisseling en discussie (opiniëring, participatie);
- de grenzen tussen ondersteuning, samenwerking en uitvoering lijken te vervagen; steeds meer organisaties worden elkaars doelgroepen, en steeds meer activiteiten betreffen voorwaarden voor NME, in de sfeer van beleid en/of werkontwikkeling;
- er lijkt zich momenteel een zekere verschuiving te voltrekken naar **minder intensieve educatieve activiteiten** en een **kleiner accent op vrijwilligers**, en naar het meer opzetten van en opereren binnen structuren en meer opereren op een markt; enerzijds kan dit worden getypeerd als een toename van verzakelijking, anderzijds als een toename van concurrentie; onzekerheden nemen toe en relatief meer activiteiten gaan voorwaarden betreffen, in plaats van het primaire proces; een bijkomende ontwikkeling is een toenemende emancipatie van lokale en regionale organisaties van traditionele relaties met landelijke en provinciale instellingen, welke in hun oude vorm naar het lijkt in toenemende mate als bevoogdend en disfunctioneel worden ervaren;
- het uitgebrachte Kaderplan en de daarin beschreven activiteitenprofielen zijn (slechts) voor de helft van de organisaties **in potentie functioneel**;
- het begrip 'NME' krijgt zeer verschillende invullingen, van heel breed tot heel specifiek; de term wordt door een aantal betrokkenen bewust vermeden vanwege de negatieve connotaties die ze kan oproepen ('milieucommunicatie' en 'milieu-opleidingen' zouden termen zijn die 'beter liggen').

De betekenis van de uitkomsten voor het Kaderplan

Van de eerder beschreven doelen van het Kaderplan lijken de doelen van uitbreiding van onderwerpen, soorten activiteiten en doelgroepen al steeds meer te worden gerealiseerd. Het ligt niet in de rede dat dit proces van uitbreiding op zich momenteel een extra impuls behoeft.

Gelet op de toename van diverse vormen van informatie-uitwisseling en discussie lijkt ook aan het doel van toenemende participatie te worden tegemoet gekomen.

Een verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en 'van onderop' lijkt zich daarmee tevens af te tekenen. De departementen zouden daaraan verder kunnen bijdragen door zich bij de inhoudelijke programmering (m.b.v. activiteitenprofielen of anderszins) te beperken (om activiteiten van onderop voldoende kans te geven), en ook door de gevestigde landelijke en provinciale instellingen geen zwaardere rol te geven dan adequaat is (om de toenemende emancipatie van lokale en regionale organisaties van traditionele relaties met landelijke en provinciale instellingen niet te frustreren).

Opvallend **weinig** duidelijke voortgang lijkt het doel van de **nadere operationalisering** van NME resp. duurzame ontwikkeling te boeken. Er verschijnen wel steeds meer aanzetten (zie literatuurlijst), maar die worden nog **weinig** systematisch benut. Tenslotte is ook over de kwaliteit van de vele activiteiten nog **slechts weinig** bekend. Beide laatste punten ('operationalisering' en 'kwaliteit') bevestigen de uitkomsten van de tussentijdse evaluatie van het binnenschoolse NME-O-project (zie Stokking, 1994), en betekenen dat de betreffende agenda uit de Nota NME, een meerjarenvisie (uit 1988) nog steeds open staat.

Het Kaderplan-doel van een meer samenhangende programmering, tenslotte, staat eveneens nog op de agenda.

Concluderend vergt het doel van **toenemend rendement** op dit moment vooral dat meer duidelijkheid ontstaat over **inhouden, aanpakken en effecten**.

Een aanzet tot een bijdrage aan meer duidelijkheid kan een beknopte analyse van doelen van beleid m.b.t. NME zijn. Van de essentiële doelen en hun onderlinge relaties lijkt steeds slechts een deel in beeld te verschijnen, nl.:

- het versterken van het (maatschappelijk) draagvlak voor op natuur en milieu gerichte maatregelen van de (rijks)overheid;
- het bevorderen van het (maatschappelijk) leerproces aangaande (het rekening houden met) de principes van duurzame ontwikkeling.

Beide doelen monden erin uit dat personen en organisaties zich op bepaalde wijzen (gaan) gedragen. Het Kaderplan lijkt een dergelijke gedragsgerichte benadering te beklemtonen, naast een al langer bestaande gerichtheid op kennis en houding. Het belang van de ontwikkeling van kennis, inzicht en waarden, lijkt daardoor wat op het tweede plan te komen. Dat zou echter onverstandig zijn, want:

- we weten nog onvoldoende wat (op lange termijn) duurzaam is (resp. duurzaamheid bevordert);
- het is dus niet adequaat nu al te nadrukkelijk aan te sturen op specifieke gedragingen die daaraan nu lijken te voldoen;
- het maatschappelijk leerproces vergt juist dat personen en organisaties hun gedrag kunnen (leren) bijstellen op grond van toenemende kennis en inzichten, en bepaalde waarden.

Vervolgens zijn er uiteraard ook de doelen ten aanzien van de natuur en het milieu zelf. Deze worden vaak gedefinieerd in relatie tot handelen van mensen (afname van uitputting, vervuiling en aantasting). Indicatoren voor de kwaliteit van natuur en milieu en de mechanismen die deze kwaliteit bedreigen zouden meer dan nu gebeurt een rol moeten (kunnen) vervullen, als kennisinhouden bij leerprocessen.

En dan is er tenslotte de achter dit alles liggende problematiek van het moeten leren rekening houden met andere belangen dan de eigen, korte termijn belangen: het respecteren van de eigen waarde van de natuur, en het niet afwentelen van kosten op anderen, andere delen van de wereld en toekomstige generaties. Volgens sommigen zal dit zelfs ingrijpende consequenties (moeten) hebben voor onze maatschappelijke en economische structuren.

Op meer operationeel niveau staan de departementen voor de vraag welke beleidsinstrumenten zij ten behoeve van het bereiken van de doelen van het Kaderplan willen en kunnen inzetten. Op een aantal punten zijn nadere keuzen mogelijk, en wellicht ook nodig:

- leggen van accenten op bevorderen van kennis, inzicht en betrokkenheid, dan wel op het veranderen van concrete gedragingen van personen en organisaties;
- bevorderen van verdieping van NME-activiteiten (bv. meer doelgroepspecifieke activiteiten of meer intensieve werkvormen met naar verwachting meer blijvende effecten), dan wel verdere verbreding;
- bevorderen van educatie (langduriger systematischer leerprocessen), tweezijdige communicatie (vormen van dialoog) en/of eenzijdige communicatie/voorlichting;
- de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' resp. 'van onderop' (mede in relatie tot aspecten van acceptatie, commitment, verbreding, innovatie en kwaliteit);
- de wijze van aansluiting bij het NME-O-project;
- de situering van NME-beleid: NME als koepelbegrip (min of meer de situatie in de afgelopen jaren), NME als geïntegreerd (facetbeleid), of juist NME als apart beleidsterrein.

Wat betreft de punten a t/m d lijkt het voor de hand te liggen het een te doen en het ander niet te laten. Dat wil zeggen: juist een beleid waarin minder van bovenaf wordt gestuurd en meer activiteiten van onderop worden bevorderd, moet geen a priori uitspraken doen over specifieke doelstellingen en aanpakken. Zowel diepte- als breedte-activiteiten hebben bestaansrecht, zeker zolang nog onduidelijk is wat hun uiteindelijke bijdrage is aan het beoogde maatschappelijke leerproces.

Ten aanzien van de aansluiting met het NME-O-project (e) merken we op dat dat project heeft geleid tot de ontwikkeling van allerlei produkten, diensten, ervaringen, ideeën en samenwerkingsrelaties (ook met allerlei buitenschoolse organisaties). Het zou absurd zijn daar niet bij aan te sluiten. Het hele onderscheid binnenschools-buitenschools is als probleem in hoge mate toevallig ontstaan en kunstmatig.

De vraag hoe beleid met betrekking tot NME het beste kan worden ingekaderd (f) zou mede moeten worden gezien vanuit de vraag hoe het maatschappelijke leerproces het beste kan worden bevorderd,

hetgeen onder meer wil zeggen, hoe:

- de gewenste activiteiten kunnen worden gestimuleerd;
- storende interferenties vanuit andere beleidskaders kunnen worden vermeden;
- andere overheden, maatschappelijke organisaties, educatieve instellingen, bedrijfsleven en de kennisinfrastructuur kunnen worden ingeschakeld.

Om te beginnen lijkt het in dit verband voor de hand te liggen dat de betrokken departementen die eigen onderdelen die tot nu toe nog niet nauw bij het Kaderplan zijn betrokken, daar wel bij te gaan betrekken (Volksgezondheid op VWS, Volwasseneneducatie op OC&W, Waterstaat op V&W), en gaan stimuleren dat in het veld meer samenwerking op gang komt tussen de organisaties die tot nu toe vooral met NME bezig waren, en allerlei sociaal-culturele instellingen en instellingen voor volwasseneneducatie, die wel nauwe contacten met belangrijke doelgroepen onderhouden maar, zo blijkt uit dit onderzoek, nog relatief weinig bij NME zijn betrokken.

Al met al zijn de twee meest opvallende kenmerken van 'NME' als werkveld en als beleidsterrein:

- dat de doelen, inhouden en aanpakken zich, zo lijkt ook weer uit dit onderzoek te moeten worden geconcludeerd, **zich nog niet hebben uitgekristalliseerd**;
- dat over de kwaliteit en effecten opvallend weinig bekend is, en dit in termen van:
 - de kwaliteit van de organisaties, resp. de professionaliteit waarmee het werk gebeurt;
 - de leer- en gedragseffecten bij de deelnemers;
 - de evt. doorwerking daarvan in de samenleving;
 - de evt. impact daarvan op de toestand van natuur en milieu.

De evt. doorwerking in de samenleving en de impact op natuur en milieu betreffen zaken die moeilijk tot de verantwoordelijkheid van het NME-veld kunnen worden gerekend, en overigens ook niet gemakkelijk onderzoekbaar zijn. Dit geldt niet voor de eerste twee genoemde zaken. Het vermoeden lijkt gerechtvaardigd, **dat daarbij de beperkte voortgang qua doelen, inhouden en aanpakken) voor een belangrijk deel voortkomt uit het gebrek aan kennis over effecten.** Aan de ook in het Kaderplan genoemde aspecten van kwaliteit, monitoring en evaluatie kan daarom moeilijk teveel gewicht worden toegekend.

Concreet stellen we afsluitend voor, om:

- de extra impuls te binden aan duidelijker subsidievoorwaarden ten aanzien van kwaliteitszorg en evaluatie, meer dan te sturen via inhoudelijke programmering (de daarmee beoogde verbreding van doelgroepen en onderwerpen vindt, blijkens dit onderzoek, toch wel plaats);
- nadrukkelijker onderzoek en monitoring uit te zetten naar de hiervoor genoemde aspecten van kwaliteit en effecten, en te bewerkstelligen dat de kennis die dit oplevert ook (meer) wordt benut;
- te bezien welke specifieke ondersteuning nodig is voor de verdere operationalisering van het concept 'duurzame ontwikkeling', van de ontwikkeling van nieuwe en/of meer effectieve activiteiten, en van de professionalisering van de betrokken organisaties en personen;
- de uitvoering van het Kaderplan tussentijds, bij voorkeur halverwege (1997) te (doen) evalueren, en zonodig op grond daarvan bij te stellen (de daarbij benodigde gegevens zullen dan uiteraard wel al moeten zijn verzameld en verwerkt).

2de nota NME

4-maatschappelijk

evaluatie plan maken

Resumé van de aanbevelingen:

- 1 De vraag hoe beleid met betrekking tot NME het beste kan worden ingekaderd, moet worden gezien vanuit de vraag hoe het maatschappelijke leerproces het beste kan worden bevorderd, hetgeen onder meer wil zeggen, hoe:
 - de gewenste activiteiten kunnen worden gestimuleerd;
 - storende interferenties vanuit andere beleidskaders kunnen worden vermeden;
 - andere overheden, maatschappelijke organisaties, educatieve instellingen, bedrijfsleven en de kennisinfrastructuur kunnen worden ingeschakeld.

De betrokken departementen zouden om te beginnen die eigen onderdelen die tot nu toe nog niet nauw bij het Kaderplan zijn betrokken, daar wel bij moeten gaan betrekken (Volksgezondheid op VWS, Volwasseneneducatie op OC&W, Waterstaat op V&W), en moeten gaan stimuleren dat in het veld meer samenwerking op gang komt tussen de organisaties die tot nu toe vooral met NME bezig waren, en allerlei sociaal-culturele instellingen en instellingen voor volwasseneneducatie, die wel nauwe contacten met belangrijke doelgroepen onderhouden maar, zo blijkt uit dit onderzoek, nog weinig bij NME zijn betrokken.
- 2 Het onderscheid binnenschools-buitenschools is als probleem in hoge mate toevallig ontstaan en kunstmatig. Het NME-O-project heeft geleid tot de ontwikkeling van allerlei producten, diensten, ervaringen, ideeën en samenwerkingsrelaties (ook met allerlei buitenschoolse organisaties). Daarbij moet zoveel mogelijk worden aangesloten.
- 3 Een beleid waarin minder van bovenaf wordt gestuurd en meer activiteiten van onderop worden bevorderd, moet geen a priori uitspraken doen over specifieke doelstellingen en aanpakken. Zowel diepte- als breedte-activiteiten hebben bestaansrecht, zeker zolang nog onduidelijk is wat hun uiteindelijke bijdrage is aan het beoogde maatschappelijke leerproces.
- 4 De departementen kunnen bijdragen aan verbetering van de balans tussen activiteiten 'van bovenaf' en 'van onderop' door zich bij de inhoudelijke programmering (m.b.v. activiteitenprofielen of anderszins) te beperken (om activiteiten van onderop voldoende kans te geven), en ook door de gevestigde landelijke en provinciale instellingen geen zwaardere rol te geven dan adequaat is (om de toenemende emancipatie van lokale en regionale organisaties van traditionele relaties met landelijke en provinciale instellingen - welke in hun oude vorm naar het lijkt in toenemende mate als bevoogdend en disfunctioneel worden ervaren - niet te frustreren).
- 5 Het Kaderplan lijkt een gedragsgerichte benadering te beklemtonen, naast een al langer bestaande gerichtheid op kennis en houding. Het belang van de ontwikkeling van kennis, inzicht en waarden, moet daardoor niet op het tweede plan komen, want:
 - we weten nog onvoldoende wat (op lange termijn) duurzaam is (resp. duurzaamheid bevordert);
 - het is dus niet adequaat nu al te nadrukkelijk aan te sturen op specifieke gedragingen die daaraan nu lijken te voldoen;
 - het maatschappelijk leerproces vergt juist dat personen en organisaties hun gedrag kunnen (leren) bijstellen op grond van toenemende kennis en inzichten, en bepaalde waarden.
- 6 Er worden uiteindelijk doelen nagestreefd ten aanzien van de natuur en het milieu zelf. Deze worden vaak gedefinieerd in relatie tot handelen van mensen (afname van uitputting, vervuiling en aantasting). Indicatoren voor de kwaliteit van natuur en milieu en de mechanismen die deze kwaliteit bedreigen zouden meer dan nu gebeurt een rol moeten (kunnen) vervullen, als kennisinhouden bij leerprocessen.

- 7 Het Kaderplan-doel van toename van rendement, vergt op dit moment vooral dat meer duidelijkheid ontstaat over inhouden, aanpakken en effecten. In dit kader wordt aanbevolen:
 - a de extra impuls te binden aan duidelijker subsidievoorwaarden ten aanzien van kwaliteitszorg en evaluatie, meer dan te sturen via inhoudelijke programmering (de daarmee beoogde verbreding van doelgroepen en onderwerpen vindt, blijkens dit onderzoek, toch wel plaats);
 - b nadrukkelijker onderzoek en monitoring uit te zetten naar de hiervoor genoemde aspecten van kwaliteit en effecten, en te bewerkstelligen dat de kennis die dit oplevert ook (meer) wordt benut;
 - c te bezien welke specifieke ondersteuning nodig is van de verdere operationalisering van het concept 'duurzame ontwikkeling', van de ontwikkeling van nieuwe en/of meer effectieve activiteiten, en van de professionalisering van de betrokken organisaties en personen;
- 8 De uitvoering van het Kaderplan dient tussentijds, bij voorkeur halverwege (1997), te worden geëvalueerd, en zonodig op grond daarvan bijgesteld (de daarbij benodigde gegevens zullen dan uiteraard wel al moeten zijn verzameld en verwerkt).

LITERATUUR

Alblas, A.H., J.J.S. Broertjes, F.J.J.M. Janssen, en A.J. Waarlo. Begrip en betrokkenheid. Bouwstenen voor leerbare thema's in natuur- en milieu-educatie. Wageningen, 1993.

Boersma, K.Th., en J.C. Schouw. Tussen natuur en milieu. Uitgangspunten voor een didactiek van natuur- en milieu-educatie. Enschede, 1988.

Bolhuis, S.M. Vormen van volwasseneducatie. In: H.C. de Wolf, H. Lam, C.J. Snijders. Gids volwasseneducatie. Den Haag, 1980.

Eberg, J.W., H.M.C. Eijkelhof, J. Kortland, K.M. Stokking. Naar een didactiek voor natuur- en milieu-educatie in het onderwijs. Utrecht, 1991.

Landelijk Servicebureau Ontwikkelingseducatie. Met het oog op de educaties. Amsterdam, 1993.

Margadant-van Arcken, M. Groen verschiet. Natuurbeleving en natuuronderwijs bij acht- tot twaalfjarige kinderen. Den Haag, 1990.

Margadant-van Arcken, M. Natuur en milieu uit de eerste hand. Denkbeelden, belevingen en leerwensen van dertien- tot achttienjarigen. Den Haag, 1994.

Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, directie NBLF. Natuur en educatie. Een praktijkbeeld. Den Haag, 1992.

Ministeries van Landbouw en Visserij en van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. Nota Natuur- en Milieu-educatie. Een Meerjarenvisie. Den Haag, 1988.

Ministeries van/voor EZ, LNV, O&W, OS, VROM, V&W, WVC. Kaderplan Natuur- en Milieu-Educatie 1993-1999. Extra Impuls. Op weg naar duurzaamheid als tweede natuur. Den Haag, 1993.

Ministeries van/voor BuZa(OS), EZ, LNV, O&W, V&W, VROM. Meerjarenplan Natuur- en Milieu-Educatie (NME) 1992-1995. Plan op hoofdlijnen voor een structurele en samenhangende invoering van Natuur- en Milieu-Educatie in het basis- en voortgezet onderwijs. Den Haag, 1992.

Stichting Milieu Educatie. Rol van milieu educatieve centra in lokaal en regionaal milieubeleid. Utrecht, 1994.

Stokking, K.M. Invoering NME Halverwege? Van kaderbrief tot kaderplan: een tussentijdse evaluatie van de invoering van natuur- en milieu-educatie in vier sectoren van het onderwijs. Utrecht, 1994.

Zloch, H., P. Oosterhuis, E. Maier, F. Brinkman. Caring for the Earth. Leerbaarheidsanalyse. Amsterdam, 1994.

BIJLAGE 1 Vragenlijst 1e ronde

I BEGRIPSOMSCHRIJVING NME

- Wat houdt NME aan dit departement in?
- Welke educatieve activiteiten zijn er; wordt er een afbakening met voorlichting gemaakt?
- Wat houdt buitenschoolse educatie volgens u in in het kader NME? aansluiting binnenschools-buitenschools, raakpunten?
- Welke soorten educatieve activiteiten zijn te onderscheiden? (gesubsidieerde acties, projecten; verwante activiteiten)
- Welke (typen) uitvoerende instellingen zijn er?
- Voor welke soorten doelgroepen worden de educatieve activiteiten georganiseerd?
- Door wie worden deze activiteiten uitgevoerd (vrijwilligers, professionele krachten).

II VOORWAARDENSCHEPPENDE INSTELLINGEN EN ACTIVITEITEN

- Welke voorwaardenschepende, ondersteunende instellingen zijn werkzaam op het terrein van de NME, dat wil zeggen binnen dit departement?
- Welke soorten instellingen, onderverdeling naar landelijk, provinciaal, regionaal, zijn er te onderscheiden?
- Voor welke soorten doelgroepen werken deze instellingen? (Nagaan per instelling)
- Is er een andere indeling in instellingen mogelijk? Resp. wordt er op uw departement een andere indeling aangehouden?
- Zo ja, levert die een andere indeling andere instellingen, educatieve activiteiten en doelgroepen op? (Nagaan per instelling)
- Welke rechtsvorm hebben de genoemde instellingen? (Typering vereniging etc. actieve leden of niet, werken met (veel) vrijwilligers etc.(per instelling nalopen))
- Welke niet genoemde (voorwaardenschepende) instellingen die onder uw departementale aandachtsgebied vallen, zouden naar uw mening ook aandacht moeten schenken aan NME?
- Aan welke NME-activiteiten denkt u dan? (Per instelling activiteiten en doelgroepen)
- Zijn er/kent u instellingen die mogelijk wel NME-activiteiten uitvoeren, maar waarvan dat (nog) niet bekend is, bijvoorbeeld omdat er andere ingangen (gezondheid, veiligheid e.d.) voorop staan?

III ONTWIKKELINGEN OP HET TERREIN NME

- Welke educatieve activiteiten zullen naar uw mening op korte tot middellange termijn worden georganiseerd/veranderd? Activiteiten zowel van voorwaardenschepende als uitvoerende instellingen.
- Voor welke doelgroepen?
- Hoe ziet u de positie en de rol van uw departement bij de uitvoering van het Kaderplan?
- In hoeverre acht u een compleet databestand van alle activiteiten en organisaties op het gebied van buitenschoolse NME wenselijk (voor uw departement, voor de realisatie van het Kaderplan)? Hoe wordt de haalbaarheid van zo'n bestand door u ingeschat?

IV SAMENWERKING

- Welke vormen van samenwerking zijn er op welk terrein van NME?
- Wat zijn de verwachtingen t.a.v. samenwerking
- Welke wensen zijn er t.a.v. samenwerking in de toekomst?

V BESTANDEN NME-PRAKTIJKEN

- Beschikt u over schriftelijke documentatie van NME-bestanden?
- Heeft u overzichten van gesubsidieerde, gefaciliteerde NME-activiteiten en instellingen, voorwaardenschepende resp. uitvoerende?
(Met name van die instellingen/activiteiten die de afgelopen 3 jaar zijn gesubsidieerd)

VI NAMEN EN PERSONEN VOORWAARDENSCHEPPENDE INSTELLING

- Welke voorwaardenschepende instellingen op het terrein NME binnen uw departement zouden we kunnen benaderen om te bevragen als sleutelorganisatie? (Evt. namen van personen)

BIJLAGE 2 Gesprekspartners 1e ronde

Gesprekspartners op de departementen:

mevr. drs. R.A.E. Goezinne-Zijlman, Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, DG Welzijn, Directie Algemeen Sociaal Beleid

mevr. drs. M. Lenglet, Nationale Commissie Voorlichting en Bewustwording Ontwikkelingssamenwerking (vertegenwoordigt ministerie van OS)

mevr. ir. J.G.F.M. Williams-Jacobse, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, DG Milieubeheer, Directie Bestuurszaken

drs. C.A. Fuykschot en mevr. drs. M.A.C. Hoogbergen, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Directie VO, afdeling TAB

drs. D.A. Huitzing, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Directie Natuur, Bos, Landschap en Fauna

drs. C. Imans, Ministerie van Economische Zaken, Hoofdafdeling Milieuhygiëne

drs. J. Wester, Ministerie van Verkeer en Waterstaat, DGV

Overige gesprekspartners:

mr. T. Smit, Twijnstra Gudde

drs. G.J. Jutten, IVN

drs. B. Taverne, SME

BIJLAGE 3 Vragenlijst 2e ronde

I ACHTERGROND, PLAATS EN FUNCTIE ORGANISATIE

- 1 Interview met(naam):
- 2 Organisatie:
- 3 Functie:
- 4 Spreekt u namens de organisatie/afdeling/uzelf?
- 5 Andere afdeling(en) van de organisatie (+ evt contactpersoon andere afdeling(en)):

II BEGRIPSOMSCHRIJVING NME

- 6 Wat verstaat u in het algemeen onder NME, dus even los gezien van hoe u NME in uw eigen organisatie invult?
 - doelen
 - concrete activiteiten
 - doelgroepen
 - middelen
 - inhoudenOp bovenstaande punten doorvragen indien:
 - wordt gerefereerd aan NME als landelijk beleid(sterminologie)
 - het antwoord op de vraag niet alle elementen behelst, te globaal blijft of onvergelijkbaar wordt.
- 7 Hoe wordt NME in de werkpraktijk in uw organisatie ingevuld? (Wat is NME in uw organisatie; bent u het ermee eens zoals het wordt ingevuld in de organisatie?)
(doelen, concrete activiteiten, doelgroepen, middelen, inhouden)
Hierbij onderscheiden van uitvoerende en ondersteunende activiteiten.
- 8 Hoeveel mensen houden zich binnen uw organisatie bezig met NME, onderverdeeld naar beroeps-krachten en vrijwilligers?

II DOELGROEPEN VAN DE INSTELLING ALS INGANG VOOR DE NME-ACTIVITEITEN (m.b.t. afgelopen 3 jaar)

- 9 Op welke doelgroepen richt u zich met uw NME-activiteiten en wat zijn dan de verschillende bijbehorende typen NME-activiteiten?
 - Onderscheiden NME-activiteiten niet op scholen gericht - op scholen gericht.
 - Percentuele verdeling over buitenschoolse en binnenschoolse NME-activiteiten
 - Is die verdeling in percentages bewust zo gemaakt, resp beoogd?
 - Per doelgroep beoogde omvang vragen.
- 10 Beschrijving per NME-activiteit per doelgroep (voor elke NME-activiteit een nieuw blad nemen)
 - algemene doelen
 - leerdoelen
 - onderwerpen
 - werkvormen
 - in gebruik zijnde materialen
 - tijd(-sbesteding, -duur, start, looptijd, frequentie)
 - toetsing: intern, extern
 - groeps grootte
 - begeleiding (professioneel/vrijwilliger), kwalificatie/achtergrond
 - gerealiseerde deelname
 - initiatiefnemer
 - samenwerking:
 - .wordt er samengewerkt met andere organisaties t.b.v deze activiteit?
 - .zo ja, met welke organisaties?
 - .waaruit bestaat de specifieke eigen inbreng m.b.t deze activiteit?
 - .welke inbreng hebben de partners in het samenwerkingsproject?
 - ondersteuning:
 - .krijgt u ondersteuning van andere instellingen/organisaties bij de realisering van deze activiteit?
 - .zo ja, waaruit bestaat de ondersteuning?

IV KADERPLAN

- 11 Kent u het Kaderplan NME? ja/nee
- 12 Zoals u waarschijnlijk wel weet/zich misschien herinnert, worden in het Kaderplan 4 activiteitenprofielen onderscheiden. In hoeverre vindt u dat NME-activiteiten in die activiteitenprofielen zijn in te delen?
 - 1 Kwaliteit van de woonomgeving;
 - 2 Vrijtijdsbesteding en recreatie;
 - 3 Duurzaamheid in de werksituatie;
 - 4 Consumptie en leefstijl.
- 13 Kunnen uw eigen NME-activiteiten in die activiteitenprofielen worden ingedeeld?

V BELEID OP HET TERREIN VAN NME

- 14 Wordt er in uw instelling beleid gemaakt op het terrein van NME?
(dat wil zeggen: doelen gesteld, middelen vastgesteld, strategieën ontwikkeld, e.d.)
- 15 Heeft u beleidsplannen op schrift? Zo ja, kunnen wij een exemplaar van de plannen krijgen?
- 16 Welke beleidsdoelen beoogt u met uw NME-activiteiten?

VI FINANCIËN

- 17 Van wie, welke instelling, voor welke NME-activiteit krijgt u financiën?
- 18 Volgens welke regeling krijgt u genoemde financiën?
- 19 Aan wie, welke instelling, voor welke NME-activiteit verstrekt u financiën?
- 20 Volgens welke regeling verstrekt u genoemde financiën?

VII DATABASE

- 21 Bestaat er bij uw organisatie behoefte aan het gebruik van een database?
(Duidelijk maken wat de database kan inhouden)
- 22 a Is het opbouwen en instandhouden van een database volgens u uitvoerbaar
b Zou uw organisatie er aan mee willen werken?

VIII OPMERKINGEN

- 23 Hebt u nog opmerkingen over of naar aanleiding van de vragen die u niet kwijt kon?

Keuzen bij tijdgebrek:

- In ieder geval voor 1 tot 2 NME-activiteiten het lijstje bij vraag 10 helemaal afwerken, in plaats van van alle activiteiten een beperkt aantal gegevens te krijgen (diepte in plaats van breedte).
- Wanneer een instelling zowel uitvoerende als ondersteunende activiteiten verricht, prioriteit geven aan de uitvoerende activiteiten; op de ondersteunende gaan we in zo'n geval korter in.

Criteria voor selectie van activiteiten:

- Spreiding in activiteiten per organisatie
- Bekendheid: weten we er al wat van? Dat wil zeggen: zijn we via een document of vraaggesprek al geattendeerd op (het belang van) de activiteit?
- Wordt de activiteit veel genoemd (in gesprekken)?
- Karakteristiek voor de organisatie: de ene activiteit is karakteristischer dan de andere; heeft wellicht een grotere omvang, dan wel is belangrijk in het beleid van de organisatie (toekomstwaarde).

Tijdsverdeling binnen de interviews:

Het interview is opgebouwd als drieluik: de categorieën I + II zijn het linkerluik, III is het middendeelte, en IV tm VIII zijn het rechterluik. Opbouw in tijd: duur: totaal 90 min., waarvan I+II: 15 min., III: 45 min., incl. 10 min. voor 'ondersteuning', en IV tm VII: 30 min.

BIJLAGE 4 Gesprekspartners 2e ronde

(NB: de gebruikte namen en afkortingen voor organisaties zijn conform de situatie ten tijde van de gegevensverzameling)

J. Andrik, De kleine aarde

mw T. Appelman-Komen, Stichting Milieukwartet

mw C. Berkenbos, Consulentenschap NME provincie Flevoland

S. de Boer, Den Haag Ecocstad

H. van der Burg, NOVEM regio west

A. Bijma, COS W-Brabant

drs. E. Canjels, Wijken voor milieu

R. Damhuis, GGD Midden-IJssel

drs. G.J. Endedijk, MEC Breda

mw drs. J. 't Hart en mw drs. R. Kwakkestein, Stichting Natuur en Milieu

drs Th. van der Heiden, Stichting groen volkshogeschoolwerk

J. Huige, NIVON

drs M. Janssen, Scholingsinstituut FNV

D.J. Joustra, Bureau SME milieubeleidsadviesing

drs H. Kromhout, ANWB regio oost

A. Liebrand, Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee

J.B. van Lochem en mw I. van Hees, Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling

H. Muller, IVN afdeling Dordrecht

mw A. Naber en drs. J. Donner, Stichting Natuur en Milieu Overijssel

mw V. Oomen, Misset Uitgeverij bv

J. van der Pas, Milieukompas Nijmegen

F. Veldkamp, E. Canjels en J. Hofman, Lamigo en LCO, resp. Stichting Raster

K. Waagmeester, Platform voor Duurzame Ontwikkeling

mw G. van der West, SME

mw K. van Wezel, Vereniging Milieudefensie

mw. drs E. van der Wilk, Nationaal Natuurhistorisch Museum

BIJLAGE 5 Tekst begeleidende brief 3e ronde

Datum

7 december 1994

Onderwerp

onderzoek inventarisatie NME-praktijken

Geachte mevrouw/mijnheer,

Een jaar geleden hebben 7 ministeries samen een nota uitgebracht, onder de titel:

'Kaderplan NME 1993-1999 - Extra impuls: op weg naar duurzaamheid als tweede natuur'.

Hierin staan allerlei beleidsvoornemens op het gebied van, wat wordt genoemd: "buitenschoolse NME".

'NME' staat voor 'Natuur- en Milieu-Educatie'. Deze term wordt steeds meer gebruikt als een verzamelbegrip voor allerlei activiteiten die op de een of andere manier invloed uitoefenen op kennis, opvattingen, vaardigheden en gedragingen van mensen, voor zover die betrekking hebben op de natuur of het milieu. Met buitenschoolse NME worden NME-achtige activiteiten bedoeld die niet uitgaan van een school voor regulier onderwijs (maar eventueel wel op scholen of jongeren kunnen zijn gericht). Het gaat bv. om de activiteiten van een volkshogeschool, van een milieuvereniging, van de afdeling milieu van een gemeente, of van een nutsbedrijf. Het kunnen activiteiten zijn die expliciet op de genoemde beïnvloeding zijn gericht (bv. een cursus 'milieuvriendelijk huishouden', of een kaderopleiding), maar ook activiteiten die, misschien onbedoeld, een dergelijke invloed (kunnen) hebben (bv. overleg in een gemeente over milieu-eisen bij bouwplannen). Ook voorlichtings- en communicatie-activiteiten kunnen hier bijhoren.

In opdracht van een door genoemde 7 ministeries ingesteld Interimmanagement voert het ISOR een inventarisatie uit van huidige en voorgenomen activiteiten op dit gebied. Deze inventarisatie betreft zowel uitvoerende als ondersteunende activiteiten, waarbij de prioriteit ligt bij uitvoerende activiteiten.

Aangezien de concrete uitwerking van toekomstige maatregelen, inclusief mogelijke subsidiëring of anderssoortige facilitering van activiteiten, mede zal worden gebaseerd op de uitkomsten van deze inventarisatie, kan deelname hieraan voor u en uw organisatie van belang zijn.

Wij vragen u hierbij dan ook om uw medewerking aan dit onderzoek 'Inventarisatie NME-praktijken', in de vorm van het invullen van de bijgevoegde vragenlijst. Als tegenprestatie ontvangt u van ons een samenvatting van de uitkomsten; u kunt dan uw eigen situatie vergelijken met het landelijke beeld.

Voor alle duidelijkheid: uw gegevens zullen door ons, als universitaire instelling, strikt vertrouwelijk worden behandeld, en niet op naam worden gerapporteerd, noch voor andere doeleinden gebruikt.

U kunt de ingevulde vragenlijst aan ons terugsturen in de bijgevoegde antwoordenvolp (geen postzegel nodig). Wij ontvangen deze bij voorkeur voor 23 december 1994, en uiterlijk op 2 januari 1995.

Wij danken u bij voorbaat voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

drs. M. Broens, drs. R. Kloppenburg, dr. K. Stokking

Uw naam: _____

De organisatie waar u werkt: _____

De eventuele (landelijke) 'moeder'organisatie: _____

De evt. afdeling waar u werkt: _____

Adres: _____

Telefoonnummer: _____

1 Wilt u de organisatie waar u werkt hieronder indelen in één van de volgende categorieën?

- ☐ een instelling voor natuur- en milieu-educatie
- ☐ een instelling voor natuurbehoud/milieubescherming
- ☐ een instelling of vereniging voor gebiedsbeheer (staatsbosbeheer, waterschap, beheer heemtuin etc.)
- ☐ een instelling of vereniging voor bescherming van soorten (flora, fauna)
- ☐ een instelling met betrekking tot ontwikkelingssamenwerking
- ☐ een instelling met betrekking tot verkeer(sveiligheid)
- ☐ een sociaal-culturele voorziening (biblio- of mediatheekdienst, museum etc.)
- ☐ een afdeling bij een ministerie, provincie of gemeente
- ☐ een nutsbedrijf
- ☐ media (radio, televisie, pers)
- ☐ een instelling die adviseert en begeleidt bij organisatieveranderingsprocessen
- ☐ een instelling die adviseert en begeleidt op het gebied van communicatie
- ☐ een maatschappelijke organisatie (kerk, vakbond, politieke partij, vrouwenorganisatie etc.)
- ☐ een instelling voor onderwijsverzorging (begeleiding, leerplan- of toetsontwikkeling)
- ☐ een instelling voor opleiding van volwassenen
- ☐ een instelling voor bedrijfsopleidingen
- ☐ een HBO- of WO-onderzoeksinstituut
- ☐ een onderzoeksinstituut, anders dan HBO of WO
- ☐ een platform of samenwerkingsverband, te weten: _____
- ☐ een ander soort instelling, namelijk: _____

'NME' staat voor 'Natuur- en Milieu-Educatie'. Deze term wordt steeds meer gebruikt als een verzamelbegrip voor allerlei activiteiten die op de een of andere manier invloed uitoefenen op de kennis, opvattingen, vaardigheden en gedragingen van mensen, voor zover die betrekking hebben op de natuur en/of het milieu.

In dit onderzoek gaat het over buitenschoolse NME. Daarmee worden NME-achtige activiteiten bedoeld die niet uitgaan van een school voor regulier onderwijs (maar eventueel wel op scholen of jongeren kunnen zijn gericht). Het gaat dus bv. om de activiteiten van een volkshogeschool, van een milieuvereniging, van de afdeling milieu van een gemeente, of van een nutsbedrijf. Het kunnen activiteiten zijn die expliciet op de genoemde beïnvloeding zijn gericht (bv. een cursus 'milieuvriendelijk huishouden', of een kaderopleiding), maar ook activiteiten die, misschien onbedoeld, een dergelijke invloed (kunnen) hebben (bv. overleg in een gemeente over milieu-eisen bij bouwplannen). Ook voorlichtings- en communicatie-activiteiten kunnen hier bijhoren.

2 Welke plaats nemen dergelijke buitenschoolse NME- activiteiten binnen uw organisatie in?

- ☐ NME is de hoofdtaak van de organisatie
- ☐ NME is één taak van de organisatie, naast andere
- ☐ soms vinden activiteiten plaats die kunnen worden beschouwd als (buitenschoolse) NME
- ☐ er worden geen buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten uitgevoerd

Als in en/of door uw organisatie geen buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten worden uitgevoerd, dan hoeft u de resterende vragen niet meer te beantwoorden. Mocht u niet zeker zijn, neemt u dan even de antwoorden bij de vragen 4 en 5 door, die gaan over de mogelijke doelen en activiteiten bij NME. Mogelijk ziet u in eerste instantie iets over het hoofd. Mocht u daarna nog tot de conclusie komen dat uw organisatie geen buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten uitvoert, wilt u deze vragenlijst dan in de bijgesloten portvrije antwoordenvelop terugsturen? Hartelijk bedankt voor uw medewerking!

3 Voor welke doelgroep(en) werkt uw organisatie, waar het gaat om de activiteiten op NME-gebied? (meer antwoorden mogelijk)

- ☐ de (gehele) bevolking
- ☐ consumenten/huishoudens
- ☐ recreanten
- ☐ bedrijven
- ☐ jeugd en jongeren buiten schoolverband
- ☐ ouderen
- ☐ (afdelingen binnen) uw eigen organisatie
- ☐ leden van de eigen vereniging
- ☐ vrijwilligers
- ☐ media (radio, televisie, pers)
- ☐ sociaal-culturele voorzieningen (bibliotheken, musea etc.)
- ☐ buurt- en opbouwwerk
- ☐ onderwijsinstellingen
- ☐ de overheid (ministeries, provincies en gemeenten)
- ☐ politiek
- ☐ maatschappelijke organisaties; zo ja, welke?: _____

☐ anders, namelijk: _____

4 Welke typen doelen streeft uw organisatie met deze activiteiten na? (meer antwoorden mogelijk)

- ☐ kennis en inzicht over de relatie mens-milieu/milieuproblemen/de natuur
- ☐ positieve beleving, ervaring van de natuur
- ☐ bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag
- ☐ nemen van bewuste beslissingen
- ☐ vergroting van vaardigheden met betrekking tot milieuvriendelijk handelen
- ☐ waarden en normen op het gebied van natuur en milieu
- ☐ een positieve houding/attitude ten opzichte van natuur en milieu
- ☐ vergroting van mogelijkheden tot milieuvriendelijk gedrag bij burgers, producenten en/of consumenten
- ☐ randvoorwaarden in de maatschappij die bevorderlijk zijn voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag

☐ anders, namelijk: _____

5 Van welke aard zijn de buitenschoolse NME-activiteiten (of activiteiten die daaraan ondersteuning bieden) waar uw instelling/organisatie zich mee bezig houdt? (meer antwoorden mogelijk)

- ☐ het ontwikkelen en/of produceren van materialen
- ☐ het distribueren van materialen
- ☐ het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen
- ☐ het geven van voorlichting
- ☐ het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)
- ☐ het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen
- ☐ het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën
- ☐ het geven van begeleiding en/of adviezen
- ☐ het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d.)
- ☐ het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen
- ☐ het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen
- ☐ het uitoefenen van politieke druk
- ☐ het coördineren van activiteiten
- ☐ het geven van financiële steun, structureel
- ☐ het geven van financiële steun, projectmatig
- ☐ het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of anderssoortige infrastructuur

☐ anders, namelijk: _____

6 Zijn de NME-activiteiten structureel (dat wil zeggen: niet van tijdelijke aard) of ad hoc (bv. op projectbasis)?

- ☐ beide
- ☐ structureel
- ☐ ad hoc

- 7 Neemt uw organisatie zelf initiatieven tot NME-activiteiten of wordt u daarvoor door anderen benaderd?
- ☐ beide
 - ☐ mijn organisatie neemt zelf initiatieven
 - ☐ mijn organisatie wordt hiervoor meestal door anderen benaderd
- 8 Heeft buitenschoolse NME een expliciete plaats in de beleids- of werkplannen van uw organisatie?
- ☐ ja
 - ☐ nee
- 9 Van welke omvang is het gebied dat uw organisatie bestrijkt ten aanzien van buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten? (meer antwoorden mogelijk)
- ☐ de organisatie werkt voor het hele land, vanuit een centraal punt
 - ☐ de organisatie werkt voor het hele land, via provinciale/regionale afdelingen, steunpunten, o.i.d.
 - ☐ de organisatie werkt voor het hele land, via lokale afdelingen, steunpunten, o.i.d.
 - ☐ de organisatie werkt voor de hele provincie/regio, vanuit een provinciaal/regionaal punt
 - ☐ de organisatie werkt voor de hele provincie/regio, via lokale afdelingen, steunpunten, o.i.d.
 - ☐ de organisatie werkt voor de lokale situatie, vanuit één lokaal centrum
 - ☐ de organisatie werkt voor de lokale situatie, via steunpunten o.i.d. in de wijk
 - ☐ de organisatie werkt voor de wijk
 - ☐ anders, namelijk: _____
- 10 Wordt uw organisatie bij of ten behoeve van de buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten ondersteund vanuit de eigen organisatie of door andere organisaties?
- ☐ nee
 - ☐ ja, door (andere of hogere) afdelingen van de eigen organisatie
 - ☐ ja, door (een) andere organisatie(s), te weten (vul hieronder in):

naam:	plaats:	korte omschrijving organisatie:	type ondersteuning: (vul nummer(s)* in)
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

* N.B.: onderstaand treft u mogelijke typen ondersteuning aan. Wilt u in de kolom 'type ondersteuning' de van toepassing zijnde nummers invullen?

- 1 het ontwikkelen en/of produceren van materialen
- 2 het distribueren van materialen
- 3 het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen
- 4 het geven van voorlichting
- 5 het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)
- 6 het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen
- 7 het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën
- 8 het geven van begeleiding en/of adviezen
- 9 het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d.)
- 10 het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen
- 11 het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen
- 12 het uitoefenen van politieke druk
- 13 het coördineren van activiteiten
- 14 het geven van financiële steun, structureel
- 15 het geven van financiële steun, projectmatig
- 16 het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of anderssoortige infrastructuur
- 17 anders, namelijk: _____

- 11 Hoeveel mensen houden zich binnen uw organisatie bezig met buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten? (We bedoelen hier de 'organisatie' zoals door u ingevuld op de eerste bladzijde van deze vragenlijst, dus niet de hele evt. moederorganisatie, en anderzijds ook niet beperkt tot alleen uw eigen afdeling).

	aantal personen	aantal formatieplaatsen
beroepskrachten:	_____	_____
vrijwilligers:	_____	

In het nu komende gedeelte willen we dieper ingaan op enkele voor uw organisatie belangrijke buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten. De inleiding daartoe vormt vraag 12. Daar treft u nogmaals het overzicht aan van verschillende typen activiteiten, zoals in vraag 5 geformuleerd.

- 12 Wilt u eerst uit de door u bij vraag 5 aangekruiste activiteiten de belangrijkste uitkiezen (maximaal vijf activiteiten), en die in onderstaand schema aankruisen?
Wilt u daarna voor de door u aangekruiste activiteit(en) nagaan welke type(n) activiteit(en):
- 1) het meest typerend of beleidsmatig meest belangrijk zijn, gelet op doelgroepen, doelen en werkvormen
 - 2) de meeste tijd/inzet vergen van uw organisatie
 - 3) het grootste bereik hebben (in termen van aantallen deelnemers, e.d.)

	Type activiteit	belangrijkste type activiteit	meeste tijd/inzet	grootste bereik
1	☐ het ontwikkelen en/of produceren van materialen	☐	☐	☐
2	☐ het distribueren van materialen	☐	☐	☐
3	☐ het beschikbaar stellen en/of uitleenen van materialen	☐	☐	☐
4	☐ het geven van voorlichting	☐	☐	☐
5	☐ het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)	☐	☐	☐
6	☐ het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen	☐	☐	☐
7	☐ het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën	☐	☐	☐
8	☐ het geven van begeleiding en/of adviezen	☐	☐	☐
9	☐ het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d.)	☐	☐	☐
10	☐ het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen	☐	☐	☐
11	☐ het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen	☐	☐	☐
12	☐ het uitoefenen van politieke druk	☐	☐	☐
13	☐ het coördineren van activiteiten	☐	☐	☐
14	☐ het geven van financiële steun, structureel	☐	☐	☐
15	☐ het geven van financiële steun, projectmatig	☐	☐	☐
16	☐ het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of infrastructuur	☐	☐	☐
17	☐ anders, namelijk: _____	☐	☐	☐

Op de volgende drie bladzijden wordt u gevraagd om van drie door u uit te kiezen activiteiten enkele nadere gegevens te verstrekken. Het gaat om:

- 1 De voor uw organisatie meest kenmerkende activiteit.
- 2 Een (andere) activiteit die vaak van toepassing is bij de voor uw organisatie belangrijkste doelgroep.
- 3 Een nieuwe of voorgenomen activiteit waarvan de plannen in een vergevorderd stadium zijn

13 ACTIVITEIT 1 De voor uw organisatie meest kenmerkende activiteit

A Om welke activiteit gaat het? (noteer de naam):

B In welke categorie (zie vraag 12) valt de activiteit onder te brengen? Categorienummer: _____

C Geef kort een eigen omschrijving van de activiteit:

D Voor welke doelgroep(en) organiseert uw organisatie deze activiteit? (eventueel kunt u gebruik maken van de in vraag 3 gebruikte terminologie)

E Welke doelen streeft uw instelling/organisatie met deze activiteit na?

- ☐ kennis en inzicht over de relatie mens-milieu/milieuproblemen/de natuur
- ☐ positieve beleving, ervaring van de natuur
- ☐ bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag
- ☐ het nemen van bewuste beslissingen
- ☐ vergroting van vaardigheden met betrekking tot milieuvriendelijk handelen
- ☐ waarden en normen op het gebied van natuur en milieu
- ☐ een positieve houding/attitude ten opzichte van natuur en milieu
- ☐ vergroting van mogelijkheden tot milieuvriendelijk gedrag bij burgers, producenten en/of consumenten
- ☐ randvoorwaarden in de maatschappij die bevorderlijk zijn voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag

☐ anders, namelijk: _____

F Welke onderwerpen staan bij deze activiteit centraal?

G Welke werkvormen worden bij deze activiteit gehanteerd? (bijv. excursie, gastspreker, discussie, onderlinge informatie-uitwisseling, kennisoverdracht door docent of deskundige)

H Door wie wordt de activiteit uitgevoerd? (meer antwoorden mogelijk)

- ☐ vrijwilligers
- ☐ beroepskrachten

I Wat is de gemiddelde groeps grootte voor deze activiteit? _____ per activiteit

J Hoe vaak wordt de activiteit jaarlijks uitgevoerd? _____ per jaar

K In welke mate is er sprake van onderstaande kenmerken?

	niet	in geringe mate	in redelijke mate	in sterke mate
Handelingsgerichtheid van de activiteit	☐	☐	☐	☐
Participatie van de doelgroep bij de ontwikkeling van de activiteit	☐	☐	☐	☐
Aandacht voor duurzame ontwikkeling	☐	☐	☐	☐
Vergroting van kennis bij de doelgroep	☐	☐	☐	☐

L Werkt uw organisatie bij of ten behoeve van deze activiteit samen met een of meer andere organisaties?

☐ nee

☐ ja, namelijk met: _____

14 ACTIVITEIT 2 Een (andere) activiteit, voor de voor uw organisatie belangrijkste doelgroep

Als deze activiteit samenvalt met de activiteit op de vorige bladzijde (activiteit 1), kies dan de activiteit voor de op één na belangrijkste doelgroep (c.q. één daarvan als het er meer dan één zijn).

A Om welke doelgroep gaat het? _____

B Welke activiteit betreft het hier? (noteer de naam):

C In welke categorie (zie vraag 12) valt de activiteit onder te brengen? Categorienummer: _____

D Geef kort een eigen omschrijving van de activiteit:

E Welke doelen streeft uw instelling/organisatie met deze activiteit na?

- ☐ kennis en inzicht over de relatie mens-milieu/milieuproblemen/de natuur
- ☐ positieve beleving, ervaring van de natuur
- ☐ bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag
- ☐ het nemen van bewuste beslissingen
- ☐ vergroting van vaardigheden met betrekking tot milieuvriendelijk handelen
- ☐ waarden en normen op het gebied van natuur en milieu
- ☐ een positieve houding/attitude ten opzichte van natuur en milieu
- ☐ vergroting van mogelijkheden tot milieuvriendelijk gedrag bij burgers, producenten en/of consumenten
- ☐ randvoorwaarden in de maatschappij die bevorderlijk zijn voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag

☐ anders, namelijk: _____

F Welke onderwerpen staan bij deze activiteit centraal?

G Welke werkvormen worden bij deze activiteit gehanteerd? (bijv. excursie, gastspreker, discussie, onderlinge informatie-uitwisseling, kennisoverdracht door docent of deskundige)

H Door wie wordt de activiteit uitgevoerd? (meerde antwoorden mogelijk)

- ☐ vrijwilligers
- ☐ beroepskrachten

I Wat is de gemiddelde groepsgrootte voor deze activiteit? _____ per activiteit

J Hoe vaak wordt de activiteit jaarlijks uitgevoerd? _____ per jaar

K In welke mate is er sprake van onderstaande kenmerken?

	niet	in geringe mate	in redelijke mate	in sterke mate
Handelingsgerichtheid van de activiteit	☐	☐	☐	☐
Participatie van de doelgroep bij de ontwikkeling van de activiteit	☐	☐	☐	☐
Aandacht voor duurzame ontwikkeling	☐	☐	☐	☐
Vergroting van kennis bij de doelgroep	☐	☐	☐	☐

L Werkt uw organisatie bij of ten behoeve van deze activiteit samen met een of meer andere organisaties?

☐ nee

☐ ja, namelijk met: _____

15 ACTIVITEIT 3 Een nieuwe of voorgenomen activiteit waarvan de plannen vergevorderd zijn

N.B.: We kunnen ons voorstellen dat u hieronder nog niet alle vragen kunt beantwoorden. We verzoeken u de vragen waarop u wél een antwoord kunt geven te beantwoorden.

A Om welke activiteit gaat het? (noteer de naam): _____

B In welke categorie (zie vraag 12) valt de activiteit onder te brengen? Categorienummer: _____

C Geef kort een eigen omschrijving van de activiteit:

D Voor welke doelgroep(en) organiseert uw organisatie deze activiteit? (eventueel kunt u gebruik maken van de in vraag 3 gebruikte terminologie)

E Welke doelen streeft uw instelling/organisatie met deze activiteit na?

- ☐ kennis en inzicht over de relatie mens-milieu/milieuproblemen/de natuur
- ☐ positieve beleving, ervaring van de natuur
- ☐ bewustwording van de consequenties van bepaald gedrag
- ☐ het nemen van bewuste beslissingen
- ☐ vergroting van vaardigheden met betrekking tot milieuvriendelijk handelen
- ☐ waarden en normen op het gebied van natuur en milieu
- ☐ een positieve houding/attitude ten opzichte van natuur en milieu
- ☐ vergroting van mogelijkheden tot milieuvriendelijk gedrag bij burgers, producenten en/of consumenten
- ☐ randvoorwaarden in de maatschappij die bevorderlijk zijn voor natuur- en milieuvriendelijk gedrag

☐ anders, namelijk: _____

F Welke onderwerpen staan bij deze activiteit centraal?

G Welke werkvormen worden bij deze activiteit gehanteerd? (bijv. excursie, gastspreker, discussie, onderlinge informatie-uitwisseling, kennisoverdracht door docent of deskundige)

H Door wie wordt de activiteit uitgevoerd? (meer antwoorden mogelijk)

- ☐ vrijwilligers
- ☐ beroepskrachten

I Wat is de gemiddelde groepsgrootte voor deze activiteit? _____ per activiteit

J Hoe vaak wordt de activiteit jaarlijks uitgevoerd? _____ per jaar

K In welke mate is er sprake van onderstaande kenmerken?

	niet	in geringe mate	in redelijke mate	in sterke mate
Handelingsgerichtheid van de activiteit	☐	☐	☐	☐
Participatie van de doelgroep bij de ontwikkeling van de activiteit	☐	☐	☐	☐
Aandacht voor duurzame ontwikkeling	☐	☐	☐	☐
Vergroting van kennis bij de doelgroep	☐	☐	☐	☐

L Werkt uw organisatie bij of ten behoeve van deze activiteit samen met een of meer andere organisaties?

☐ nee ☐ ja, namelijk met: _____

Een jaar geleden hebben 7 ministeries samen een nota uitgebracht, onder de titel: 'Kaderplan NME 1993-1999 - Extra impuls: op weg naar duurzaamheid als tweede natuur'. Hierin staan allerlei beleidsvoornemens op het gebied van buitenschoolse NME.

- 16 Was u al bekend met het bestaan van het Kaderplan NME?
☐ ja
☐ nee
- 17 Bent u bekend met de inhoud van het Kaderplan NME?
☐ ja
☐ nee
- 18 Is uw organisatie/afdeling in het bezit van het Kaderplan?
☐ ja
☐ nee
☐ weet niet
- 19 Is het Kaderplan in uw organisatie/afdeling in discussie geweest?
☐ ja
☐ nee
☐ weet niet
- 20 Betreft uw organisatie/afdeling het Kaderplan bij het maken van beleid?
☐ ja
☐ nee
☐ weet niet

Een belangrijk element in het Kaderplan NME wordt gevormd door de zogenaamde Activiteitenprofielen. Deze hebben betrekking op de belangrijkste leefsituaties en rollen van de Nederlandse burger en moeten een belangrijke rol gaan spelen bij de ontwikkeling van buitenschoolse NME-activiteiten.

De volgende Activiteitenprofielen worden onderscheiden:

- Kwaliteit van de woonomgeving
- Vrijtijdsbesteding en recreatie
- Duurzaamheid in de werksituatie
- Consumptie en leefstijl

- 21 In welke mate zijn de buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten van uw organisatie onder te brengen in de activiteitenprofielen, zoals genoemd in het Kaderplan?

	niet	in geringe mate	in redelijke mate	in sterke mate
Kwaliteit van de woonomgeving	☐	☐	☐	☐
Vrijtijdsbesteding en recreatie	☐	☐	☐	☐
Duurzaamheid in de werksituatie	☐	☐	☐	☐
Consumptie en leefstijl	☐	☐	☐	☐

- 22 Hieronder treft u een aantal beweringen aan over de activiteitenprofielen. Wilt u aangeven in welke mate u het daar mee eens bent? (omcirkel het van toepassing zijnde alternatief)

	niet	in geringe mate	in redelijke mate	in sterke mate
De indeling in activiteitenprofielen is voor onze organisatie een bruikbare indeling	☐	☐	☐	☐
De activiteitenprofielen overlappen elkaar	☐	☐	☐	☐
De activiteitenprofielen zijn compleet	☐	☐	☐	☐
De indeling is onbegrijpelijk	☐	☐	☐	☐
De activiteitenprofielen zijn eenduidig	☐	☐	☐	☐
Er zijn betere manieren om activiteiten te clusteren	☐	☐	☐	☐
De indeling is geforceerd	☐	☐	☐	☐
De activiteitenprofielen zijn een bron van inspiratie voor onze organisatie	☐	☐	☐	☐

Eén van de ideeën die worden overwogen is het opbouwen van een databestand van zoveel mogelijke buitenschoolse NME-activiteiten, met daarin per activiteit een aantal kerngegevens. Met behulp daarvan zouden bv. lacunes en overlappings kunnen worden gesignaleerd en vraag en aanbod op elkaar afgestemd.

23 Is het opbouwen en in-stand-houden van een dergelijk bestand volgens u uitvoerbaar?

- ☐ ja
☐ nee
☐ weet niet

24 Wil uw organisatie met haar activiteiten in een dergelijk bestand staan opgenomen?

- ☐ ja
☐ nee

25 Wil uw organisatie een bijdrage leveren aan het actueel houden van dit databestand?

- ☐ ja
☐ nee
☐ misschien

26 Wil uw organisatie zelf gebruik maken van een dergelijk bestand?

- ☐ ja
☐ nee

Zo ja, is uw organisatie bereid daarvoor te betalen?

- ☐ ja
☐ nee
☐ misschien

27 Maakt uw organisatie al gebruik van één of meer databestanden die een soortgelijke functie hebben?

- ☐ nee
☐ weet niet
☐ ja, namelijk: _____

28 Kunt u aangeven aan welke typen activiteiten (zie ook vraag 5) uw organisatie in de nabije toekomst aandacht wil (blijven) besteden? Geef daarbij aan of de aandacht voor deze activiteit afneemt, gelijk blijft of toeneemt/nieuw is.

Type activiteit	afname	gelijkblijvend	toename/ nieuw
☐ het ontwikkelen en/of produceren van materialen	☐	☐	☐
☐ het distribueren van materialen	☐	☐	☐
☐ het beschikbaar stellen en/of uitlenen van materialen	☐	☐	☐
☐ het geven van voorlichting	☐	☐	☐
☐ het verzorgen van communicatie (bv. door middel van media)	☐	☐	☐
☐ het ontwikkelen en/of geven van cursussen, trainingen of lessen	☐	☐	☐
☐ het ontwikkelen van begeleidingsstrategieën	☐	☐	☐
☐ het geven van begeleiding en/of adviezen	☐	☐	☐
☐ het organiseren van (veld)activiteiten (rondleidingen, excursies e.d)	☐	☐	☐
☐ het organiseren van bijeenkomsten, conferenties of tentoonstellingen	☐	☐	☐
☐ het onderhouden en openstellen van een of meer terreinen	☐	☐	☐
☐ het uitoefenen van politieke druk	☐	☐	☐
☐ het coördineren van activiteiten	☐	☐	☐
☐ het geven van financiële steun, structureel	☐	☐	☐
☐ het geven van financiële steun, projectmatig	☐	☐	☐
☐ het ontwikkelen en/of openstellen van een netwerk of infrastructuur	☐	☐	☐
☐ anders, namelijk: _____	☐	☐	☐

- 29 Kunt u aangeven aan welke doelgroepen (zie ook vraag 3) uw organisatie in de nabije toekomst aandacht wil (blijven) besteden? Geef daarbij aan of de aandacht voor deze doelgroep afneemt, gelijk blijft of toeneemt/nieuw is.

Doelgroep	afname	gelijkblijvend	toename/nieuw
☐ de (gehele) bevolking	☐	☐	☐
☐ consumenten/huishoudens	☐	☐	☐
☐ recreanten	☐	☐	☐
☐ bedrijven	☐	☐	☐
☐ jeugd en jongeren buiten schoolverband	☐	☐	☐
☐ ouderen	☐	☐	☐
☐ (afdelingen binnen) uw eigen organisatie	☐	☐	☐
☐ leden van de eigen vereniging	☐	☐	☐
☐ vrijwilligers	☐	☐	☐
☐ media (radio, televisie, pers)	☐	☐	☐
☐ sociaal-culturele voorzieningen (bibliotheken, musea etc.)	☐	☐	☐
☐ buurt- en opbouwwerk	☐	☐	☐
☐ onderwijsinstellingen	☐	☐	☐
☐ de overheid (ministeries, provincies en gemeenten)	☐	☐	☐
☐ politiek	☐	☐	☐
☐ maatschappelijke organisaties; zo ja, welke?: _____	☐	☐	☐
☐ anders, namelijk: _____	☐	☐	☐

- 30 Wilt u hieronder aankruisen op welke manier(en) uw organisatie inkomsten verwerft?

☐ rijksbijdragen/uitkeringen			
☐ reguliere (instellings-, exploitatie-) subsidies	☐ rijk	☐ lagere overheid	☐ overig
☐ investerings-/ontwikkelingssubsidies	☐ rijk	☐ lagere overheid	☐ overig
☐ additionele projectgebonden subsidies	☐ rijk	☐ lagere overheid	☐ overig
☐ lidmaatschapsgelden			
☐ sponsorgelden			
☐ donaties			
☐ entreegelden			
☐ deelnemersbijdragen			
☐ inkomsten uit verkoop van produkten			
☐ inkomsten uit verkoop van diensten			
☐ anders, namelijk: _____			

- 31 Wat ervaart u op dit moment als grootste knelpunt of hindernis ten aanzien van het realiseren van buitenschoolse NME- of daaraan verwante activiteiten?

Dit is het einde van deze vragenlijst.

Wilt u de vragenlijst aan ons terugsturen in de bijgevoegde antwoortenvelop? (geen postzegel nodig)

Wij danken u voor uw medewerking!

